

M

.....
243.739
.....

OSZK

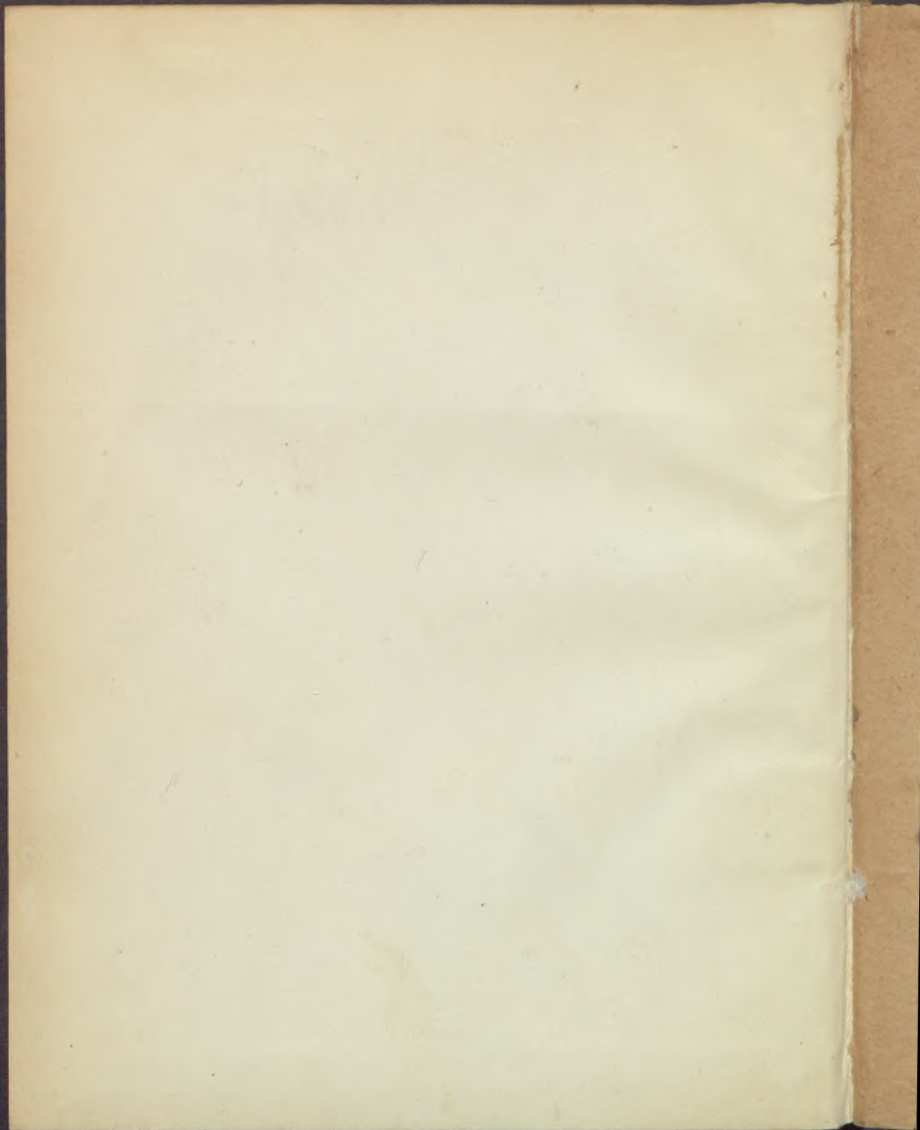
1980 JUL 1 21

1975 AUG 4 11

092K ~~1111~~

8367

17/175

HONORÉ DE BALZAC

6087
SZÉTFOSZLOTT
ÁLMOK

FORDÍTOTTA

KÁLLAY MIKLÓS

A TÁLTOS KIADÁSA 1920

M 243 739

B 5623/1986

LELTÁRI SZÁM

Leltári szám
A-1269

(R
2)

~~13.6.86~~
~~13.6.86~~
Bp-193 3 VII

16...

A két költő.

Abban az időben, melyben ez a történet kezdődik, a Stanhope-féle sajtót és a nyomdafestékszétosztó hengereket még nem alkalmazták a kis vidéki nyomdáknban. Angoulêmeban, amely pedig híres volt a párisi nyomdaiparral fentartott összeköttetéseiről, szintén még mindig faszajtókkal dolgoztak. Ezekről született meg a nyelvjárásban ez a kifejezés: »a sajtót nyikorgatni«, amely azóta már nem használatos. Az elmaradt nyomdászati ott még azokkal a bőrpárnákkal dolgozott, amelyeket festékekkel dörzsöltek be s az egyik nyomdász azután könnyedén végig ment vele a betűkön. Az a mozgatható lap, ahová a betűkkel telt »formát« elhelyezték, amelyre aztán a papir került, kőből volt még és így rászolgált a »márvány« elnevezésre. A mai falánk, mechanikus sajtók teljesen a feledés homályába döntötték ezeket a szerkezeteket, amelyeknek pedig minden kezdetlegességük mellett is, a gyönyörű Elzevir, Plantin, Alde és Didot könyveket köszönhetjük, úgy, hogy ma már külön fel kell hívni a figyelmet ezekre a régi szerszámokra, ame-

lyekhez Séchard Miklós Jeromost valósággal babonás félelem fűzte, mert bizony megglehetős szerep jut nekik ebben a jelentőségteljes kistörténetben.

Ez a Séchard valamikor nyomdai munkás volt, még pedig azok közül való, akiket a szedők a nyomdászok házi nyelvén »medvéknek« szoktak hívni. Az az ide-oda való mozgás, amellyel ezek a nyomdai munkások a festéktartótól a sajtóhoz s a sajtótól ismét a festéktartóhoz mennek, hasonlít a ketrecbe zárt medve mozgásához s nyilván innen származott a csufneviük. Viszonzásul a medvék majmoknak nevezték el a betűszedő munkásokat a sok, szüntelen apró mozdulat miatt, amellyel ezek az urak a betűket a szedőszekrény százötvenkét kis fiókjából összekapkodják. A borzalmakkal teljes 1793-ik esztendőben Séchard ötvenkét éves volt és feleséges ember. A kora és a családi állapota megmentette őt a nagy sorozások veszélyétől, amelyeken akkor a munkások legnagyobb részét bevették a hadseregbe. A vén nyomdász maga maradt az egész nyomdában, amelynek tulajdonosa, vagy amiatt nyomdásznyelven hívják: a »bamba«, épen akkoriban halt meg s egy gyermektelen özvegyet hagyott hátra. Ugy látszott, hogy a nyomda menthetetlenül pusztulásra van ítélve; a magára maradt medve képtelen volt majommá előlépni, mert mint magát a nyomást végző munkás sem írni, sem olvasni nem tu-

dott. De egy vezérképviselő, akinek nagyon sürgös volt, hogy a Convent szép rendeleteit kihirdesse, mit sem törődve képességeinek hiányosságával, megszerezte a nyomdásznak a mesteri iparigazolványt és ellátta rendelésekkel. Miután Séchard ezt a veszedelmes iparigazolványt megkapta, kártalanította volt gazdájának özvegyét, átadva neki a felesége megtakarított pénzcskéjét, amellyel a nyomdai berendezésnek alig a fele értékét fizette meg. De ez még nem volt elég az üdvösségre, a köztársasági rendeleteket ki is kellett nyomni, még pedig hibátlanul és sürgösen. Ebben a nehéz helyzetben Séchard Miklós Jeromos szerencsére egy marsaillesi nemesre akadt, aki nem akart sem kivándorolni, nehogy a vagyonát elveszítse, de szem előtt lenni sem óhajtott, nehogy a fejét veszítse el és aki így csak valami munkával tudta a kényerét megkeresni. Maucomb gróf tehát egyszerű vidéki mesterembernek öltözve maga szedte, olvasta és javította a rendeleteket, amelyek halálbüntetéssel fenyegették a nemeseket rejtegető polgárokat; az időközben bambává emelkedett medve lehúzta és kirágasztotta a rendeleteket, így aztán egyiküknek sem görbült meg egy hajszála sem. 1795-ben, mikor már a rémuralom vihara elvonult, Séchard Miklós kénytelen volt másik faktótumot keresni, aki egy személyben szedő, korrektor és művezető is legyen. Maucombe gróf örökébe egy abbé lépett, aki azóta püspök lett

a Restauráció alatt s akkor a papi esküt megtagadta s a nyomdában maradt mindaddig, míg az első konzul a katolikus vallást vissza nem állította. A gróf és a püspök később a főrendiháznak ugyanabban a padjában találkoztak. Séchard Miklós Jeromos 1802-ben éppen oly kevéssé tudott írni és olvasni, mint 1793-ban, de a nyomda olyan bőven hozott a konyhára, hogy télt neki művezetőre. És a nyomdászlegényből, aki valaha bizony nem sokat törődött a jövőjével, rettegett mester vált, akit ugyan csak respektáltak a majmai és a medvéi. A fukarság ott kezdődik, ahol a szegénység végződik. Azon a napon, midőn a nyomdász előtt felrémlett annak a lehetősége, hogy vagyont szerezhet, az érdek egyszerre az egyéniségéhez képest feltűnő, de kapzsi, irigy és kiméletlen éleslátást váltott ki bennne anyagiak terén. Nagy gyakorlata semmibe se vette az elméletet. Odáig vitte, hogy egy odavetett szempillantással meg tudta állapítani egy oldal szedés árát bármely betűfajból. Tapasztalatlan üzletfeleinek bebeszélte, hogy sokkal nehezebb a nagy betűket emelgetni, mint az aprókat, ha pedig apróbb írásról volt szó, azt bizonyígtatta, hogy sokkal nehezebb azzal bánni. Mitután a szedés olyan nyomdász szakmunka volt, amelyhez ő egyáltalában semmit nem értett, annyira félt a tévedéstől, hogy csak olyan üzleteket kötött, mint a mesebeli oroszlán. Ha a szedői óraszámra dolgoztak, soha egy pil-

lanatra le nem vette róluk a szemét. Ha meg-
tudta, hogy valahol egy gyáros rosszul áll,
olcsó pénzen összevásárolta a papirjait és el-
raktározta. Történetünk idejében tulajdonosa
volt már a háznak is, amelyben a nyomda em-
beremlékezetét meghaladó idő óta dolgozott.
Mindenféle szerencse érte; hamar össze-
sége jutott és nem volt csak egy fia; azt
beadta a városi liceumba, nem mintha azzal
törődött volna, hogy a fia jónevelést kapjon,
hanem hogy utódot neveljen magának; szigor-
úan fogta a fiát, hogy minél tovább gyakorol-
hassa fölötté atyai hatalmát; a szünidők alatt
a szedőszekrényénél dolgoztatta s azt mondo-
gatta neki, tanulja meg a kenyerét meg-
keresni, hogy valamikor majd hálás lehessen
szegény apjának, aki véres verítéke árán taní-
tatta. Az abbé távozása alkalmával Séchard még
szedője közül azt választotta ki művezetőnek,
akit a jövődöbéli püspök jelölt ki neki, mint
legtisztességesebbet és legértelmesebbet. Ilyen
körülmények közt módjában állott kívánnia azt
a pillanatot, mikor fia az üzletet átvehette,
amelyre az ifju és ügyes kéz vezetése alatt fel-
virágzás várt. Séchard Dávid az angoulêmei li-
ceumban a legfényesebb előmenetelt tanúsi-
totta. Jóllehet mint aféle medve, aki minden
ismeret és nevelés nélkül kapaszkodott föl, Sé-
chard apó is mélységesen lenézte a tuda-
mányt, mégis elküldte a fiát Párisba, hogy ott
a legmagasabb nyomdász-művészetet is kitanul-

ja; de annyira a lelkére kötötte, hogy aztán szép összege félretegyen azon a helyen, amelyet ő az iparosok paradicsomának nevezett s annyiszor a szájába rágta, hogy egyáltalában ne számítson az apja erszényére, hogy kétségtelenül jövődő céljai elérésének eszközét látta már ebben a »bölcsesség földjén« való tartózkodásban. Dávid a mestersége kitanulását a tanulmányai befejezésével kötötte össze Párisban. És a Didot-cég művezetője egyben valószínű tudóssá vált. Az 1819-ik év vége felé Séchard Dávid elhagyta Párist anélkül, hogy egyetlen rézkrajcárjába került volna ott az apjának, aki emlékeztette rá, hogy jó volna már, ha átvenné tőle az üzlet vezetését. A Séchard Miklós nyomdája ebben az időben a kerület egyetlen hivatalos lapjának tulajdonosa volt, ő szállított a prefekturának és a püspöki kancelláriának és ez olyan háromüzletkör volt, amelyből egy tevékeny fiatalember vagyont szerezhetett.

Éppen ebben az időben történt, hogy a Cointet testvérek, akik különben papírgyárosok voltak, megvásárolták Angoulême városának másik nyomdászparengedélyét, amely nyomdát eddig az öreg Séchard nem hagyott levegőhöz jutni a háborús viszonyok oltalma alatt, amelyek a császárság idejében minden ipari fellendülést megnehezítettek; ezért nem is vásárolta meg és a fősვნységével romlásba döntötte a régi nyomdát. Mikor az öreg Séchard

ezt a hírt meghallotta, örömmel gondolt rá, hogy azt a küzdelmet, amely az ő válllata és a Cointet testvéreké közt megindul, a fiának kell majd végigharcolnia és nem neki.

— Én itt a rövidebbet húznám, — mondta magában — de egy fiatalember, aki Didotnál tanult, nem fogja magát hagyni.

A hetvenéves ember nagyon vágyott már arra az időre, amikor a saját kedvteléseinek élhet. Ha nem is volt nagyon járatos a tipográfiában, ezzel szemben azt tartották róla, hogy annál tökéletesebb egy másik művészetben, amelyet a munkások tréfásan ivográfiának neveztek, amely művészetet a Pantagruel isteni szerzője is igen nagyrabecsült, amelynek azonban az úgynevezett mértékletességi egyesületek üldözése következtében napról-napra kisebb mértékben bódolnak az emberek. Séchard Mikósl Jeromos híven ahhoz a rendeltetéséhez, amelyet már neve magában rejtett, olthatatlan szomjúsággal volt megáldva. A felesége hosszú ideig kóróban tartotta férjének ezt a szenvedését a szőlő leve iránt, amely különben oly természetlőtlen belépük oltott izlésök a médvéknél, hogy Chateaubriand is megfigyelte a valóságos amerikai medvéknél; de a filozofusok megállapították, hogy az ifjúkori szokások hatványozott mértékben térnek vissza, ha az ember öregszik. Séchard is megerősítette ezt az erkölcsi törvényt; minél öregebb lett, annál jobban szeretett inni. A szenvedélye olyan nyomokat hagyott medveábráza-

lán, amelyek azt fölöttébb eredetivé tették: dagadt orra egy óriási A-betű hatalmas méreteit és alakját öltötte magára; két apró erekttől keresztül-kasul hálózott arca olyan volt, mint két violaszín, bíbor, sőt gyakran tarka-barka bibircsókkal telt szőlőlevél; az ember azt mondhatta volna, hogy valami szörnyű nagy szarvasgomba ez az orr, amelyet ősztől csipett szőlőlevél lombhoz körül. Két behavazott bokorhoz hasonló vastag szemöldöke alatt jól megbújt és még a részegség pillanatában is megőrizte fényét két apró szürke szeme, amelyben a farkaság alattomos lángja pislákol, amely minden jobb érzést, még az anyai szeretetet is kiűt belőle. Kopasz feje, amelyet alól még pár hosszú ősz fűrt vett körül, a »La-Fontaine Meséjének« ferencrendű barátaira emlékeztetett. Kis potrohos ember volt, olyan, mint azok a régi lámpák, amelyek több olajat fogyasztanak, mint belet; mert bizonyos kicsapongások abba az irányba terelik a testi fejlődést, amely a céljaiknak leginkább megfelel. Az iszákosság, mint mindennapi feladat, a kövér embert még kövérebbé s a soványat még soványabbá teszi. Séchard Miklós Jeromos harminc év óta azt a jól ismert háromszögletű kalapot hordta, amely egyes vidékeken még manapság is látható a városi dobos fején. Az ujjasa és a nadrágja zöldes bársonyból készült. Efölött még régi, hosszú, barna kabátot viselt s a lábán tarka pamut harisnyát és ezüst csattos cipőt.

Ez az öltözék, amelyben a munkás és a meg-
gazdagodott polgár viselete találkozott, oly hű
kifejezője volt minden hibájának és szokásá-
nak és oly hiven visszatükrözte egész életét,
hogy az volt a benyomása mindenkinek, mint-
ha ez a derék ember így teljesen felöltözve fo-
gantatott volna és annyira nem lehetett volna t
elképzenli nélkül az öltözék nélkül, akár egy
hagymát a héja nélkül. Ha nem lett volna már
rég közismert az öreg nyomdász elvakult kap-
zsisága, eléggé jellemezte volna őt az az eljárás,
amellyel az üzletét átadta. Jóllehet fia, aki Di-
dótnál jó iskolába járt, magas ismeretekkel ren-
delkezett, mégis föltette magában, hogy jó üz-
letet fog vele csinálni, amit különben már jó
előre minden oldalról meghányt-vetett. Ha pe-
dig az atya jó üzletet csinált, akkor a fiúnak
következésképp rosszat kellett csinálnia. De Sé-
chard nem ismért sem apát, sem fiút, ha üz-
letről volt szó. S ha először egyetlen gyerme-
két látta is Dávidban, később már csak úgy
tekintette őt, mint egyik vevőjét, akinek érde-
kei szükségképp ellentétben állottak az övéivel;
ő drágán akart eladni, a fiának pedig olcsón
kellett vennie; a fia tehát ellenségévé vált, akit
le kellett győznie. A gyöngéd érzelmeknek ez
az átalakulása önérdékké, ami rendesen lassú
és titkolt folyamat útján, szemforgató önáltatá-
sok között szokott végbemenni jól nevelt em-
berekben, egy szempillantás alatt és egész ön-
kénytelenül! következett be a vén medvéé, ami

önmagában is elég bizonyítéka annak, mennyivel fölötte áll a minden hájjal megkent ivografia a képzett tipografiának. Mikor a fia megérkezett, a derék férfiú azzal az üzleti gyöngédséggel kezelte, amellyel a kitanult rókák szokták áldozatukat, úgy bánt vele, mint a szerelmes szokott a kedvesével; a karját nyújtotta neki, megmutatta még azt is, hová lépjen, hogy be ne piszkolja a lábát, kimelegítette az ágyát, tüzet gyújtatott a kályhájában és jó vacsorát készíttetett a számára. Másnap, miután megpróbálta, hogy egy dús ebéd alatt berugassa a fiát, így szólt Séchard Miklós Jeromos, aki maga alaposan felöntött a garatra: »Most pedig beszéljünk az üzletről«; ez a mondas azonban két olyan csuklás közt bőfent ki a száján, hogy Dávid arra kérte, halasszák az üzletet másnapra. De a vén medve sokkal jobban értette a módját, mikép huzzon még' a tulajdon részegségéből is hasznot, semhogy egy hosszú idő óta gondosan előkészített csatát feladott volna. Azonkívül, — amint mondotta — ötven évig egyfolytában éppen eleget huzta az ígát, nem akarja egy percig sem tovább huzni. Legyen holnaptól kezdve a fia a »bamba«.

Itt talán helyén való lesz pár szóval a vállalatról is megemlékezni. A nyomda ott volt, ahol a Beaulieu-utca a Murier-térbe torkolt és XIV. Lajos uralkodásának vége óta ugyanabban a házban. A ház belseje ugyanilyen hosszú idő óta a mesterség folytatásának céljaira volt be-

rendezve. A földszintet egyetlen nagy helyiség foglalta el, amelyet az utca felől egy nagy kirakat világított meg, az udvar felől pedig egy hatalmas rácsos ablak. Egyébként a főnök irodájába külön folyosón át lehetett jutni. De a vidéken a nyomdászmesterség olyan élénk kíváncsiság tárgya, hogy a megrendelők szívesebben jártak be egy a műhelynek az utcára néző elő részén nyíló üvegajtón, bár itt pár lépcsőfokon le kellett lépni, mert a műhely padlója valamivel mélyebben feküdt az utca szintjénél. Az ámulatba ejtett kíváncsiak sohasem törődtek sokat azzal, milyen kényelmellen az átjárás a műhely szorosai közt. Ha a bölcsoformájú papíriveket nézhették, amelyek a mennyezet alatt végighuzott köteleken lógtak, szívesen törték magukat keresztül a szép sorjába felállított szedőszekrények közt, sőt azt sem bánták, ha a sajtókat szilárdan tartó vasrudak a hajukat összekuszálták. És miközben valamelyik szedő ürge mozdulatait követhették, aki a szedőszekrénye százötvenkét kis rekeszből kereste össze a betűit, vagy a levonatát olvasta, vagy újra átfutotta a sorokat a szedővason, egy-egy választóléccet csusztatva be a sorok közé, gyakran megbotlottak egy-egy rizsma nedvesített papírban, amelyet nagy kövek nyomkodtak le, vagy a kabátjuk csücske akadt bele egy-egy pad szögletébe, természetesen a majmok és a medvék nagyámultságára. Sohasemki sem jutott el baleset nélkül a két nagy ketrec-

hez, amelyek e nagy hodály végén állottak s mint két nyomoruságos erkély nyíltak az udvarra s ahol egyik oldalon a művezető, a másikon pedig a nyomda tulajdonosa trónolt. Az udvaron a falakat kellemes szőlőlugasdisz futotta be, ami a mester hírnevére való tekintettel étvágycsináló helyi színezettel szolgált. Hátról a tüzfalhoz építve egy dülledező félszer állott, itt nedvesítették és vágták megfelelő formájúvá a papírt. Itt volt a kifolyó csatorna, amelynél nyomás előtt és nyomás után a formákat, vagy hogy egész közönséges nyelven beszéljünk, az oldalakká szedett betűket lemosták, csunya, tintás lé folyt ki innen állandóan, amely összekeveredett a háztartási szennyvizekkel, úgy, hogy a parasztok, akik heti vásárokon a városba jöttek, szentül azt hitték, hogy az ördög mosakodott a házban. A szin egyik oldala a konyhával volt határos, a másik oldalán ölfarakás állott. A ház elsőemeletét, amely fölött már csak két padlásszoba volt, három helyiség foglalta el. Az első, amely olyan hosszú volt, mint a földszinti folyosó, leszámítva azt a kis részt, melyet a régi falépcső elfoglalt s amelyet az utca felől kis téglalap alakú ablak, az udvar felől pedig egy ovális ablakszem világított meg, előszoba és ebédlő volt egy füst alatt. Tiszta fehérre volt meszelve s ugyancsak meglátszott rajta a kalmárkapzsiság cinikus egyszerűsége. A szennyes ablakszenteket soha le nem mosta senki; az egész butorzata három

rozoga székből, egy kerek asztalból és egy pohárszékből állott; a pohárszéket két ajtó között helyezték el, amelyek egyike a hálószobába, a másik a szalónba nyílt; az ablakokat és az ajtókat barnára festette a pizok; az átjárókat leggyakrabban tiszta vagy nyomtatott papírnyalábok zárták el; a papírok tetején nem egyszer ott heverték szanaszét Séchard Miklós Jeromos ebédjének maradványai, a gyümölcs, egynehány palack és tányér. A hálószoba, amelynek ólomkeretes ablaka volt és világosságát az udvarról kapta, azokkal a régi szőnyegekkel volt beaggatva, amelyeket vidéki városokban az ablakokból szokás Urnapján kiüggeszteni. Volt ott még egy hatalmas, oszlopos, függönyös ágy is vörös ripsz lábtakaróval, két szúrágta, párnázott karosszék, két himzéssel behuzott díólaszék, egy vén fiókos szekrény és a kandalón egy lábasóra. Ezt a szobát, amelyen megérzett még a régi polgári jólét s amelyben tulnyomó volt a barna szín, Ronzeau un, Séchard Miklós Jeromos elődje és volt gazdája rendezte be. A nappali szobában, melyet Séchardné asszony ujonnan butorozott be, rettenetes, rikitó kékszinű faburkolat éktelenkedett. A burkolat tábláit tapétákkal ragasztották be, amelyeket szénnel fehér alapra pingált keleti jelenetek élénkítettek; a szoba butorzata hat kék bárányszőnyeges székből állott; a székek hátsó támlányának lant alakja volt. A két ablakon, amelyeket egy ormótlau

boltív fogott össze s amelyeken át a Murier-
terre lehetett látni, nem volt tüggöny. A kan-
dalón nem állott egyetlen gyertyatartó, óra vagy
tűkór sem. Séchardné asszonyság meghalt, még
mielőtt szépítő terveit befejezhette volna és a
»medve«, aki nem látta be a mit sem jövedel-
mező beruházások értelmét, abbahagyta a foly-
tatásukat. Ebbe a helyiségbe vezette be Sé-
chard Miklós Jeromos a fiát rogyadozó láb-
bal s a kerek asztalon egy feltárt mutatott
neki, amelyet a művezető az ő útmutatása nyo-
mán készített a nyomdáról.

— Olvasd csak fiam, — szólt Séchard Mik-
lós Jeromos s részeg szemével hol a papírról
a fiára, hol a fiáról a papírra pislantott. —
Majd meglátod, milyen kincset érő nyomdát
adok én neked.

— Három fasajtó, vastartórudakkal, öntött kö-
lappal..

— Ezt a tökéletesítést én vezettem be, —
szólt a vén Séchard, félbeszakítva a fiát.

— ...»Minden hozzávalóval, festéktartókkal,
bőrpárnákkal és polcokkal stb.. ezerhatszáz
franc.« De apám — mondta Séchard Dávid, aki-
nek kezéből kiesett a feltár, — hisz magának
minden sajtója haszontalan lom, nem ér száz
tallért, csak arra jó, hogy begyujtsanak vele.

— Lim-lom... — kiáltott fel a vén Séchard —
lim-lom? Fogd azt a feltárt és gyere le ve-
lem. Majd mindjárt meglátod, működnek-e olyan
jól a ti találmányaitok, azok a nyomorúságos

lekatosmunkák, mint ezek a derék, kipróbált szerszámok. Tudom, hogy azután nem lesz kedved szidni ezeket a becsületes sajtókat, amelyek olyan fáinul gördülnek, akár a postakocsi s amelyek élted fogytáig így fognak járni, anélkül, hogy a legcsekélyebb javításra szorulanak. Lim-lom! De persze olyan lim-lom, amelylyel megkeresed majd a húst a kenyered mellé, amely jó apádat husz éven keresztül szolgálta s oda segítette, hogy azt faraghasssa belőled, aki ma vagy.

Az öreg lekalimpázott a hepehupás, kikopott lépcsőn, amely remegett a léptei alatt, kinyitotta a folyosónak a műhelybe vivő ajtaját, valósággal rávetette magát az első sajtóra, amelyet ravaszul előre megolajoztatott és kitisztított; büszkén mutogatott a tömör farészekre, amelyeket az inasa jól kisikált.

— Hát nem gyönyörű sajtó ez? — kérdezte.

Eppen egy eljegyzési kártyát készítettek elő nyomásra. A vén medve leeresztette a keretet a présfedőre, a présfedőt a márványra, amelyet végiggördített a sajtó alatt, kihuzta a csavart, letekergette a zsinórt, hogy visszarántsa a márványt, aztán olyan fürgén emelte fel a ráját és a présfedőt, hogy akármelyik fiatal medvének becsületére vált volna. Az ékező működésbe hozott sajtó olyan csinos sikoltást hallatott, hogy azt mondhatta volna az ember, valami madár rikoltott, amely neki yágódott az ablaknak és gyorsan tovaröppent.

— Hát van a világon még egy olyan sajtó is, amely így gördülne, — mondta az öreg a fiának, aki elképedve állt ott.

Az öreg Sechard aztán sorba oda futott először a második, aztán a harmadik sajtóhoz és valamennyin végrehajtotta ugyanezt a műveletet, még pedig hasonló ügyességgel. Az utolsón bortól zavaros szeme egy olyan darabkát vett észre, amelyet az inas elfelejtett megtisztítani; mámorában, miután jól kikáromkodta magát, fogta a kabátja szárnyát és azzal kezdte a gépet dörzsölni, akár a kupec, aki mindenáron fényesre akarja kefélni az eladó ló szőrét.

— Ezzel a három sajtóval művezető nélkül megkeresheted évente a magad kilencezer francját, Dávid. Mint jövődöbeli társad, tiltakozom az ellen, hogy kicseréld őket a te átkozott öntött sajtóiddal, amelyek tönkreteszik a betűket. Azt hitted, hogy csodát látsz Párisban, mikor rávetted a szemed annak az átkozott angolnak a találmányára, aki pedig ellensége Franciaországnak és csak a betüöntöket akarja felgazdagítani. Ugy, hát te Stanhope-sajtót akarsz? köszönöm, nem kérek a stanhopejaidból amelyekből egyetlen egy darab kétezeröttszáz francha kerül, tehát csaknem kétszerannyiba, mint a mennyit az én három drága kincsem együtt megér, s amelyek még hozzá összetörik a betűket, mert nem rugalmasak. Nem vagyok tanult ember, de azt, amit most mondok jól meggyezed: a Stanhope-sajtó élete a betűk ha-

lála. Ez a három sajtó jó szolgálatot tesz neked; tiszta munkát végez mind és az angoulêmeiek nem is kívánnak tőled egyebet. Nyomhatsz ezeknek nem vassal vagy fával, de akár arannyal vagy ezüsstel is, akkor sem fizetnek többet egy denárral sem.

— Továbbá, — folytatta Dávid a leltár olvasását — öt métermázsra írás Vaflard öntődéből.

Didot tanítványa nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjék erre a névre.

— Csak ne vess, ne vess. A betűk tíz évi használat után is csaknem egészen újak. Ez aztán az öntő. Vaflard uram tisztességes ember, aki tartós anyagból dolgozik s az én szememben az a legjobb öntő, akit ritkán kell fölkeresni.

— . . . Értéke tizezer franc — folytatta tovább Dávid az olvasást. — Tizezer franc! apám, nem ér többet fontja negyven sounál, Didot urék sem adják drágábban harminchat sounál az új cicerójuk fontját. Ezek a nyomoruságos szögfejek nem érnek többet az ólomértékük-nél, fontonként tíz sounál.

— Te egyszerűen nyomoruságos szögfejeknek nevezed Gilié urnak, az egykori császári nyomdászmasternek folyó írását, kiziv betűit és rondírást, ezeket a betűket, amelyeknek fontja legálább ha. francot ér, hisz valóságos remekai a betűöntésnek; öt vével ezelőtt vásároltam őket, némelyik még olyan fényes, mintha most érkezett volna az öntödéből. Nézd csak.

Az öreg Séchard belenyúlt az egyik fiókba, amely tele volt soha használatba nem kerülő betűfajtákkal és megmutatta a fiának.

— Nem vagyok tudós ember, nem tudok sem írni, sem olvasni de annyit mégis csak felérek ésszel, hogy a Gillé-cég írása volt az apja a te Didot urad híres angol betűinek. Nézd csak ezt a rondírást, — mondta egy szekrényre mutatva, amelyből egy M betűt vett ki — olyan ciceró ez, amelynél nem csináltak még különbet.

Dávid belátta, hogy az apjával képtelenség vitatkozni. Vagy mindent rá kell hagyni, vagy ellent kell neki mindenben mondani; az igen vagy a nem között választhatott csak. A vén medve mindent felvett a leltárba az utolsó száritó kötélig. A legkisebb keretet, a deszkákat, az edényeket, a mosókövet, a mosókeféket mindent a fősvények aprólékos pontosságával irt össze. A leltár egész összege harmincezer francra rugott, beleértve a nyomdásziparengedély és a nyomda üzletkörének értékét is. Dávid tanakodott magában, hogy belemehet-e az üzletbe vagy sem. Mikor az öreg Séchard látta, hogy fia némán a leltár fölé hajlik, nyugtalanodni kezdett; mert sokkal jobban inyére lett volna valami lármás vita, mint a csendes beleegyezés. Az ilyen üzleteknél a vita élelmes kereskedőre vall, aki bátran sikraszáll az érdekeiért.

— Aki mindent ráhagy az emberre, — gondolta magában az öreg Séchard — az nem izet semmit.

Miközben aggódo szemmel figyelte a fia töprengését, egymásután felsorolta azokat a nyomorúságos szerszámokat, amelyekre egy vidéki nyomda üzemében szükség van és odavezette a fiát először egy simítóprés, aztán egy vágógép elé, amelyeket a városi nyomtatványoknál használtak s dicsérte neki a gépeket, hogy milyen használható állapotban vannak és milyen erős a szerkezetük.

— A régi szerszámok mindig a legjobbak, — mondotta. — A nyomdáknak drágábban kellene ezeket megfizetni, mint az újakat, akárcsak az aranyműveseknél szokás.

Kétségbeejtő címképecskék, amelyek Hymeneket, Amorokat vagy saját sirkövéket felemelő holtakat ábrázoltak s közben egy V vagy egy M betűnek szolgáltak keretül, álarcokból font borzalmas keretek színházi jelentések szélére, mind rendkívüli értékű tárgyakká váltak a Miklós Jeromos mester ékesszólásának támogatásával. Azt mondta fiának, hogy a vidéki emberek szokása annyira odarögződik bizonyos dolgokhoz, hogy azoknak ugyan hiába kínálná az ember a legszebb újításokat. Ő maga is megpróbálta, hogy jobb naptárakat adjon el nekik, mint a cukorpapírosra nyomott »Nagy Lüttichi Kalendárium«, ezeknek azonban inkább kellett a Nagy Lüttichi Kalendárium, mint a legpompásabb naptár. Dávid maga is hamar rá fog jönni ezeknek a régi jószágoknak nagy becsére.

ha drágábban tudja őket eladni, mint a legköltségesebb ujdonságokat.

— Bizony, bizony, fiám! a vidék is más meg Páris is más. Ha Houmauból jön valaki hozzád, hogy eljegyzési kártyát csináltasson nálad s te virágfüzéres Ámor nélkül készíted azt el neki, soha sem fogja elhinni, hogy igazán megesküdtél és biztosan visszaadja neked a nyomtatványt, ha csak olyan M betűt lát rajta, amilyet a te Didot urnád használnak, amelyek a nyomdászművészet remekei lehetnek tőlem, de legalább is száz évet kell öregedniök ezeknek a találmányoknak, míg a vidék is beveszi őket. Így van biz ez.

Az előkelő lelkek rossz üzletemberek. Dávid azok közé a szemérmes és gyöngéd lények közé tartozott, akik visszareffenek minden elentmondástól és akik abban a pillanatban engednek, mihielyt az ellenfél a szívükre tud hatni. Ezek a fenkölt érzelmek s az a korlátlan hatalom, amellyel fölötté ez a vén iszákos rendelkezni meg nem szűnt, még alkatlanabbá tették őt arra, hogy pénzkérdésekben vitázzon az apjával, főleg akkor, mikor még jóhiszeműséget is föltételezett nála, mert az önzésből fakadó kapzsiságot azokra a gyöngéd érzelmekre vezette vissza, amelyek a vén nyomdászt a szerzőszámaihoz fűzték. Mivel azonban Séchard Miklós Jeromos Rouzeau ur özvegyének az egész berendezésért tízezer francot fizetett assignátákban és mert a berendezés jelenlegi állapotában har-

mincezer franc hallatlan ár volt érte, a fiuból mégis kitört ez a felkiáltás:

— Apám, hát meg akar fojtani?!

— Én, aki életet adtam neked, — szolt a vén részeges a mennyezet felé emelve a kezét. — De Dávid, hát az engedélyt nem értékeled semmire. Hát azt tudod-e, mit hoz be soronkint tíz söt számitva a »Hivatalos Közlöny«, oly kiváltság ez, amely maga ötszáz francot jövedelmezett a mult hónapban. Fiácskám, csak üsd fel a könyvéket és nézz utána, mint hoznak a konyhára a prefektura falagszalai és hajstromai, a polgármesteri hivatal és a püspökség rendeletei. Ostobaság tőled, hogy nem akarsz a szerencsédet megalapítani. Még alkuszol a lóra, amelynek hátán olyan szép uradalomba ügethatsz be, mint az én marsaci szőlőcském?

A leltárhoz egy társasági szerződés volt csatolva atya és fiu között. Az atya bérbeadta a közkereseti társaságnak a házat tizenkétezer francért, jöllehet, ő nem adott érte többet hat-ezer livrenél és amellet még a két manzard-szobát fenn is tartotta magának. Mindaddig, míg Séchard Dávid a harmincezer francot meg nem fizette, a tiszta nyereségen felerészben ketten osztoznak, azon a napon, amelyen az egész összeget kifizeti az apjának, ő maga lesz az egyedüli tulajdonosa a nyomdának. Dávid csak az engedélyt, az üzletkört és az újságot értékelte s a berendezéssel nem is törődött; azt hitte, ki fogja tudni magát tisztázni és elfogadta a

feltételeket. Az apa, aki parasztfurfanghoz volt szokva és nem sokat értett a párisiaknak kissé nagyobb távlatokra néző számításához, meg volt döbbenve ettől a gyors elhatározástól.

— A fiam bizonyosan meggazdagodott, — mondta magában — vagy éppen a pillanatban jutott arra az elhatározásra, hogy nem fog nekem fizetni.

Ebben a hiszemben mindjárt meg is kérdezte, hozott-e magával pénzt, mert azt mindjárt a számilájára írhatnák. Az apa kíváncsisága bizalmatlanságot ébresztett a fiában. Séchard Dávid tehát állig begombolkozott.

Másnap az öreg Séchard felhordatta az inassal a butorait a második emeleti szobába és az volt a terve, hogy kiviteti a falusi birtokára valamelyik parasztszekérrel, miután azok úgy is üresen szoktak hazatérni. Az elsőemeleti három szobát teljesen üresen adta át a fiának és a nyomda birtokába is úgy bocsátotta, hogy egy árva fillért sem hagyott a munkások fizetésére. Midőn Dávid kérte az apját, hogy mint üzlettárs járuljon hozzá a nyomda közös üzemi költségeihez, az öreg nyomdász adta a tudatlant. Azt mondta, nincs kötelezve, hogy pénzt is adjon, ha a nyomdáját átadta. Ez az ő hozzájárulása. És mikor a fia érvelése sarokba szorította, azt felelte neki, hogy mikor ő Rouzeau özvegyétől a nyomdát megvette, egy sou nélkül fogott hozzá az üzlethez. Ha neki, szegény, tudatlan munkásnak sikerült, a Didot tanítványá-

nak még jobban kell hozzá érteni. Egyébként Dávid keresett is, amit az öreg apja véres vérével biztosított nevelése tett lehetővé, most felhasználhatja a keresetét.

— Mit csináltál a béreddel? — mondta neki, ujra visszatérve erre a körülményre, hogy tisztázza a kérdést amelyet a fia hallgatása az előző napon függőben hagyott.

— De hát csak élnem is kellett valamiből? És könyveket nem vásároltam? — felelte Dávid méltatlankodva.

— Ugy könyveket vásároltál. Akkor rossz üzletember lesz belőled. Azok akik könyveket vásárolnak nem nagyon valók arra, hogy könyveket nyomjanak — válaszolt a medve.

Dávidnak minden megáláztatások legrejtenebbikét kellett kiállnia mikor atyjának ezt az alantjáró gondolkodását látta. Tűnie kellett hogy a közönséges siralmas és körmönfont érvek egész áradata zuduljon rá amelyekkel a vén fősvény a visszautasítást megokolta. Visszafojtotta fájdalmát de látta, hogy egyedül van, támasz nélkül mert az apja, akit most tisztán filozófus kíváncsiságból a lelke mélyéig megakart ismerni úgy állott vele szemben, mint valami üzér. Figyelmeztette rá hogy sohasem kérdezte tőle vajjon számot tud-e adni az anyja vagyonáról. Ha ez a vagyon nem is jöhet számításba a nyomda árának kiegyenlítésénél mint közös forgó tőke mindenesetre szerepelhet.

— Az anyád vagyona — mondta az öreg

Séchar — hiszen az nem állt egyébből mint az okosságából és a szépségéből.

Ennél a feleletnél Dávid egészen a lelkébe pillantott az apjának és belátta hogy ha el akarna vele számolni végevárhatatlan, költséges és szégyenteljes pörbe kellene szállnia vele. Ez a nemes lélek inkább vállalta a terhet mely a nyakába szakadni készült mert azzal tisztában volt, milyen kinosan tud majd eleget tenni annak a kötelezettségének amelyet az apjával szemben vállalt.

— Dolgozni fogok — mondta magában. — Különben is ha rosszul megy a sorom, azt az apám is meg fogja érezni. És elvégre mégis csak magamnak dolgozom.

— Tudod hogy egy kincset is hagyok rád — szólt most az apja akit nyugtalanított, hogy a fia ilyen csöndben van.

Dávid megkérdezte hogy miféle kincs az?

— Marion — válaszolt az apja.

Marion tenyeres-talpas parasztlány volt, akit nem lehetett a nyomdában nélkülözni. Ő nedvesítette a papirost, ő vágta fel az íveket, bevásárolni járt, főzött, mosta a fehérneműt, lerakta a papírt a kocsiról, pénzt szedett be és tisztántartotta a festékpárnákat. Ha Marion olvasni tudott volna még szedésre is felhasználja az öreg Séchar.

Az apa gyalog ment ki mezei birtokára. Bár örült a társasági szerződés neve alá rejtett adás.

vételnek mégis nyugtalanította az a kérdés, vajjon hogy és mikép fogja a pénzt megkapni. A vásár izgalmái után azok a gondok következnek amelyekkel a kötelezettségek teljesítését várjuk Alapjában minden szenvedély nagy jezsuita. Ez az ember aki a nevelést csaknem teljesen haszontalan dolognak tekintette, most minden áron hinni akart a nevelés jótékony befolyásában. A harmincezer francját tulajdonképen arra a tisztességérzetre hitelezte amelyet a jó nevelésnek kellett a fiában kifejleszteni. Dávid mint jónevelésű fiatalember, vért fog izzadni hogy eleget tegyen kötelezettségének; ismeretei képessé teszik majd rá hogy megtalálja a kellő forrásokat, annyi jóindulattal tanúsított mindég, hogy fizetni fog.

Sok apa aki így jár el, azt hiszi magáról, hogy atyailag járt el az öreg Séchard is erről győzte meg végül magát mikor a Marsac há-
tárában fekvő szőlőjébe megérkezett, Marsac kis falu négy mértföldnyire Angoulême-től.

Ez a földbirtok, amelyen az előző tulajdonos csinos lakást építtetett, évről-évre növekedett 1809-től kezdve: ebben az időben vásárolta meg az öreg medve. A sajtó gondjait a borsajtó gondjaival cserélte itt fel és amint szívesen el-elmondta, elég régóta borszakértő már, hogy meg legyen ezen a téren a kellő jártassága. Falusi visszavonultságának első évében gondterhes arccal járt Séchard apó a tőkéi közt;

mert most állandóan a szőlőjében lakott, mint
ahogy azelőtt, ki nem mozdult a műhelyéből.
Ez a nem remélt harmincezer franc még job-
ban megszedítette, mint a fiatal szeptemberi
must. Képzeletben már a kezében szorongatta.
Minél kevésbbé volt biztos a pénz, annál job-
ban szeretne volna már besöpörni. Türelmetlen-
ségtől hajtva, gyakran be is szaladt Marsacból
Angoulêmebe. Felkapaszkodott A lejtőkön a
sziklára, melynek tetején a város épült és be-
pillantott a műhelybe, hogy lássa, ura lesz-e
a fia az üzletnek. Bizony a sajtók még a helyü-
kön állottak. Az egyetlen mas, akinek papir-
sapka volt a fején, azzal foglalatostkodott, hogy
a festékes párnákat tisztogatta. Az öreg medve
hallotta, hogy nyikorog a sajtó, amelyen éppen
valami meghívót nyomtak, ráismert a régi be-
tűre, látta, hogy a fia és a művezető ott ülnek
a ketrecükben és mind a kettő egy-egy könyv
olvasásában van elmélyedve, amint az öreg kor-
rekturának tartott. Miután megebédelt David-
dal, visszatért Marsacba a birtokára s tovább
emésztette magát a gondjaival. A fősvényesség
olyan, mint a szerélem; az a különös ádománya
van, hogy előre látja a bekövetkezendő ese-
ményeket, valósággal megszimatozza őket, siet-
teti a bekövetkezésüket. Mikor aztán távol volt
a műhelytől, ahol a régi szerszámok látása való-
sággal lázba hozta és azokat az idöket idézte
vissza az emlékezetébe, mikor a vagyonát sze-
rezte; a tétlenség nyugtalanító jeleit fedezte

fel a fiánál a vén szőlősgazda. A Cointet testvérek neve félelemmel töltötte el, már szinte látta, mint kerekedik fölébe a Séchard és fia cégnek. Az öreg már érezte a veszedelem szelét. És ez az előérzet jogos volt; a romlás sötét szárnya lebegett már a Séchard-cég fölött. De a fősvényeknek van valami jó szellemük. Előre nem látott körülmények különös találkozásának segélyével úgy intézte ez a jó szellem a dolgot, hogy a nyomda uzsora ára mégis teljes egészében bevándorolt a vén részeges pénzeszsákjába.

Lássuk most, mért hanyatlott le a Séchard-nomda, mikor a virágzásnak minden föltétele meg lett volna nála. Dávid nem sokat törődött sem a vallásos reakcióval, amely a Restauráció alatt az egész kormányrendszerben éreztette átalakító hatását, sem a szabadelvűséggel, hanem úgy politikai, mint vallási dolgokban a legkártekonnyabb semlegességet őrizte meg. Olyan korszakban történt ez, mikor a vidéki kereskedőknek okvetlenül csatlakozniok kellett valamely párthoz, ha üzletfelekre akartak szert tenni, mert választaniok kellett a liberális vagy a royalista vevőkör között. Egy nagy szerelem, amely éppen ekkortájt kezdett ébredezni a Dávid szívében, tudományos elfoglaltsága s a szép iránt fogékony természete, mind akadálya volt annak, hogy kifejlődjék benne az az üzleti szellem, amely elengedhetetlen a jó kereskedőnél, s amely megérezte volna vele a vidéki iparos- és a párisi

iparos közt levő különbséget. Az a sok apró árnyalati különbség, amely a vidéken élesen kiválik, teljesen eltűnik Páris nagy forgalmában. A Cointet testvérek csatlakoztak a monarchista párthoz, tüntetőleg megtartották a bűntöket, a templomokat bujták, a papokhoz dörögöltek s mihelyt a vallásos könyvek terén szükséglet kezdett mutatkozni, ők voltak az elsők, akik ilyeneket nyomtak. A Cointet testvérek ilyenformán előnyös helyzetbe jutottak ebben a jövedelmező iparágban és ragalmazni kezdték Séchard Dávidot, s azzal vádolták, hogy liberális és atheista. Örökösen azt hajtották, hogy adhatnak munkát egy ilyen embernek, akinek apja a királygyilkosokkal tartott, vén részeges bonaparteista és közismert uzsorás, aki halommal fogja az aranyat hátrahagyni. Ők szegény emberek, nagy családjuk van, míg Dávid agglebény s valamikor ugyis dúsgazdag ember lesz; úgy is csak azt vállalja, amiből nagy hasznot húzhat és más efféléket. A Dávid ellen terjesztett vádak befolyása alatt végre a prefektusi hivatal és a püspöki kancellária kizárólag a Cointet testvéreket bizta meg nyomtatványai elkészítésével. Nemsokára aztán a kapzsi versenytársak, akik vérszemet kaptak az ellenlábasuk közönyösségétől, új hirdetési közlönyt is alapítottak. A régi nyomda kénytelen volt beérni a városi nyomtatványokkal s a saját lapjának felényire zsugorodott jövedelmével. A Cointet-cég, mely az egyházi és vallási könyvek révén

tekintélyes jövedelemre tett szert, nem sokára azt az ajánlatot tette Séchardéknak, hogy megveszi a lapjukat, azért, hogy ne kelljen osztozkodnia velök a közigazgatási közleményeken s a bírósági hirdetményeken. Mihelyt Dávid ezt az újságot az apjával közölte, az öreg vince'lér, akit már eddig is megdöbbenéssel töltött el a Cointet-cég fejlődése, olyan villámgyorsan csapott le Marsachól a Murier-térre, mint a holló, amely megérezte a holttetteket a csatatéren.

— Hagyd csak rám, majd elintézem én az ügyet a Cointet-céggel. Te ne ártsd magad ebbe a dologba, — mondta a fiának.

Az öreg hamar rátapintott, hogy milyen nagy érdekük forog itt kockán Cointetének és megdöbbsentette őket az észrevételei élességével. A fia valami bolondságba akart beugrani — mondotta, — de ő még éppen jókor jött, hogy megakadályozza.

— Mire támaszkodnék az egész üzletkörünk, ha eladjuk a lapunkat. Az összes houmeau-i ügyvédek, jegyzők és kereskedők liberálisok; a Cointet-cég épen azzal akart nekünk ártani, hogy liberálizmussal vádolt bennünket, de ezzel egyuttal mentő deszkát is dobott felénk, mert a liberálisok hirdetéseik megmaradnak nekünk. Eladni a lapot... annyi volna, mint az egész berendezést és az iparendélyt eladni.

Először hatvanezer francot kért Cointetektől

az egész nyomdáért, hogy ne tegye tönkre a fiát; szerette a fiát, védelmébe vette a fiát. Az öreg vincellér úgy bánt a fiával, mint a parasztok a feleségükkel szoktak; akár akarta a fia, akár nem, az ajánlatok értelmében, amelyeket egymásután csikart ki a Cointet-cégtől, végre nem épen fáradság nélkül kipréselte belőlük, hogy huszonkétezer francot adjanak a Charenton! Ujságért. De Dávidnak harmincezer franc kártérítés fizetésének terhe alatt köteleznie kellett magát, hogy nem ad ki több ehhez hasonló lapot. Ez a vásár valóságos öngyilkosság volt a Séchard-nyomdára, de az öreg vincellér nem sokat törődött már vele. A rablás után rendszeren a gyilkosság következik. A derék férfiú úgy számított, hogy ezt az összeget a követelése törlesztésére fordítják; és csak hogy a pénzt megkaparíthassa, szívesen odaadta volna a lapra ráadásul még Dávidot is, annál inkább, mert ennek a kellemetlen fiúnak tényleg joga volt a váratlan kincs felére. Kárpótlásul a nemeslelkű atya most már egészen átengedte a nyomdát a fiának, de természetesen ama bizonyos tizenkétezer franc házbérfizetési kötelezettségnek fentartásával. Azután, hogy a lapot a Cointet testvéreknek eladták, az öreg ritkán jött be a városba; azt mondogatta, hogy kiméli magát, mert öreg ember; az igazság azonban az volt, hogy nem füzte már semmi érdek olyan nyomdához, amely a más tulajdonába ment át. De azért még sem tudta teljesen leküzdeni azt a von-

zalmat, amely régi szerszámaihoz fűzte. Ha az ügyei Angoulêmebe szültették, nehezen tudta volna eldönteni, hogy mi vonzza inkább a házához: a fasajtói-e vagy a fia, akihez azzal az ürüggyel látogatott el, hogy a házbért kérje. A régi művezetőjének azonban, aki most a Cointet-cégnél volt alkalmazva, meg volt a maga véleménye erről az atyai nemeslelkűségről, azt mondta, hogy ez a vén róka úgy biztosítja magának a beleszólási jogot a fia üzleteibe, hogy fel hagyja halmozódni a bértartozást s ez által hitelezőjévé válik fiának.

A Dávid nemtörődömségének különben olyan okai voltak, amelyek élénk bepillantást engednek ennek a fiatalembernek a jellemébe. Pár rappal azután, hogy betelepedett az apai nyomdába, egy iskolatársával találkozott, aki akkoriban a legnagyobb nyomorral küzdött. Séchard Dávid barátja huszonegy év körüli fiatalember lehetett. Chardon Luciennek hívták s az apja a régi köztársasági hadsereg egyik ezredorvosa volt, akit sebesülése miatt mentettek fel a szolgálatból. Lucien atyja természetes hajlamát követve, vegyész lett s a véletlen Angoulêmebe vezérelte, mint gyógyszerészt. A halál éppen akkor ragadta el, mikor javában készült rá, hogy értékesítse egy nagyszerű találmányát, amelyet hosszú évek tudományos kísérletei árán fedezett fel. A köszvény különböző fajtáinak gyógyítását tűzte ki célul. A köszvény a gazdagok betegsége és a gazdagok drágán megfizetik az

egészséget, ha meg vannak tőle fosztva. Azért választotta a néhai gyógyszerész is ezt a problémát a sok közül, amely tudományos vizsgálatnak tárgyal kinálkozott. A megboldogult Chardon a tudományos és kísérleti alap között ingadozva, végre is arra a meggyőződésre jutott, hogy egyedül a tudományos alap alkalmas a gyógyszerzésre; el kezdte hát a betegség okait tanulmányozni és a szerét bizonyos életrendre alapította, amelyet vérmérséklet szerint irt elő. Egy párisi tartózkodása alkalmával halt meg, mikor éppen a tudományos akadémia jóváhagyását akarta elnyerni és így nem élvezhette a munkája gyümölcsét. A gyógyszerész, akire ilyen nagy jóvedelem kacsingatott, a legkevésbé sem hanyagolta el fia és leánya nevelését, úgy, hogy családjának fentartása a gyógyszerész egész jóvedelmét fölemésztette. És így nemcsak hogy a legnagyobb nyomorban hagyta a gyermekeit, hanem még nagy szerencsétlenségükre a legragyogóbb kilátások reményében is nevelte őket, amelyek aztán vele együtt sirba szálltak. A hirneves Desplein, aki kezelte, dührohamok közt látta meghalni. A gyógyszerész nagy becsvágyának forrása különben az a szenvedélyes szerelem volt, amelyet az öreg seb-orvos felesége iránt érzett, aki utolsó sarja volt a Rubempré-családnak s akit ő 1793-ban csodával határos módon mentett meg a vérpadtól. Anélkül, hogy a fiatal lány beleegyezett volna ebbe a hazugságba, haladékot eszközölt ki a

számára, azt állítva róla, hogy terhes. Miután így némiképp jogot szerzett rá, hogy a feleségévé tegye, nőül is vette, jöllehet mind a ketten koldusok voltak. A gyermekekre, mint ez már a szerelemben fogant gyermekeknek közös sorsa, — nem maradt egyéb örökség az anyjuk csodálatos szépségénél, amely néha veszedelmes ajándék, kivált mikor szükség és nyomorúság jár együtt vele. A hiábavaló reménykedés, a sok munka és a kétségbeesés nagyon megrontotta a Chardonné szépségét épp úgy, mint ahogy a fokozatosan növekvő nyomor az életmódját is megváltoztatta; de úgy az ő hősiess kitaratása, mint a gyermekéié épp oly nagy volt, mint a nyomorúságuk. A szegény özvegy eladta a houmeaui főutcán, Angoulême legelőkelőbb negyedében levő gyógyszerertárát. A gyógyszerertár eladási ára háromszáz franc évjáradékot biztosított nekik, amely nem volt elég a saját létfentartására sem, de úgy ő, mint a lánya, minden álszemérem nélkül illeszkedtek be új helyzetükbe és munkát vállaltak. Az anya gyermekágyas asszonyokat ápolt és jó modora következtében az összes előkelő házaknál mindenki mással szemben, előnyben részesítették; itt az ellátásáról is gondoskodtak úgy, hogy a gyermekeinek semmibe sem került és azonkívül még husz sout is keresett naponta. Miután nem akarta megszégyeníteni a fiát azzal, hogy az anyját ilyen lealázó helyzetben kell látnia,

a Madame Charlotte nevet vette föl s akiknek a szolgálataira szükségük volt, csak Postel urhoz, Chardon utódához fordultak. Lucien testvére egy rendkívül tisztességes és Houmeauban közbecsülésnek örvendő nőnél dolgozott, akit Prieunének hívtak s akinek fehérnemű-tisztító intézete volt a szomszédjukban; körülbelül tizenöt sout keresett itt naponta. Felügyelt a mosodában a munkásnőkre és ezen a réven bizonyos felsőbbségnek örvendett a műhelyben, ami némileg megkülönböztetett helyzetet biztosított számára a többi munkáslány közt. Munkájuk szerény jövedelme a Chardonné háromszáz franc évjáradékával, körülbelül nyolcszáz francra rugott évente, ebből kellett ennek a három embernek a megélhetés, a ruházat és a lakás költségeit fedeznie. Még a háztartásuk szigorú beosztása mellett is alig-alig futotta ez az összeg, amelyet csaknem egészen Lucien emésztett fel. De Chardonné és a lánya, Eva, úgy hitték Lucienben, mint Mohamed próféta felesége hitt férjében; a jövője érdekében a leghatártalanabb áldozatkészségre voltak hajlandók. Ez a szegénysorsú család Houmeauban éldégtelt egy kis lakásban, amelyet igen szerény összegért bérelt Chardon ur utódától s amely a belső udvar mélyén, a laboratórium fölött húzódott meg. Egy nyomoruságos padlásszobája volt itt Luciennak, aki kedvet kapott a természettudományokért lángoló apjától s maga is erre a szakmára vetette magát és egyik leg-

kiválóbb növendéke volt az angoulêmei kollégiumnak, amelynek harmadik évfolyamát hallgatta, midőn Séchard tanulmányait befejezte.

Amikor a véletlen a két iskolatársat összehozta, Lucien, aki nagyon megunt már a nyomorusági keserű kenyerét, épen azon volt, hogy valami nagyon kétségbeesett lépést kövessen el, amilyenre csak husz éves korában határozza el magát az ember. Az a havi negyven franc, amelyet Dávid nagylelkűen Luciennak juttatott az által, hogy művezetőnek alkalmazta nyomdájában, pedig nem is volt szüksége művezetőre, megmentette Lucient a kétségbeeséstől. Ennek az így felújított iskolatársi viszonynak kötelekeit sorsuk szegénysége és jellemük egymástól elütő volta csakhamar még szorosabbra fűzte. Mindakettőjük feje tele volt nagy tervekkel, mind a ketten azzal a magas értelmiséggel rendelkeztek, amely a legelőkelőbb polcokon levőkkel helyezte őket egy színvonalra és mégis azt kellett látniok, hogy mind a ketten a társadalom legeljára vannak taszítva. A sorsnak ez az igazságtalansága igen szoros kötelék volt köztük. Aztán végeredményében mind a ketten a költészethez jutottak el, ha más-más ösvényen is. Lucien, jóllehet hivatása a legnehezebb természettudományos vizsgálódásokra szolitotta, lángoló hévvel tört irodalmi hírnév után, míg Dávid, akit elmélyedő lelke hivatott költővé tett, csak az exakt tudományokat találta izlése szerint valóknak. A szerepeknek ez a meg-

cserélődése valóságos szellemi testvérekké avatta őket. Lucien csakhamar közölte Dáviddal azokat a magasröptű szempontokat a tudományos törvényeknek az ipari termelésre való alkalmazása tekintetében, amelyeket apjától kapott örökségbe, Dávid pedig rámutatott azokra az új irányokra, amelyeket Luciennak az irodalomban követnie kell, ha nevet és vagyont akar magának szerezni. A két fiatalember barátsága néhány nap alatt olyan szenvedéllyé nőtt, amilyen csak az ifjuság küszöbén születhetik. Dávidnak volt alkalma látni a szép Evát is és beleszeretett úgy, ahogy csak melankólikus és töprengő lelkek tudnak valakit megszeretni. Az egyházi szertartások: »Et nunc, et semper et in secula seculorum« a jelmondata ezeknek a névtelen, de rendkívül gyöngéd költőknek, akiknek művei bámulatra méltó hőskölteményekből állanak, de ezek a költemények két szív örök titkaként mennek veszendőbe. Mikor a szerelmes Dávid rájött arra a titokra, hogy mily reménységgel csüngött Lucien édesanyja és testvére ezen a szép költői fön, mikor megismerte vak önfeláldozásukat, végtelen boldogságot talált abban, hogy azzal is közelebb juthat szerelmeséhez, ha megosztja vele áldozatait és reményeit. Lucien fogadott testvérévé lett Dávidnak. És mint a megalkuvást nem ismerő tulzók, akik királypártibbak akarnak lenni a királynál, Dávid még jobban tulhajtotta Lucien anyjának és testvérének a flu tehetségébe vetett hitét és úgy kényeztetette

Lucient, mint az anya a gyermekét. Egy megbeszélés alkalmával, amelyekre gyakran adott alkalmat az örökös pénzsűkség, amely kezüket az egymáséba vezérelte, mint valamennyi fiatalember, ők is minden oldalról meghánytákvették azokat az utakat-módokat, amelyek segítségével gyorsan vagyonhoz lehetne jutni, és ilyenkor hasztalan erőfeszítéssel rázták azokat a fákát, amelyeket mások már előttük kifosztottak és ekkor Luciennek két eszme ötlött az eszébe, amelyeket még az apja vetett föl. A megboldogult Chardon arról beszélt egyszer, hogy a cukor árát valami új vegyszer hozzáadása segítségével, felére lehetne leszállítani; ugyanígy le lehetne szállítani a papír árát is, ha bizonyos növényi szöveteket hoznának be Amerikából, hasonlókat azokhoz, amelyeket a kínaiak már régeen használnak és amelyeknek igen jutányos árak van. Dávid felismerve ennek a kérdésnek nagy jelentőségét, amely már a Didot-céget is foglalkoztatta, magáévá tette ezt az eszmét, amelyben nagy vagyon forrását sejtette és valóságos jötevőjét látta Lucienben, aki iránt soha nem róhatja le háláját.

Nagyon könnyű rájönni, mennyire képtelenné tette a két barátot ezeknek az eszméknek az uralma és egész benső életük egy nyomda vezetésére. Mig a Cointet testvérek nyomdája, amely a püspöki kancellária kiadója és könyvárusa, a »Charentoni Futárnak«, mostantól kezdve a département egyetlen lapjának tu-

lajdonosa volt, tizenöt-huszezer francot hozott be, addig a Séchard fia-cég nyomdája alig jövedelmezett havi háromezr francot, amelyből még le kellett vonni a művezető fizetését, Marion bérét, az adókat és a házbért is, úgy, hogy Dávid valami száz francnyi jövedelemre volt hivatva utalva. Tevékeny és üzleti érzékű emberek új betűket szereztek volna és a párisi könyvtáraknál olyan művekhez jutottak volna, amelyeket olcsó áráért kell nyomni, de a főnök és a művezető, akiket tökéletesen lefoglaltak merészröptű terveik, megelégedtek azokkal a munkákkal, amelyeket utolsónak megmaradt üzletfeleik hoztak nekik. A Cointet testvérek végül is kiismerték Dávid jellemét és szokásait és többé nem rágalmazták; sőt ellenkezőleg, az okos üzleti politika azt tanácsolta nekik, hogy hagyják tengődni ezt a nyomdát és tartsák meg afféle tisztas közepszerűségben, nehogy valami veszedelmes versenytárs kezébe kerüljön; tehát még ők maguk irányították hozzá az úgynevezett városi megrendeléseket. Ilyenformán Séchard Dávid, kereskedői nyelven szólva, már csak a versenytársa ügyes számítása folytán állt a piacon. A Cointet testvérek, akiket boldoggá tett a Dávid rögeszméje, amint ők nevezték, külszinre a legtisztességesebbs a legmértányosabban viselkedtek vele szemben, de valójában úgy jártak el, hogy mesterséges versenyt támasztottak maguk ellen, hogy szabaduljanak az igazi versenytől.

A Séchard-ház külseje teljes összhangban volt azzal a szennyes fösvenységgel, amely a belsejében uralkodott, ahol a vén medve soha nem javítottatott semmit. Az eső, a napsugár és a különböző évszakok visznotagságai valósággal valami vén fatörzs kinézését kölcsönözték a folyósóra nyíló kapunak, amely tele volt kisebb-nagyobb repedésekkel. Olyan volt, mintha a ház homlokzata, amely, durván és rendszertelenül összevissza hányt kőből és téglából épült, mintha összeroskadni készülne a korhadt tetősúly alatt, amely zsufolva volt lyukas téglával, délfraanciaországi szokás szerint, ahol rendszerint ezt használják tetőfedésre. A korhadt ablakokon azok a szorosan zárható ormótlan fatáblák éktelenkedtek, amelyeket a meleg éghajlat tesz szükségessé. Bajos lett volna egész Angoulême-ban még egy ilyen rozoga házat találni, a melyet már csak a málter tartott valahogy össze.

Tessék elképzelni ezt a műhelyt, amely a két végén világos volt, a közepén pedig sötét, a falragaszoktól borított falakat, amelyek alatt egész piszkosra barnultak attól, hogy az ott foglalatostkodó munkások harminc év óta szakadatlanul hozzá dörgölődztek, a mennyezetre kifeszített szárító-köteleket, a papírhalmazokat, a megvénült sajtókat, a körakásokat, amelyek a nedves papír leprésseléséhez voltak ott, a sorba állított szedőszekrényeket és a műhely végén a két ketrecet, ahol egymás mellett üldögélt a főnök és a művezető: akkor nagyon könnyű

megérteni, milyen életet folytatott a két jó barát.

1821-ben, május első napjainak egyikén Dávid és Lucien éppen az udvarra néző ablak előtt állottak akkor, midőn úgy két óra tájban négy-öt munkásuk távozott a műhelyből, hogy ebédelni menjen. Mikor a főnök látta, hogy az inas bezárja az utcára nyíló csengős ajtót, az udvarra vezette ki Lucient, mintha benn a papirok, a festékek és a vén fasajtók szaga elviselhetetlen lett volna neki. Ott ketten beültek egy lugas alá, ahonnet mindenkit láthattak, aki a műhelybe belépett. A napsugár, amely ott játszadozott a lugas rácsára futó szőlőlombok közt, körülhízelegte a két költőt és valósággal dicsfényt vont a fejük köré. A két, egymással szemben ülő fiatalember között úgy jellemre, mint külsőre oly szembeszökő volt az ellentét, hogyha egy festő így látja őket, azonnal az ecsetjéhez nyúl. Dávidnak aféle külseje volt, amelyet azoknak jutott a természet, akik nagy, nyíltan, vagy titkon lejátszódó küzdelmekre vannak hivatva. Széles mellkasa fölött két hatalmas váll ült, amely összhangba volt összes formáival, telt arányaival. Napbarnított, egészséges színű, telt arca, amelyet valóságos dúsz hajerdő ömlött körül, biztosan pihent erőteljes nyakán és azokéra a szerzetesekére emlékeztetett, akiket Boileau megénekelt; de alaposabb vizsgálat után a duzzadt ajkak ránczaiban, az áll gödröcskéjében a széles és félig ferdére nyomott orr metszésé-

ben, de mindenekelőtt a két szemben egyetlen szenvedély szüntelen lángolását, a gondolkodás élességét s egy olyan lélek izzó melankóliáját fedezte fel az ember, amely képes szelvében hosszában átölelni és áttörni a legtávolabbi szemhatárokat és amely hamarosan belefárad a legeszményibb élvezetekbe is, mert megmérgezi őket az elemzés világosságával. S ha felfedezhető volt ebben az arcban a tehetség fellobbanó villáma, ott látta az ember azt a hamut is, mely a tüzhányókat szokta környezni; a remény a társadalmi jelentéktelenség fájdalmas tudatban hamvadt ki ezen az arcon, annak mely átérzésében, hány magasabbrendű szellemet nyugtózott már le az alacsony származás és a vagyonhiány. E mellett a szegény nyomdász mellett, akit utálattal töltött el a mestersége, amely pedig meg lehetős közeli érintkezésben volt a felsőbb értelmiséggel, e mellett a Szólon mellett, aki oly nehézkesen kushadt itt össze és nagy kortyokban szűrösködött a tudomány és költészet kelyhéből s meg is részegedett ettől a bortól, csak hogy feledje a vidéki élet borzalmaival, Lucien azzal a kecses tartással ült, amely a szobrászok képzeletében az indiai Bacchus számára született meg. Arcán az antik szépség vonásainak finomsága ékeskedett; görög homloka és görög orra volt, az arca bársonyos fehérségű, mint az asszonyoké, a szeme olyan sötétkék, hogy csaknem feketének látszott, két, szeretettől sugárzó szem, amelyeknek üde tisztasága a gyer-

mekekével vetekedett. E két szép szem fölött úgy ivelt a két finom szemöldök, mintha csak vékony kínai ecsettel festették volna oda, lenn pedig gesztenyeszínű szempilla árnyalta. Az arca két oldalán selymes pihe csillogott, amelynek színe egyezett természetesen fürtökbe göndörödő haja szökeségével. Fehér halántékát lelhelletszerűen aranyozta be a szöke haj isteni pelyhe. Rövid, alig észrevehetően fölfelé hajló álla páratlan előkelőséget fejezett ki. Esett angyalok mosolya játszott korálajkán, amelynek biborát még jobban kiemelte a fogak fehérsége. Formás keze volt, mint az előkelő születési embereknek; az ilyen kéznek egy intésére engedelmessé válnak a férfiak, a nők pedig szívesen csókolják meg. Lucien karcsú növésű és középszerű természetű férfi volt. Ha valaki a lábát látta, könnyen kísértetbe esett, hogy férfinak öltözött lánnyal van dolga, annál inkább, mert neki is, mint a legtöbb tulfinomult, hogy ne mondjuk degenerált férfinak, nőiesen fejlődött csipője volt. Ez a külső jel, amely ritkán csal. Luciennél egyenesen találó volt, mert a társadalom jelen állapotának elemzése közben, ingatatag lelkének rossz hajlamai gyakran tértették a romlottság útjára, amire a diplomata is nagy hajlandósággal bírnak, akik azt tartják, hogy a siker igazolja a leggyalázatosabb eszközöket is. Az éles értelemmel megáldott szellemeknek egyik árnyoldaluk az, hogy szükségkép fogékonyak minden iránt, legyen az akár erény, akár bűn.

Ez a két fiatalember annál fölényesebben ítélte meg a társadalmat, mert ők maguk igen alacsony polcot foglaltak el benne és a félreismerő emberek gyakran állnak alacsony társadalmi helyzetükért a szempontjaik magasságával boszút. De ezzel együtt csak egyre keserűbb kétségbeesés vett erőt rajtuk, mert így még hamarabb jutottak el oda, ahová változhatatlan sorsuk hajtotta őket. Lucien sokat olvasott, sok összehasonlítást tett. Dávid sokat gondolkodott és sokat tépelődött. Hiába volt az az egészséges, csaknem paraszti külseje, a nyomdatulajdonos ábrándozó, érzékeny lélek volt, aki önmagában is kételkedett. Luciennek ezzel szemben vállalkozó és ingatag lelke volt s olyan bátorság lakott benne, amely ellentétben állott gyöngéd, csaknem törékeny alakjával, amely dusalkodott a nőies bájakban. Lucien a legtökéletesebb gascognei jellem volt, vakmerő, vállalkozó szellemű, kalandos természetű, aki rózsaszínben lát minden jót és leki csinyli a bajt, aki azonban egy-egy ballépéstől sem riad vissza, ha hasznót húzhat belőle s a vétkét sem igyekszik nagyon takargatni, ha ugródeszkának használhatja. Becsvágyó hajlamait ebben az időben még elnyomták az ifjuság rózsás álmai, az a hev, amely a neemes eszközök felé hajtotta, mert hisz épen a dicsőség szerelmesei próbálkoznak meg ezekkel legelőször. Még most csak a saját vágyaival kellett küzdenie és nem az élet nehézségeivel, a

saját erejével és nem az emberek szolgáléküségével, almi oly rossz példa az ingatag lelkeknek. Dávid, akit egész megszáditott Lucien káprázatos szelleme, bámulta őt, bár maga is tisztában volt azokkal a tévedésekkel, amelyekbe a francia hív sodorta. Ebben a szerény férfiban, hatalmas testalkatával ellentétben, igen félenk természet lakozott, de nem hiányzott belőle az északi franciák szilárdsága sem. Ha nehézségekre bukkant is, megpróbálta őket legyőzni, anélkül, hogy ingadozott volna; bár rendíthetetlensége az igazi apostoli erényekével vetekedett, ezt határtalan elnézésének szelid gyöngédségével enyhítette. A két régi barát közül az egyik határozottan bálványozta a másikat, ez pedig Dávid volt. És ezért Lucien egészen úgy is rendelkezett vele, mint egy asszony, aki tudja, hogy szeretik. Dávid örömmel engedelmeskedett. Barátjának testi szépsége olyan fölényt biztosított neki Dáviddal szemben, amely előtt ez meghajolt nehézkes és községes voltának tudatában.

— Az ökörnek a türelmes szántás való, a madárnak a szabad szárnyalás, — mondta magában a nyomdász. — Én leszek az ökör és Lucien a sas.

Körülbelül három év óta kötötte egymáshoz a két barát oly ragyogó kilátásokkal biztató sorsát. Olvasták azokat a nagy műveket, amelyek irodalmi és tudományos téren a békékötés óta megjelentek; Schiller, Goethe, Lord By-

ron, Walter Scott, Jean Paul, Berzelius, Dary, Cuvier, Lamartine műveit és még sok más. Ezeknél a nagy tüzeknél melegedtek és maguk is megpróbálkoztak pár munkával, amelyek hol nem sikerültek s amelyekbe hol beletögtak, hol abbahagyták őket, hogy aztán ismét lángoló hévvel kezdjenek újra hozzájuk. Szakadatlanul dolgoztak, de ez nem fárasztotta ki ifjúságuk kimeríthetetlen erőit. Bár mind a ketten szegények voltak, művészszerettől és tudomány-szomjtól emésztve egész elfeledkeztek jelenlegi nyomoruságukról és csak az járt a fejükben, hogy jövődő hírnevüket megalapíthassák.

— Lucien, tudod mit kaptam Párisból éppen most, — kérdezte a nyomdász, egy kis tizen-nyolcaútrét kötetet húzva ki a zsebéből. — Hallgasd csak.

Dávid olvasni kezdte, ahogy csak költők tudtak olvasni, André de Chenier »Neére« című idilljét olvasta, azután az »Ifjú Beteg« címűt, majd az öngyilkosságról írt elégiát, amely utóbbi klasszikus versmértékben készült, míg az első kettő jámbusokban.

— Ez tehát André de Chenier, — kiáltott fel Lucien. — Kétségbeejtő, — ismételte harmadszor is, midőn Dávid, akit a nagy izgalom képtelenné tett arra, hogy tovább olvasson, átadta neki a kötetet. — Költő, jakit a másik költő fedezett fel újra, — szólta az előző aláírására pillantva.

— Mert mikor André de Chenier ezt a kötetet befejezte, — kezdte ismét Dávid — abban a meggyőződésben volt, hogy értéktelen dolgot alkotott, amely nem érdemli meg a nyomdapestéket.

Lucien a maga részéről »A vak« című elbeszélő költeményt olvasott föl és néhány elégiát. Midőn ehhez a sorhoz ért: »Ha ők nem boldogok, ki volna más e földön«, leeresztette a könyvet és mind a két barát sírni kezdett, mert mind a ketten szenvedélyesen szerettek. A szöllőindákat bűbájos színekkel hintette be s a vén, repedezett, málladozó, csúnyán összevissza töredezett falat oszlopokkal, boltívekkel, domborművekkel s valami ismeretlen építőművészet megszámlálhatatlan mesterművével ékesítette fel egy láthatatlan tündér ujjá. A képzelet szórta szét virágait és rubinjait a sötét kis udvaron. André de Chenier Kamillája a Dávid szemében imádott Évájává változott át, míg Luciennál azzá az előkelő hölgygé, akinek udvarolt. A költészet méltóságosan leomló, csilagrúhájában lépkedett végig a műhelyen, ahol a majmok és a medvék fintorgó arccal végezték a nyomdászmunkát. Öt órát is telverte, de a két barát nem érzett sem léhséget, sem szomjúságot, úgy tűnt fel nekik az élet, mint egy aranyálom s a lábuknál hevert a föld minden kincse. Az égnek egy kis kék darabja mosolygott le rájuk, mint amilyet a Remény azoknak szokott mutatni, akinek nehéz és viharos

az életük s akiket a szirén hangja így csábítgat: Siessetek, szálljatok, ez a csöpp arany, ezüst vagy azur mént meg a nyomoruságtól. Ebben a pillanatban Cerizet, a nyomdászinas, egy párisi gyerek, akit Dávid hozatott Angoulêmeba, kinyitotta a műhelyből az udvarra nyíló kis üvegajtót s egy ismeretlent vezetett a két baráthoz, aki közelebb lépett, miközben köszöntötte őket.

— Uram, — mondta Dávidnak, óriási füzetet húzva elő a zsebéből — itt van egy emlékirat, amelyet szeretnék kinyomatni, volna szíves számítás csinálni, hogy mibe kerülne.

— Uram, — szólt Dávid, anélkül, hogy a füzetet megnézte volna — mi nem nyomunk ilyen terjedelmes emlékiratokat, talán a Coin-tet testvérek.

— De van egy igen csinos írásunk, amely talán megfelelne, — jegyezte meg Lucien, átvéve a füzetet. — Szíveskedjék talán holnap újra fölkeresni bennünket s addig a füzetet itt hagyni, hogy a nyomtatás költségeit kiszámíthassuk.

— Chardon Lucien urhoz van szerencsém, nemde?...

— Igen, uram, — válaszolt a művezető.

— Igen örülök, uram, — mondta a szerző, — hogy szerencsém van ilyen nagyrahivatott fiatal költővel találkozni. Engem Bargetonné úrasszony küldött ide.

Mikor ezt a nevet Lucien meghallotta, elpirult és néhány köszönő szót rebegett az érdeklődésért, amelyet Bargetonné iránta tanúsított. Dávid észrevette, mennyire elpirult és milyen zavarban van a barátja, akit tovább hagyott tárgyalni a falusi nemessel, a selyemborgátenyészetéről készült emlékirat szerzőjével, akit a hiuság ösztökélt műve kinyomatására, mert szerette volna, ha a gazdasági egyesületben a barátai olvashatják az alkotását.

— Mi az, Lucien, — szólta Dávid, midőn az ar el távozott — hát te Bargetonnét szereted?

— Örületesen.

— De hisz az előítéletek jobban elválasztanak egymástól, mintha ő Pekingben laknék, te pedig Grönlandban.

— Két szerelmes akarata mindent legyőz, — mondta szemlesütve Lucien.

— Akkor el fogsz bennünket felejteni, — szólta a szép Éva félénk imádója.

— Sőt ellenkezőleg, talán fel is áldoztam érte a szerelmemet! — kiáltott fel Lucien.

— Hogy érted ezt?

— Szerelmem dacára, a különböző érdekek dacára, amely mind azt tanácsolná, hogy érintkezést tartsak fel vele, megmondtam neki, hogy nem megyek hozzá, ha nem fogadja azt is, akinek tehetsége nagyobb az enyémnél s akinek szintén dicsőséges jövőt kell megérnie, ha nem fogadja Séchard Dávidot, barátomat és testvéremet. Otthon már várni fog rám a válasza,

De ha a válasz tagadó lesz, meg lehet tőlem hívni ma estére az egész nemesség, hogy a verscím felolvasását hallgassa, nem lépem át löbbé a Bargetonné küszöbét.

Dávid könyvet törült ki a szeméből és hevesen megszorította Lucien kezét. Hatot ütött az óra.

— Éva nyugtalan lesz, isten veled, — mondta hirtelen Lucien.

Eltávozott. És Dávidot abba a különös izgalomban hagyta ott, amelyet csak ebben a korban érez ilyen élenken az ember s főleg abban a lelki állapotban, melyben ez a két barát élt, akinek még nem szegte szárnyát a vidéki élet.

— Arany a szive! — kiáltott fel Dávid, a tekintetével követve a műhelyen áthaladó Lucient.

Lucien a szép Beaulieu sétányon, a Minage-utcán és a Szent-Péter kapun át ment le Houmeaubába. Bár így a hosszabb utat választotta, még kell azonban jegyezni, hogy Bargetonné háza ebbe az útba esett. Olyan nagygyönyörűsége telt benne, elsétálni ennek a nőnek az ablaka alatt, még ha az nem is tudott róla, hogy két hónap óta nem ment Houmeaubába, csak a Szent-Péter kapun át.

Mikor a beaulieui fák alá érkezett, azon gondolkodott, milyen messzire is van Angoulême Houmeautól. A vidéki szokások olyan korlátokat emeltek a két hely közé, amelyeken sok-

kal nehezebb volt átjutni, mint azt a lépcsőzetet megmászni, amelyen Lucien letelé haladt. Az ifju törtető, akinek épp most sikerült magát bevezettetnie Bargetonékhöz és így az írói hírnévvel mint valami felvonó hiddal a belváros és a külváros között tátongó mélységet áthidalnia, nyugtalanul várta kedvese elhatározását, mint a kegyenc, aki fél, hogy kegyvesztett lesz, mert megpróbálta, hogy hatalmi körét kibővitse. Ezek a szavak homályosaknak tűnhetnek fel azok előtt, akik még nem figyelték meg azokat a különös szokásokat, amelyek némely felsővárost az alsóvárostól elválasztanak; annál szükségesebb tehát itt néhány felvilágosító megjegyzést tenni Angoulême-ről; ezek könnyebben érthetővé teszik majd Bargetonénak, e történet egyik főszereplőjének alakját is.

Angoulême régi város, amely egy cukorsüveg formájú szikla csucsán épült. Ez a szikla uralkodik a síkság fölött, amelyen a Charent kelesztül folyik és Perigord felé csatlakozik egy hosszú dombsorhoz, amely a páris—bordeauxi úton ezzel a sziklával hirtelen megszakad s aféle előhegységet alkot, amelyet három festői völgy szel át. Hogy milyen jelentősége volt ennek a városnak a vallásháborúk idejében, ma is bizonyítják még a sáncok, a kapuk és tannak a fellegrárnak a maradványai, mely a szikla csucsát koronázza. A fekvése hajdan úgy a katólikusoknak, mint a protestánsok szemében

egyikép fontos hadászati ponttá avatta ezt a várost; de éppen a régi erőssége az alapja mai gyöngeségének; a sáncai, és a meredeken ereszkedő sziklafalak megakadályozták Angoulême-t abban, hogy a Charent felé terjeszkedjék és a leggonoszabb mozdulatlanságra kárhoztatták. Abban az időben, amelyben történetünk itt lejátsszódott, a kormány megpróbálta, hogy a várost Perigord felé kiterjessze az által, hogy a dombsoron állította fel a prefektúra épületeit, tengerészeti iskolát, katonai épületeket emeltetett ott és utakat építtetett ki arra. A kereskedelem azonban más irányt választott. Hosszu idő óta növekedett már, mint valami csiperkegomba-telep a kis Hounreau a szikla lábánál és a folyó partján, amelynek mentén a Párisból Bordeauxba vezető országot halad. Az egész világ ismeri a híres angoulêmei papírmalmokat, amelyek háromszáz éve ott telepedtek meg a Charent és melléktolyói partján a vízésések közelében. Az állami Raelle-ben rendezte be legnagyobb szabásu hajóágyugyárát. A szállítóüzletek, a posta, a vendéglők, a helyszerző és fuvarozó üzletek és általában mindazok az iparok, amelyeknek élete a szárazföldi és víziutakkal függ össze, Angoulême alatt csoportosultak, hogy elkerüljék a meredek hegyi utak okozta nehézségeket. Természetes, hogy a timárok, a tisztítók és mindazok az iparosok, akiknek vízre van szükségük, mind a Charent mellett maradtak; s végül a

szeszraktárak és mindazoknak a nyersanyagoknak lerakatai, amelyeket a folyón szállítottak oda, azonkívül az egész átmeneti forgalom a Charent partján rendezkedett be. Houmeau külváros ekép gazdag iparos várossá fejlődött, második Angoulême vált belőle, amely féltékeny szemmel nézte a felsővárost, amelyben a városi hatóság, a püspökség, az igazságszolgáltatás és a nemesség székel. Éppen ezért Houmeau minden élénksége és fejlődő hatalma mellett is csak az Angoulême tartozéka maradt. Fenn a nemesség és a hatalom, lejjebb a kereskedelem és a pénz, két merőben ellentétes társadalmi réteg mind a két helyen; még azt is nehéz lett volna eltalálni, hogy a két város közül melyik gyűlölte jobban a versenytársát. A Restauráció kilenc év óta még jobban elmérgesítette ezt az állapotot, amely a császárság alatt még nem igen élesedett ki. A felső Angoulême legtöbb házában vagy nemesi családok, vagy régi polgárcsaládok laktak, akik jövedelmükből éltek s valósággal autochton fajt alkottak, amely sohasem vette be az idegereket. Nagy ritkán történt meg, hogy egy-egy családot, amely a szomszédos vidékről települt ide, ha már vagy két évszázadon át itt lakott, valamelyik benszülött családdal való kapcsolat révén mégis befogadtak; a törzslakók azonban mindig úgy néztek ezekre is, mintha csak a múlt napokban kerültek volna erre a tájra. A prefektusok, az adóhivatali főnökök és a ha-

tóságok negyven év óta következetesen megpróbálták, hogy ezeket a régi családokat, amelyek mint gyanakvó hollók gunyasztották a sziklájukon, egy kissé rászoktassák a társadalmi életre; a családok részt is vettek az estélyeken és lakomáikon, de attól makacsul elzárkóztak, hogy viszonzásul ők is vendégül lássák meghívóikat. Ezek a családok, amelyeknek tagjai rosszindulatúak, pletykások, irigykedők voltak, folyton egymással házasodtak össze és egész zárt testületet alkottak, amelyből se ki se be nem volt szabad lépni senkinek; a modern fényűzés vívmányait nem ismerték; Párisba küldeni egy gyermeket, annyi volt az ő szemükben, mint szántsándékkal romlásba dönteni. Ez az elővigyázatosság eléggé jellemzi ezeknek a családoknak maradi felfogását, amelyek egész megragadtak meg nem értett royalizmusukban, inkább szenteskedők voltak, mint vallásosak és éppen olyan mozdulatlanokban éltek, mint a városuk és a sziklájuk. Angoulême különben az egész környéken híres volt arról, mily jó nevelést lehet ott kapni. A szomszédos városokból mind oda küldték a leányokat a nevelőintézetekbe és a zárdákba. Könnyen megérthető, milyen befolyást gyakorolt a kasztszellem azokra az érzelmekre, amelyek Angoulême és Houmeaut egymástól elválasztották. A kereskedő gazdag, a nemesség általában szegény. A két osztály kölcsönös lenézéssel áll bosszút egymáson. Az angoulêmei polgárság szín-

tén a saját ügyének tekintette ezt a vizálykodást. A felsővárosi kereskedő valami meghatározhatatlan hangsúllyal jegyezte meg a külvárosi üzletemberről: ez huomeau ember. A Restauráció, amely ismét kivételes helyzetet akart teremteni Franciaországban, a nemességnek és olyan reményeket ébresztett benne, amelyek csak általános felfordulás árán mehettek volna teljesedésbe, még inkább növelte ezt az erkölcsi űrt, amely a térbeli távolságnál is jobban elválasztotta Angoulêmet Houmeautól. A nemesi társaság, amely akkor a kormányzattal egy kalap alá tartozott, még exkluzivábbá vált ott, mint Franciaország bármely más vidékén. A huomeau lakosok alig különböztek a páriáktól. Innen indult ki az a mélységes és vak gyűlölet, amely olyan irtózatosan egyhangúvá tette az 1830-iki felkelést s amely szétrombolta Franciaországban egy szilárdabb társadalmi alakulás elemeit. Az udvari nemesség gögje elidegenítette a tróntól a vidéki nemességet, éppen úgy, mint ahogy ez meg elriasztotta a polgárságot, amelynek hiúságát lépten-nyomon megsértette. Az, hogy egy huomeaut egy közönséges gyógyszerész fiát Bargetonéknál fogadják, valóságos forradalomszámba ment. És kik idézték ezt fel? Lamartine, Hugo Viktor, Delavigne és Canalis, Beranger és Chateaubriand, Villemain, Aignan, Soumet és Tissot, Etienne és Davrigny, Constant Benjámín és Lammenais, Cousin és Michaud, azaz röviden

ugy a régi, mint az újabb irodalmi hírességek, a liberálisok épp úgy, mint a királypártiak: Bargetonné szerette az irodalmat és művészetet, ami Angoulêmeben különleges izlés volt és fölöttébb megrovásra méltó hábortszámba ment, éppen azért az ő igazolása szempontjából szükséges, hogy bővebben vázoljuk e hölgy életét, aki arra született volna, hogy hírnévre tegyen szert, de a körülmények végzetes találkozására folytán szürke életre volt kárhoztatva s akinek befolyása döntően hatott Lucien sorsára.

Bargeton ur dédunokája volt egy Mirault nevű Bordeauxi esküdtnék, aki XIII. Lajos alatt kapott nemességet a hivatalában eltöltött hosszú szolgálat elismeréséül. XIV. Lajos idejében a fia, akinek most már bargetoni Mirault volt a neve, tiszt lett a királyi testőrgárdában és olyan gazdagon nősült, hogy az ő fiát XV. Lajos alatt már csak Bargetonnak hívták. Ennek a Barêgetonnak, Mirault esküdt ur unokájának anynyira sikerült, egészen vérbeli nemes ember módjára élnie, hogy elherdálta az egész családi vagyont és ezzel utját vágta további felvirágzásának. Két fítestvére, az itt szereplő Bargetonnak két nagybátyja, ismét kereskedő lett, úgy, hogy a bordeauxi kereskedővilágban még most is szerepel a Mirault név. Miután a Bargeton-birtokot, amely Angoumoisban feküdt s valamikor a La-Roucheafocauldok hűbére volt, valamint egy angoulêmei házat, amelyet Bargeton kastélynak hívtak, nem szabad volt elidegeníteni,

a tékozló Bargeton unokája örökölte ezt a két ingatlant. 1789-ben azonban elvesztette haszonélvezeti jogát s ezentul már csak a föld hozadékát élvezte, amely körülbelül tízezer livrre rugott évente. Ha a nagyatyja is követte volna I. Bargeton és II. Bargeton dicsőséges példáját, akkor V. Bargeton, akit »a néma« melléknévvel tisztelhetnénk meg, Bargeton marquis lett volna, összeköttetésbe lépett volna valamelyik tekintélyes családdal s herceg és pair válhatott volna belőle, mint annyi sok másból, míg így 1805-ben nagy megtiszteltetés volt rá nézve, hogy nőül vehette a Negrepelisse Anais Mária Lujza kisasszonyt, egy nemes ember leányát, aki rég idő óta mindenkitől elfeledve éldegélt kis kuriáján, jóllehet Délfranciaország legrégibb családjainak egyik ifjabb ágához tartozott. Egy Negrepelisse már szent Lajos király tuszai közt is szerepelt; de a család idősebb ágának őse, a híres Espard nevet vette fel, amelyhez IV. Henrik alatt e család egyetlen leányörökösevel kötött házasság útján jutott. Ez a nemes, aki maga is a fiatalabbik gyermek ifjabb fia volt, a felesége birtokán éldegélt; kis darab föld volt ez Barbezieux közelében, amelyet csodálatosan megművelt, vásárra hordta a gabonáját, maga égette a borát s nem bánta, ha gunyolják is, csak az aránytallérjai szaporodjanak s időről-időre a birtokát gyarapíthassa. Bizonyos körülmények, amelyek ritkán találkoznak így össze vidéken, úgy hozták maguk-

kal, hogy Bargetonné izlése a zene és az irodalom felé forduljon. A forradalom alatt, egy Nolliant nevű abbé, Roze abbé legjelesebb tanítványa rejtőzködött el a kis d'Éscarbas-kastélyban ahová magával vitt egy zeneszerző minden cókókját. Ez az abbé bőségesen megfizette a vén nemes vendégszeretetét azzal, hogy magára vállalta a leányának, Anaishnak a nevelését, akit röviden csak Naisnak hívtak s aki e szerencsés véletlen nélkül magára lett volna hagyatva, vagy ami még nagyobb szerencsétlenség, esetleg valami rossz komornára. Az abbé nemcsak zenésznek volt kiváló, de széleskörű irodalmi ismeretei voltak, tudott olaszul és németül is. Megtanította hát erre a két nyelvre Negrepelisse kisasszonyt s bevezette az ellentétezés titkaiba is, megismertette vele Franciaország, Olaszország és Németország irodalmának nagy alkotásait és átvette vele az összes nagy mesterek szerzeményeit. Végül pedig, hogy elűzze valamivel a rettentő magány unalmát, amelyre a politikai események kényszerítették, megtanította a leányt a latin és görög nyelvre és némi természettudományi ismeretekre is oktatta. Miután a lány anyja már nem élt, semmi akadályja nem volt annak, hogy ez az ifjú hölgy, akit már a falusi élet is meglehetősen önállósághoz szoktatott, ilyen férfias nevelésben ne részesüljön. Nolliant abbét, ezt az entuziasztát és költői lelket, főleg azok a jeles tulajdonságai tették megkülönböztetett lénnyé, a

melyek általánosságban az összes művészeknél fellelhetők, akik a legkülönbözőbb szempontokból is érdemesek a dicséretre, leginkább azonban ítéletük szabadsága és széles látókörük révén emelkednek a polgári felfogás gondolatvilága fölé. Ha az ilyen szellemnek merészségét mélysége és eredetisége kedvéért meg is bocsátja a világ, az a magánéletben megtévesztő ereje révén rendkívül kártékony hatású lehet. Az abbénál sem hiányzott ez a merészség és így eszméi megmételvezők voltak egy ifjú leányra, akinél az ifjuság szokott túlfeszültségét még fokozta a falusi élet magánya. Nolliant abbéről tanítványára is átragadt bírálatának merészsége és ítélleteinek könnyedsége s az abbé egyáltalában nem gondolt arra, hogy ezek a tulajdonságok, amelyekre egy férfinak annyira szüksége van, egy nőnél, akinek szerény sorsa az anyaságot teszi élethivatásává, már hiba számba mennek. Bár az abbé szünet nélkül figyelmeztette rá növendékét, hogy annál kedvesebbnek és szerényebbnek kell lennie, minél szélesebb körűek az ismeretei. Negreperlisse kissasszony mégis alaposan sokat képzelt magáról és nagy mértékben megvetette az emberiséget. Miután nem látott maga körül mást csak csupa alsóbbrendű embert és olyanokat, akik törték magukat, hogy a parancsait teljesítsék, valósággal egy főrangú hölgy gögje költözött belé, de az előkelő hölgyek simaságának könnyed formái nélkül. Hozzá még minden hiúságát

legyezgette ez a szegény abbé, aki önmagát bámulta benne, mint a szerző a művében s így szerencsétlenségére nem akadt egy összehasonlításra alkalmas pont sem, amely segítségére lett volna az önmaga helyes megítélésében. A társaság hiánya a falusi élet legnagyobb hátránya. Miután az ember nincs ráutalva, hogy meghozza másokért azokat az apró áldozatokat, amelyekkel a rangszerű viselkedés és öltözködés jár, megszokja, hogy egyáltalában ne feszélyezze magát másokkal szemben. Végre minden elfajul bennünk, forma és szellem egyaránt. Miután Negrepelisse kisasszony eszméinek élességét a társadalmi érintkezés nem tompította, egész viselkedésében, magatartásában s a tekintetében valami tulhajtott volt; az a kihívó kifejezés ült az arcán, amely eleinte eredetinek tűnt fel, a mely azonban csak kalandornőnek áll jól. Így ez a nevelés, amelynek egyes szögletességei a magasabb társadalmi osztályok körében lecsiszolódtak volna, nevetségessé tette őt Angoulêmeban s ennek tulajdonítható, hogy az imádói is felhagytak vele, hogy istenítsék azokat a hibákat, amelyeknek csak az ifjuság kölcsönöz bájt. Ami Negrepelisse urat illette, ő szívesen odaadta volna a lánya minden könyvét, csak hogy egy beteg márhát megmentsen, mert annyira fősvény volt, hogy azon a járandóságon felül, amelyre igénye volt, egy fillért sem juttatott volna a lányának, még ha arról lett volna is szó, hogy a kiképzetéséhez szükséges leg-

jelentéktelenebb apróságot vásárolja meg számára. Az abbé 1802-ben halt meg, kedves nővendékének házassága előtt, amely házasságról bizonyára igyekezett volna őt lebeszélni. Az öreg nemes az abbé halála után úgy találta, hogy a lánya nagy nyűg a nyakán. Nagyon gyöngének érezte magát ahhoz, hogy kitartsa a küzdelemben, amelynek az ő fősvénysége és könnyelmű lányának zabolátlan természete közt kellett törnie. Mint minden fiatal lány, aki letért arról a kitaposott ösvényről, amelyen a nőknek haladniok kell, Naisnak is meg volt a maga véleménye a házasságról; nem sokat gondolt azzal, hogy férjhez menjen. Visszatetsző volt neki, hogy magas értelmiségét és személyét alárendelje értéktelen és egyéni nagyság hijával levő férfiaknak, amilyenekkel ő találkozhatott. Ő rendelkezni szeretett volna és engedelmeskednie kellett. Ha a között kellett volna választania, hogy durva szeszélyeknek engedelmeskedjék és hogy alárendelje magát egy olyan férfinak, aki nem nézi megértéssel az ő hajlamait, vagy hogy megszökjék a kedvesével, aki megtetszett neki, egy pillanatig sem habozott volna. Negrepelisse ur ahhoz még eléggé nemes embernek érezte magát, hogy remegve gondoljon rá, nem köt-e a lánya esetleg rangján alóli házasságot. Mint a legtöbb apa, ő is arra határozta magát, hogy a lányát inkább a saját nyugalma érdekében házasítja meg. Olyan nem túlságosan elmés nemesre, vagy uri emberre

lesz az apának és lányának is. De hol akad olyan vő, aki egyformán megfelelő lett volna, aki nem fog neki nehézségeket támasztani a gyámi elszámolás körül, amellyel a leányának tartozott, akinek szellemi képességei és energiája elég jelentéktelenek ahhoz, hogy Nais a saját kény-kedve szerint rendezhesse be mellette az életét s aki elég önzetlen, hogy hozomány nélkül is elvegye a lányát. Az ilyen ember valósággal királya lett volna a vőknek. Negrepelisse ur e kettős érdek szempontjából tanulmányozta a vidéki embereket és úgy találta, hogy egyedül Bargeton ur felel meg a programjának. Bargeton ur, aki a negyvenes években járhatott, s akit ifjúságának szerelmi kalandjai alaposan megviseltek, meglehetősen együgyű ember hírében állott; a szellemi képességei éppen csak annyira futották, hogy a birtokait igazgatni tudta s módra sem volt sokkal több, minthogy eléldégelt Angoulême-ben anélkül, hogy lehetetlenné vagy nevetségessé tette volna magát. Negrepelisse ur minden tartózkodás nélkül megmagyarázta a leányának ennek a mintájérnek össz es negatív értékeit, akit számára kiszemelt s rámutatott arra, hogy a saját boldogsága érdekében milyen előnyöket huzhat ebből a házasságból; férjhez megy egy nemesi címerhez, amely már legalább kétszáz esztendő. A férje nem lesz egyéb a számára, mint az a köpönyeg, amelynek védelme alatt a saját tetszése szerint intézheti

a sorsát, amihez a társadalmi felfogás szerint is tisztességes cégére lesz és közben kihasználhatja azokat az összeköttetéseket, amelyeket szelleme és szépsége Párisban biztosít neki. Na!st elcsábította a kilátás, hogy ilyen nagy szabadsága lesz. Bargeton ur azt hitte, hogy tündöklő házasságot köt, abban a reményben, hogy az apósa hamarosan rá fogja hagyni a birtokát, amelyet nagy kedvteléssel gyarapított egyre jobban és jobban; de ebben a pillanatban úgy látszott, hogy inkább Negrepelisse urnak kell elkészítenie a veje siriratát.

Bargetonné ebben az időben harminchat éves volt, a férje pedig ötvennyolc, ezt a nagy különbséget még feltűnőbbé tette az, hogy Bargeton ur legalább hetvenévesnek látszott, míg a felesége egész bátran adhatta a fiatal lányt, öltözhett rózsaszínbe s viselhette a haját úgy, mint a gyermekleányok szokták. Bár a vagyonuk nem hozott többet évi tizenkétezer livrenél, mégis a régi város hat legjelentékenyebb vagyona közé soroztak, leszámítva a kereskedőket és a közigazgatási tisztviselőket. A kényszerűség, hogy jó lábon éljenek az apjukkal, akinek örökségét Bargetonnénak be kellett várnia, hogy Párisba költözhessen és aki addig váratott magára hogy a veje előbb halt meg, mint ő, arra kárhoztatta Bargeton urat, és Bargetonnét, hogy Angoulêmeben lakjanak, ahol azokra a ragyogó szellemi tulajdonságokra s a szívnek ázókra a kincseire, amelyek még ki-

aknázatlanul szunnyadtak Naisban, az a sors
várt, hogy meddőn sorvadjanak el s lassan-
ként nevetségesekké váljanak. Tény az, hogy
ami nevetséges bennünk, azt rendesen valami
tuhajtott szépérzékünknek, erényünknek, vagy
tehetségünknek köszönhetjük. A büszkeség, ame-
lyet nem enyhít a nagyvilági érintkezés, durva
göggé lesz, amely kicsinyes dolgokra veti magát,
míg a magasabb szellemi élet körében nemes
lendületet vehetett volna. A lelkesedés, ez az
erények közt is kimagasló erény, amely nél-
kül szentek sosem termettek volna, amelyből
minden titkos áldozat és minden ragyogó köle-
mény fakad, tuliesztűtséggé válik, ha a vidéki
élet aprólékos viszonyai közt tékozolja el magát.
Távol a középponttól, ahol a nagy szellemek
csillognak, ahol gondolatoktól és élménytől ter-
hes a levegő s ahol minden állandó megújho-
dásban van, távol mindettől, a képzettség fölött
lassankint eljár az idő s az izlés megromlik,
mint a mozdulatlanul, poshadó víz. Gyakorlat
hiányában szenvedélyek e sekélyesednek éppen az-
által, hogy aprólékos dolgoknak túlságos jelentő-
séget tulajdonítanak. Ez a forrása a fősvény-
ségnek és pletykának is, amely a vidéki életet
megfertőzi. A szűk gondolatvilágba való beillesz-
kedés és a siralmas vidéki életformákhoz való
idomulás csakhamar béklyóba veri a legkivá-
lóbb egyéniségeket is. Így mennek tönkre nagy-
raihivatott férfiak és nők, akik elragadókká vál-
tak volna, ha a nagyvilági élet iskolájában csi-

szolódni ki s ha fölényesen csillogó szellemek működtek volna közre a kialakításukban. Bargetonné is tüstént a lantot pengette, ha a leg-hitványabb semmiségről volt szó és nem tudott különbséget tenni az egyén költészete és az általános érvényű költészet között. Tény, hogy azokat az érzéseket, amelyeket mások meg nem érthetnek, magunkban kell tartanunk. Mert bizonyos, hogy egy naplemente rendkívül költői, de nem lesz-e nevetségessé az a nő, aki nagy szavakkal festi le olyan emberek előtt, akiknek egész érdeklődése az anyagiakban merül ki. Vannak gyönyörűségek, amelyeket csak ket-tősben élvezhet az ember; költő a költővel, szív a szívvel. Bargetonnénak meg volt az a hibája, hogy végevárhatatlan mondatokba fogott, amelyeket dagályos szavakkal spékelt meg, afféle mondatokba, amelyeket a párisi hírlap-írók szójárásában olyan találóan »karéjkenyer-nek« hívnak; az újságírók reggelenként nem egy ilyen megemészthetetlen szeletet kanyarítanak az előfizetőiknek, akik azért mégis csak lenyelik őket. Szívesen dobálódzott a szertelen szuperlatívuszokkal, amelyek nehézkessé tették a társalgását, amelyben a legcsekélyebb dolgok is óriásokká nőttek. Ebben az időben kezdett el mindent kritizálni, individualizálni s in het-zálni, superiorizálni, ananizálni, poéizálni, pro-zaizálni, kolosszifiálni, angyali, ujszerű és tra-gikus jelzőkkel elhalmózni; mert olykor bizony erőszakot kell eikövetni a nyelven, hogy kel-

lőképen jellemezhezzük azokat a modern nyaka-
 tekertségeket, amelyekkel némely nő visszaél.
 A Bargetonné lelke különben éppen olyan ián-
 goló volt, mint a beszéde. Dythiramban vert
 a szive és dythirambra járt a szája. Minden
 eseményre megremegett ájuldozott, vagy extá-
 zisba esett; egyik izgalomba hozta egy s ürke-
 nénike önfeláldozása, a Faucher testvérek kivég-
 zése, Arlincourt »Ipsiboéja« nem kevésbbé, mint
 a Lewis »Anacondája«, La-Valette szökése vagy
 valamelyik barátnője, aki bátor szóval futásra
 kérészerített pár tolvajt, mindez egyre ment
 nála. Az ő szemében minden finom, rendkívüli,
 különös, isteni, bámulatraméltó volt. Mindjárt
 felizgult, dühbe jött, kétségbeesett, nekilendült,
 ismét visszahiggadt, az égre függesztette tekin-
 tetét, vagy a földre sütötte s a szeme mindjárt
 tele volt könnyel. Az élete azzal telt el, hogy
 örökösen bámult valakit, vagy különös meg-
 vetésekkel cmésztette magát. Egészen odáig
 volt a janinai pasáért, kedve lett volna hozzá,
 hogy a szerálijában küzködjék vele s nagyszerű
 dolognak találta volna, ha zsákba varrva dobják
 a vízbe. Irigylte Stanhope Eszter asszonyt, a
 sivatag kékharisnyáját. Kedve támadt, hogy be-
 álljon testvérnek szent Kamilla rendjébe s Bar-
 cellonába menjen betegeket ápolni, hogy sárga
 lázban pusztuljon ott el; ez nagy és nemes
 sors lett volna. Egyszóval szomjuhozott min-
 dent, ami nem volt az ő életének tiszta, nyu-
 galmas tömbök alatt békén csobogó vize. Imádtá

Lord Byron, Rousseaut, imádott mindenkit, akinek költői vagy drámaírói tehetsége volt. Minden szerencsétlenséget megkönyezett és minden dicsőségre hangos ujjongásba tört ki. Rokonszenvet érzett a legyőzött Napoleon iránt, de rokonszenvezett Mehemed Alival is, aki lemészároltatta az egyiptomi zsarnokokat. A tehetséges embereket pedig d'csfénnyel övezte és azt hitte, hogy ezek csak illattal és fénnel élnek. Sokan bolondnak tartották, akinek tébolya nincs ártalmára senkinek; de jó megfigyelő szemében úgy tűnhettek fel ezek a dolgok, mint bus töredékei egy csodálatos nagy szeretetnek, amely épp oly hirtelen összeomlott, mint ami gyorsan épült, mint egy égi Jeruzsálem maradványai, mint a szerelem maga szerető nélkül. És ez valóban így is volt. Bargetonné házassága első tizennyolc évének történetét pár rövid szóval össze lehet foglalni. Egy ideig önmagából élt, távolba révedező reményei táplálták. Azután rájött, hogy csekély vagyona nem engedi meg neki, hogy Párisban éljen, ahová a becsvágya hajtotta, a környezetét kezdte erre tanulmányozni és összeborzadt attól, miyen egyedül van. Nem talált a közelében egyetlen férfit sem, aki olyan tébolyra ragadhatta volna, amilyenbe a céltalan, eseménytelen és érdektelen élet reménytelensége által megtépett nők szokták belevetni magukat. Nem számíthatott semmire, még a véletlenre sem, mert van olyan élet is, amelyben még véletlenek sem fordulnak elő. Abban

az időben, mikor a császárság fénykorát élte, midőn Napoleon Spanyolországba ment s oda küldötte csapatainak színevírágát, újra feléledt a remény ebben az asszonyban, aki eddig örökösen csalódott. Természetesen hajtotta a kíváncsiság, hogy lássa ezeket a hősokeket, akik felkerekedtek, hogy egy röpke szóra meghódítsák Európát és újra felidéztek a lovagvilág legendás kalandjainak korát. A legzsugoribb és legmaradibb szellemű városok kényszerülve voltak, hogy ünnepeket rendezzenek a császári gárda tiszteletére; a prefektusok és a polgármesterek diszszónoklatokkal vonultak ki a fogadására, mintha király érkezett volna a városba. Bargetonné egy táncmulatságon, amelyet az egyik ezred rendezett a városban, beleszeretett egy fiatal nemesbe, egy egyszerű alhadnagyba, aki előtt azonban a ravasz Napoleon Franciaország marsallbotját csillogtatta meg. Ezt a viészafoltott, nemes nagy szerelmet, amely oly élénk ellentétben állott azokkal a szerelmi kalandokkal, amelyekre ebben az időben olyan könnyedén vállalkoztak, mint amily gyorsan felhagytak velök, a halál keze avatta szüzi szentségüvé. Wagramnál egy ágyugolyó tépte szét Conte-Croix marquis szíve fölött az egyetlen arcképet, amely Bargetonné szépségéről tanuskozott. Sokáig siratta ezt a szép fiatal embert, aki szerelemtől és dicsőségszomjtól lelkesítve, két hadjárat alatt ezredessé lépett elő és aki Naisnak egyetlen levelét többre tartotta, min-

den császári elismerésnél. A fájdalom a szomorúság fátylába burkolta ennek az asszonynak az alakját. Ez a felhő csak abban a félelmes korban oszlott szét, midőn a nő epekedve kezd visszapillantgatni letűnt szép éveire, amelyek anélkül teltek el, hogy élvezte volna őket, midőn rózsái már hervadni kezdenek, midőn újra felébred a vágy a szerelem után s ezzel együtt a kétségbeesett sóvárgás, amely bele akar kapaszkodni az ifjuság utolsó mosolyába, hogy el ne illanjon. Minden fölényes tulajdonságát csak fájdalmat okozott neki, midőn a vidéki élet halálos fagya meglepte. Az undor ölte volna meg, mint a hermelint, ha véletlenül beszenyeyezte volna azoknak a férfiaknak érintése, akiknek minden gondolata az, hogy este étkezés után pár fillérben játszhassanak. Büszkesége megővta a szialmas vidéki szerelmektől. Ha választania kellett a környezetében levő, semmi tmondó férfiak és a semmi között, egy ilyen magasan fölöttük álló nő a semmit választotta. A házasság és a világ kolostor volt számára. A költészet tartotta benne a lelket, mint a karmelitában a vallás. A hirneves és eddig ismeretlen külföldi írók művei, amelyek az 1815-től 1821-ig terjedő időben jelentek meg, de Bonaldnak és de Maisterének ennek a két merészröptű gondolkodónak nagy alkotásai, továbbá az első ágait erősebben akkor hajtó ifjú francia irodalomnak kevésbé nagyszerű művei édesítették meg kissé keserű magányát, de nem tették hajlékonyabbá

sem a szélemét, sem az egyéniségét. Kemény tartású és szilárd maradt, mint fa, amelybe villám sújtott, mégis egyenesen áll. Méltóság-teljes tartása még öntudatosabbá vált, uralkodni-vágyása finomkodóvá és tudálékossá tette. Mint valamennyi nő, aki akármilyen imádó hódolatát elfogadja, ő is összes hibáival ült a trónon. Ez volt a Bargetonné mul'ja; száraz történet, de el kellett mondani, hogy megérthessük a vi-szonyát Luciennal, akit elég különös körülmé-nyek között mutattak be neki. Ezen az utolsó télen olyanvalaki került a városba, aki felvil-lanyozta kissé azt az egyhangu életet, amelyet Bargetonné folytatott. Az egyenes adók igaz-gatójának állása megürült és Barante ur olyan emberrel töltötte be ezt az állást, akinek kalandos sorsa elég jó ajánló levél volt ahhoz, hogy az asszony kíváncsiság megnyissa számára az utat a vidék királynőjéhez.

Du Chatelet ur, aki mint közönséges Chatelet Sixtus látta meg a napvilágot, akinek azonban 1806-ban az a jó eszméje támadt, hogy neme-síttesse magát, azok közé a kellemes fiatalembe-rek közé tartozott, akik azáltal kerültek el min-den kipécézést, hogy állandóan a császári nap közelében sütkéreztek. A pályáját mint az egyik császári hercegnő titkárja kezdte. Chatelet ur birtokában volt mindazon tehetségtelenségnek, amelyet állása megkövetelt. Jól megtermett, csi-nos férfi volt, jó táncos, jeles billiárdjátékos, ügyes minden testgyakorlatban, közepes mű-

Kedvelő színész, dalénekes, kitűnő közönség viccek számára, mindenre kész simulékony, alkalmazkodó, aki mindenhez értett és még sem tudott semmit. Zenéhez csak konyitott, de azért jól-rosszul elkísért zongorán egy hölgyet, akinek kedve támadt elénekelni egy románcot, amelyet a legkimondhatatlanabb erőmegfeszítéssel tanult be egy álló hónapig. Semmi érzéke sem volt a költészethez, de azért társaságban a legszemtelenebbül engedelmet kért rá, hogy tíz-husz percig fel és alá járkálhasson, míg rögtönöz valamit, ilyenkor aztán valami kis négysoros epigramm jött ki, amely olyan lapos volt, mint a palacsinta s a melyben a gondolatot a rim pótolta. Chatelet urnak még arra is volt tehetsége, hogy kitöltse a himzést, melynek virágait a hercegnő elkezdte; leírhatatlan kecses-séggel tudta tartani a selyemgombolyagokat, amelyeket a hercegnő lebontott s közben haszontalanságokat fecsegett neki, amelyeknek éle többé-kevésbbé áttört fátyol alá volt rejtve. Nem értett a festészethez sem, de azért le tudott másolni egy tájat, lerajzolt egy-egy profilt s megtervezett és kiszínezett egy-egy kosztümöt. Egy-szóval, meg volt minden apró tehetsége, amelynek olyan időben, midőn a nők sokkal nagyobb befolyással bírtak az ügyek menetére, mint sem hiánók, nagy hasnát lehetett venni, ha valaki a szerencsáját akarta megalapítani. Ugy adta ki magát, hogy rendkívül ért a dip-

lomácia mesterségéhez, azok tudományához, a kiknek egyáltalában nincs tudományuk s ez a tudomány azért olyan mély, mert üres; ahhoz a tudományhoz, amely ezenkívül még igen kényelmes is, miután főként két alapelv gyakorlati kihasználásában merül ki; miután titoktartó emberekre van szüksége, megengedi azoknak, akik semmit sem tudnak, hogy ne beszéljenek semmit, hanem egy titokzatos fejbólintásra szorítkozzanak; és végül az válik ki legjobban ebben a tudományban, aki uszás közben az események áradata fölött tudja a fejét tartani s ez által azt a színezetet kölcsönözni a dolognak, mintha az eseményeket ő irányítaná, ami így egészen a viszonylagos könnyebbség kérdésére zsugorodik. Itt is, mint a művészetekben, száz közepszerűségre esik egy-egy tehetség. Dacára a császári föntség körül teljesített rendes és rendkívüli szolgálatainak, még sem sikerült pártfogóinak őt az államtanácsba bejuttatniok; nem mintha nem lett volna kiváló mestere a véleménynyilvánításnak, mint vele együtt sok más, de a hercegnő úgy találta, hogy sokkal jobb helye van ő mellette, mint bárhol másutt. Mégis kinevezték báróvá és mint rendkívüli követet Kassalbe küldték, ahol valóban igen rendkívüli jelenségeként szerepelt. Más szóval, Napoleon váltságos időkben, diplomáciai futárnak használt. Abban a pillanatban, mikor a császárság összeomlott, már ígérete volt rá Chatelet bárónak, hogy kienvezik vesztfáliai követté Bonaparte Je-

romos mellé. Miután azonban így ez az állás, amelyet családi követségnek szokott nevezni, a kutba esett, teljesen reményét veszttette, ezért aztán Montrireau Armand tábornokkal utazni ment Egyiptomba. Közben rendkívül különös kalandok elszakították utitársától és így két álló eszterdeig bolyongott sivatagról sivatagra, egyik törzstől a másikhoz, az arabok foglya volt, akik egymásnak adták el, anélkül, hogy kíváló képességeinek a legcsekélyebb hasznát vetnék volna. Végre elérkezett a maskati imám főnhatósága alatt álló területre, mialatt Montrireau Tanger felé vette útját, szerencséjére azonban, itt egy angol hajóra akadt, amely ép akkor bontott vitorlát és az utitársánál egy évvel előbb hazakerülhetett Párisba. A balsors, mely legutóbb érte, még a régebbi időből eredő összeköttetései, szolgálatok, amelyeket jelenleg kegyben álló egyéneknek tett jó ajánlólevélül szolgáltak számára a miniszterelnöknél, aki a legelső igazgatói állás megüresedése alkalmával figyelmébe ajánlotta őt Barante urnak. Az a szerep, amelyet Chatelet ur a császári föntség oldalán betöltött, az, hogy szerencsés ember hírében állott, utazásának rendkívüli eseményei, a szenvedések, amelyeket kiállott, mind izgatták az argoulêmei hölgyek kíváncsiságát. Chatelet Sixtus báró ur pedig megismerkedett a felső város szokásaival és azokhoz igazodott. Adta a törődött embert, az unottat, akit már semmi nem szórakoztat.

Minden alkalommal a fejéhez kapott, mintha a fájdalmi pillanatnyi nyugtot sem engednének számára. Ez a ravasz kis fogás, az utazását juttatta az emberek eszébe és érdekessé tette őt. Felkereste a magasabbrangu tisztviselőket, a tábornokot, a prefektust, az adóügyi főigazgatót és a püspököt; de mindenütt kimérten, hidegen, csaknem leereszkedőleg viselkedett, mint aki nem találja magát a helyén s aki megvárja, hogy a hatalom birtokosai barátságosak legyenek vele szemben. Megsejtette, hogy milyen használható ember a társaságban, s ez a tehetsége csak nőtt jelentőségében az által, hogy közelebből senki sem ismerhette meg és mikor már feszült kíváncsiságot ébresztett a személye iránt, anélkül azonban, hogy az érdeklődést kifárasztotta volna, miután áttekintést nyert a férfiak értéktelenségéről s néhány vasárnapon át végigmustrálta a székesegyházban a nőket is, úgy találta, hogy Bargetonné az, akivel a bizalmasabb viszony megfelelő volna számára. Számitott rá, hogy a zene fogja számára megnyitni ezt az idegeneknek megközelíthetetlen szaront. Titokban szerzett magának egy Miroir misét, betanulta zongorán, azután egy szép vasárnapon, midőn Angoulême egész ur társadalma misén volt, egész lázba hozta ezeket a mit sem sejtő embereket az orgonajátékával s hogy még jobban felköltse a személyéhez fűződő érdeklődést, az elsőpapság tagjaival mindenfelé hangosan emlegettette a nevét a templomban. Mikor a

templomból kijöttek, Bargetonné gratulált neki és sajnálkozását fejezte ki, hogy nem volt még alkalomuk együtt elbeszélgetni; e kérészakra találkozás alkalmával egész természetesen hívta magát, pedig ezta meghívást soha sem kapta volna meg, ha kéri. Az ügyes báró tehát bejutott Angoulême királynőjéhez, akit azután elhálmozott kompromittáló figyelmével. Ez a vén lovag, mert negyvenöt éves volt, egész rejtett ifjúságot fedezett fel ebben a nőben, amelyét csak új életre kellett keltenie, kincseket, amelyeket csak napvilágra kellett hoznia, talán egy gazdag özvegyet, akit remélhetőleg nőül vehetett volna majd, végül összeköttetést a Negrepelisse családdal, amely lehetővé tette számára, hogy bejusson Párisban d'Espard marquischoz, akinek befolyása újra megnyithatta volna előtte a politikai pályafutást. Dacára a sötét és buján felburjánzó gaznak, mely ezt a szép fát rongálta, elhatározta, hogy gondozásába veszi, megnyesegeti, ápolni fogja, hogy majd szép gyümölcsöt teremjen számára. Angoulême nemessége kétségbe volt esve, hogy ezt a hitellent bevezették a Kábához, mert a Bargetonné szalonja valóságos szentélye volt a legcsékélyebb kevertségtől ment, szintiszta társaságnak. Csupán a püspök járt oda rendszeren, a prefektust évente csak hiromszor-négyszer fogadták, az adóügyi főigazgató soha be nem juthatott hozzá; Bargetonné eljárt az estélyeire, a hangversenyekre, de nem ebédelt soha nála. Nem fogadni

az adóügyi főigazgatót s egy közönséges egyenes adóügyi igazgatót meghívni, a ranglértéknek ez a felborítása megfoghatatlan volt a hiányra nem méltatott tekintélyek előtt.

Aki fogalmat tud magának alkotni az efféle kicsinyességekről, amelyek különben mi den társadalmi rétegben előfordulnak, az megértheti, milyen tekintélyes volt a Bargeton-család az angoulêmei polgárság előtt. Houmeura pedig egyenesen úgy ragyogott le ennek a főek-Louvennak, ennek az angoumoisi Rambouillet palotának a fénye, mint valami távolból sugárzó napé. Pedig akik ott összegyülekezni szoktak, kivétel nélkül a legszálamraméltóbb koponyák, a legszegényebb lelkek, a legnyomorúságosabb tökilikók voltak husz mérföldnyi körzetben. A politika a legüresebb szóarádiban, szenvedélyes közhelyekben nyilatkozott meg ott, a »Quotidient« lagymatagnak találták és XVIII. Lajos valóságos jakobinus volt a szemükben. Ami a nőket illeti, azok nagyobbbrészt ostobák és csunyák voltak rosszul öltözködtek, valamennyinek akadt valami gyöngéje, amely kivette a formájából, semmi sem volt rajtuk tökéletes, sem a ruhájuk, sem a szellemük, sem a testi formájuk. Ha Chateletnek nem lehetett volna tervei Bargetonnéval, ki sem tudta volna tartani Angoulêmeban. Az osztályszellem és a társadalmi formák, a nemesi ceremóniák, a kis kastélyok ura gögje s az udvariasság törvényeinek ismerete mégis csak kitöltötték valamikép

ezt a, tátongó űrt. A nemesi önértzet sokkal
 kézzelfoghatóbb valóságban nyilvánult meg An-
 goulêmeben, mint a párisi nagyságok előkelő
 körében; megalkuvást nem ismerő ragaszkodás-
 sal viseltettek itt a Bourbonok iránt, ami már
 önmagában is tiszteletreméltó. Ezt a társasá-
 got, ha szabad ezt a képet használni, valami
 régi ezüst dísztárgyhoz lehetett volna hasonlítani,
 amelyet feketére mart az idő foga, amelynek
 azonban meg van a maga súlya. Politikai vé-
 leményének merev változatlanóságát csaknem hü-
 ségnek lehetett volna nevezni. A távolság, amely
 a polgári osztálytól elválasztotta, a nehézségek,
 amelyekkel megközeletése járt, bizonyos előkelő-
 séget kölcsönöztek neki s azzal a jelenlétessel
 ruházták fel, amely mindig együtt jár a társadalmi
 konvenciókkal. E nemesek mindegyikének meg
 volt az értéke a lakosság szemében, mint a
 hogy a kaurik a pénzt jelképezik a bambarai
 négereknél. Számos nő, akinél Chatelet ur be-
 hizelegte magát s akik Chatelet urban olyan
 magasabbrendű tulajdonságokat fedeztek fel a
 melyek hiányoztak az ő társaságuk férfiaiánál,
 hamar lecsillapították az önzés első fe háboro-
 dását; valamennyien azt remélték, hogy a csá-
 szári fenség örökébe léphetnek. A rajongók azt
 hitték, hogy ezt a betolakodót kizárólag a Bar-
 getonné házábanál láthatják, s más háznál nem
 fogadják majd. Chatelet számos megpróbálta-
 tásnak volt kitéve, de udvarolt a papságnak
 és így sikerült a pozícióját megtartania. Az-

után legyezgetni kezdte azokat a hibákat, amelyek a vidéki levegő váltott ki Angoulême királynőjéből, elvitte neki az összes új könyveket s felolvasta az újonnan megjelent költeményeket. Együtt lelkesedtek az ifjú költők művein, az asszony őszintén, ő azonban titkolt unalommal, de mégis elviselte valahogy ezeket a romantikus költőket, akinek műveihez tekintve, hogy ő a császárság iskolájához tartozott, kevés érzéke volt, Bargetonné, akit elragadtatással töltött el az irodalmi ujjászületés, melyet a Bourbon-liliomoknak tulajdonított, szerette Chateaubriand-t, mert »isteni gyermeknek« nevezte Hugo Viktort. Csak az busította, hogy csupán távolról ismerheti a nagy szellemeket és Páris után sóhajtozott, ahol a nagy férfiak élnek. Chatelet ur tehát azt hitte, hogy valóságos csodát művel, midőn felfedezte előtte, hogy itt van Angoulêmeban egy másik isteni gyermek, egy fiatal költő, aki tudtán kívül is elhomályosítja ragyogásával a Páris irodalmi égén ujabban feltűnő csillagok fényét. Egy jövődő nagyság látott Houmeauban napvilágot. A Lyceum igazgatója néhány bámulatos költeményt mutatott a bárónak. Félig-meddig még gyermek az, akiről szó van, szegény és szerény, valóságos Chatterton, de politikai becstelenség nélkül; nem ég benne az a gyűlölet a társadalmi nagyságok iránt, ami az angol költőt arra ösztökélte, hogy gunyverseket írjon a jóltevőire. A közt az öt-hat ember közt, akik eddig vele az irodalom és mű-

vészet iránt táplált hajlamában osztoztak; az egyik az által, hogy a hegedűt nyikorgatta, a másik, mert a fehér papirost tussal többé-kevésbé bepiszkolta, a harmadik, mint a gazdasági egyesület elnöke, a negyedik, mert szép basszus hangja volt, amellyel a »Se fiato in corpo arete«-t, mint valami vadászdal úgy énekelte; ezek közt a fantasztikus alakok közt úgy érezte magát Bargetonné, mint az éhes ember, a szinpad lakoma láttára, amelyen a fogások papirból vannak. Senki sem írhatja tehát le az örömét, midőn ezt a hirt meghallotta. Látni akarta ezt a költőt, ezt az angyalt, valósággal bolondult utána, egész át volt sezllemülve, órák hosszán át beszélt róla. Két nap múlva azután az egykori követségi futár a lyceum-igazgató segítségével közvetítette Lucien fogadását Bargetonéknál.

Szegény vidéki helóták, akiknek sokkal nehezebb a társadalmi osztályok közt tátongó távolságokat beutnotok, mint a párisiaknak, — mert ezek előtt napról-napra jobban összezsugorodik ez az űr — akik oly keservesen sorvadoztak a börtönrácsok miatt, amelyek mögé egész külön kis világok száműzik magukat a világból és aratémát kiáltanak, csak ti érthetitek meg azt az óriási megrázkódtatást, amely Chardon Lucien egész agyát és szívét felforgatta, midőn tisztes igazgatója közölte vele, hogy megnyitnak előtte a Bargeton-ház kapui és hogy a hírnév volt az, amely őket megnyitotta. Szívesen látják ab-

ban a házban, amelynek magas teteje mindig magára vonta a figyelmét, midőn esténként a Beaulieu sétányon voltak Dáviddal és százszor is elmondták magukban, hogy az ő nevük híre tán soha sem jut be ezekbe a megátalkodott fülekbe, amelyek tudományról és művészetről csak akkor vesznek tudomást, ha nem alacsony sorból származik. Egyedül a testvérét avatta be ebbe a titokba. Az előrelátó Eva, mint jó gazdasszony, pár lajosaranyat vett elő a láda fiából s az első angoulêmei cipésznél pár linom cipőt vásárolt Luciennak s a leghíresebb szabónál egy új öltözet ruhát; a legjobb ingére csipkés mellet varrt és maga mosta hóhérré és vasalta ki. Hogy örült, midőn így felöltözve látta; milyen büszke volt a bátyjára. Mennyi jó tanácsot adott neki. Hány apró részletre kiterjedt a figyelme. A sok erőltetett gondolkodás azt a rossz szokást eredményezte Luciennél, hogy ha leült, mindjárt az öklére támasztotta a fejét, sőt gyakran az asztalt is odahuzta magához, hogy jobban rákönyökölhessen. Eva nagyon a lelkére kötötte, hogy az előkelő szentélyben soha ne ragadtassa magát fesztelen mozdulatokra. Majdnem a Szent Péter kapuig elkísérte a bátyját, csaknem a székesegyházig vele ment, hosszasan utána nézett, amint a Beaulieu-uton befordult, hogy a sétányra térjen, ahol már várt rá Chatelet ur. A szegény leány nagy izgalomban maradt ott, mint akinél valami rendkívül fontos esemény adta elő magát.

Lucien Bargetonnénál, a szerencse hajnalpirkadását jelentette ez az Éva szemében. Ez az aratlan lélek nem is sejtette, hogy ahol a becsvágy előtérbe lép, ott végük van az egyszerű önzetlen érzéseknek.

Lucient, midőn végre a Minzge-utcába megérkeztek, egyáltalán nem ejtette ámulatba a környezet. Ez a Louvre, amely képzeletében olyan nagy arányokat öltött, egyszerű falusi ház volt, amely a vidéken divatos durva termésköböl épült s a falai megsárgultak a kortól. A milyen meglehetősen komor volt a külseje az utca felől, olyan egyszerű volt belül; a vidéken szokásos rideg és tiszta udvar; szegényes, csaknem kolostori sivárságu, de jól karban tartott építkezés. Lucien felment a régi gesztenyefakarfás lépcsőn, amelynek fokai csak az első emeletig voltak köből. Azután egy szegényes előszobán és egy nagy, rosszul világított termen ment át s a ház urnójét egy kis szalonban találta, amelynek szürkére festett falát a múlt században divatos faburkolat fődte. Az ajtók félfáját hasonló színben tartott dombormű díszítette. A falakon régi s az egész berendezéssel nem éppen összhangzó damaszkárpit redői omlottak le, a régi divatu butorok meglehetősen szegényesen piros-fehérekockás huzattal voltak bevonva. A költő egy kis kerevet himzett párnáján ülve találta Bargetonnét egy zöld terítős, kerek asztalka mögött. Az asztalon kétkaru gyertyatartó állott s a gyertyák fényét ellenző tompította.

A királynő nem állt fel. Rendkívül kellematosan bókolt úgy ültőhelyében a költő felé, rámosolygott és ez igen előkelőnek találta ezt az izgató, kigyóyszerű mozdulatot. Lucien rendkívüli szépsége, elfogult viselkedése s álta'ában egész lényé lebilincselte Bargetonnét. A költő maga volt már a költészet. A fiatal ember lopott pillantásokkal vizsgálta az asszonyt és úgy találta, hogy nem mond ellent a róla szállongó híreknek. Valóban nem csalta meg a nagy nőről alkotott egyetlen fogalmát sem. Bargetonné az akkori idők szokása szerint, fekete bársony buggyos barettet viselt. Ez a fejdisz némiképp a középkorra emlékeztetett, ami nagyon imponál a fiatalembereknek, mert még elérhetetlenebb magasságba emeli a szemükben a nőt. A barett alól das aranyvörös haj bodorult ki, amelynek fűrteit a hajlatoknál bearanyozta a ráhulló fény. Az előkelő hölgynek vakító fehér arcszíne volt, ami a nőknél új élenkséget lehel a fakó szőkeség kellemetlen uralmába. Két szürke szeme fénylett s a homloka, amelyet már apró barázdák kezdtek széntani, fehérén és merész iveléssel trónolt fölöttük; gyöngyfényű kék karikák árkolták a két szemét s az orra mellett kétoldalt két kék ér még jobban kiemelte ennek a finom keretnek fehérségét. Az orrának Bourbonos hajlása volt, ami még elenevebbé tette a tojásdad arc lendületét, amennyiben, hogy úgy mondjuk, ragyogó középpontja volt az arcnak, amelyben a Condé elragadó és királyi vonásai jutottak kifejezésre.

A hája nem takarta el egészen a nyakát. A lágyan összehoruló ruha szép formás nyakra nyitott kilátást s lejjebb hófehér kebleket sejtett a szem.

Bargetonné keskeny, ápolt de kissé szikár ujjainak egy barátságos mozdulással széket mutatott a fiatal költőnek s a székek éppen az övé mellett állott. Chatelet ur egy karosszékre ült le. Lucien most észrevette, hogy egyedül vannak. A Bargetonnéval folytatott társalgás valóságos megrészegítette a houteau költőt. A nála eltöltött három óra olyan álomnak tűnt fölötte, amelyet az örökkévalóságig szeretne kinyújtani az ember. Inkább lesóványodottnak találta ezt a nőt, mint soványnak, szerelmesnek szerelem nélkül és határozott egyénisége dacára is törékenynek; hibái amelyet különös módra még inkább kiélezett tetszettek neki mert a fiatal embereknek kezdetben rendesen kedves a tulhajtottság, a szép lelkeknek ez a hazugsága. Nem vette észre, milyen hervadt az arca és mennyire ki van az arcsontoknál pirosítva és milyen viasszerűvé tették az állandó unalom s a kiállott szenvedések. A képzelete először tüzes szemének fényébe, gyertyavilágól beárnyozott hajfürteibe és ragyogó arcszínébe kapaszkodott, ezek voltak a fénypontok, amelyekhez úgy vonzódott, mint a pillangó a gyertyához. Különben is ez a rendkívüli szellem sokkal jobban lefoglalta a lelkét, semhogy a szórt nagyon bírálgatni tudta volna. Ennek az asszonynak

lélkesedésnek heve, a küssé már idejüket múlt és Bargetonné által már százszor ismételt, de előtte még új szólamok lendülete csak annál jobban elbűvölték, mert úgy is mindent szépségnek akart találni. Nem hozott magával egy költeményt sem, hogy felolvassa őket, de nem is volt erről szó; otthon felelte a verseit, hogy legyen jogcime az újabb látogatásra; Bargetonné egyáltalában nem tett említést arról, hogy máskor olvastassanak fel vele valamit. Nem volt ez titkos megegyezés? Chatelet Sixtus ur sehogy sem volt megelégedve ezzel a fogadtatással. Késő vette észre, hogy ez a csinos fiatalember a vetélytársa. Lekísérte hát a Beaulieu alatt kezdődő lépcsőzet első szakaszáig, abban a reményben, hogy diplomáciájával sikerül fölébe kerekednie. Lucien nem kevésbé meg volt lepette, mikor hallotta, hogy az egyenesadók igazgatója valósággal dicsekedni kezd vele, hogy bemutatja ezen a jogcímen jótanácsokkal látja el.

— Adná az Isten, — mondta Chatelet ur, hogy Luciennal jobban bánjanak, mint vele. Az udvar kevésbé rátartós, mint ezeknek a tökfilkóknak a társasága. Halálos sebeket kaphat köztük az ember s borzalmas megaláztatásokat kell elszenvednie. Ujra ki kellene törnie az 1789-iki forradalomnak, ha ez a népség meg nem változnék. Ami őt illeti, ő tisztára csak azért jár ehhez a házhoz, mert tetszik neki Bargetonné. Ez az egyetlen valamit érő nő An-

goulémében. Először csak unalomból udvarol-
gatott neki, de aztán örülteni beleszeretett. Nem-
sokára az övé is lesz ez az asszony; a szerelme
nem marad viszonzás nélkül, minden jel erre
vall. Ennek a királynőnek a legyőzése lehetne
az egyetlen boszu, amellyel ennek az ostoba
hétszilvafás társaságnak megfizethet.

Chatelet olyan hangon beszélt a szenvedé-
lyéről, mint aki arra is képes volna, hogy meg-
ölje a vetélytársát, ha ilyen is akadna. A vén
császári pillangó egész súlyával lecsapott a sze-
nény költőre és megpróbálta, hogy agyon-
nyomja a nagyképűségével, vagy legalább ala-
posan ráijesszen. Elkezdett fontoskodni, tulzott
színekkel festette utazásának veszedelmeit; de
csak a költő képzeletére volt hatással, a szerel-
mest visszariasztani nem tudta. E látogatás óta
Lucien tovább járt Bargetonnéhoz, hiába fenye-
gette ez a beképzelt vén gavallér, aki valóságos
kispolgári vivóbajnokká fujta föl magát; igaz,
eleinte feszélyezte a houeauai ember tartózkodá-
sa, később azonban megszokottá vált nála az,
ami kezdetben végtelen kegynek tűnt fel a sze-
mében és így egyre sűrűbbekké váltak a lá-
togatásai. Ennek a társaságnak a tagjai pe-
dig a gyógyszerész fiát valami kivételes és
egyedülálló jelenségnek tekintették, olyan hibá-
nak, amelynek nem lesz folytatása. Ha eleinte
egy-egy nemes ur vagy a felesége, aki láto-
gatást tett Naisnál, találkozott ott Luciennel,
azt a lesújtó udvariasságot mutatta vele szem-

ben, amely a jótársaságbeli embereknél csak akkor szokásos, ha rangjukon alul állókkal érintkeznek. Lucien kezdetben igen szeretetreméltónak találta ezt az új világot, de később rájött arra, milyen érzelmekből fakad ez a családok udvariasság. Csakhamar olyan lekicsinylő viselkedést fedezett fel egyiknél-másiknál, amely az epéjét felkavarta és megerősítette őt gyűlölködő köztársasági eszméiben, amelyek gyakran fölkerelkednek ezekben a jövőben patriciusokban az előkelő társasággal való érintkezésük első időszakában. De lett volna-e olyan szenvedés, amelyet Naisért el nem tűr. Ebben a körben mindég csak így hívták Bargetonnét, mert midőn ennek az osztálynak tagjai bizalmas együttesben voltak, úgy a férfiak, mint a nők, csak becéző nevükön szólították egymást, akár a spanyol grandok, vagy a bécsi társaság színe-java; ez volt az az utolsó árnyalat, amelyet még kitudott eszelni az augoumoisi előkelőség, hogy a közönséges halandóktól magát megkülönböztesse.

Lucien úgy szerette Naist, mint ahogy a fiatal emberek először szeretik azt az asszonyt, aki hizeleg a hiúságuknak, mert Nais nagy jövőt, véghetetlen dicsőséget jósolt Luciennak. Bargetonné minden ügyességét igénybe vette, hogy magához láncolja a költőt; nemcsak hogy minden képzelhető mértéken túl magasztalta, hanem úgy szerette feltüntetni, mint szegény vagyon-talan senkit, akinek ő szerzi meg az érvénye-

sülést; valósággal lekisebbitette, csakhogy megtarthassa. Kinevezte a felolvasójává a titkárává; alapiában azonban annyira szeretne, hogy sohasem hitte volna, szerethet-e meg így valakit az után a borzalmas szerencsétlenség után, amely őt érte. A bense ében nagyon sokszemrehányást tett önmagának, elmondta magában, hogy örültség egy husz éves ifjút szeretni, aki már társadalmi állásánál fogva is oly távol áll tőle. Ezért azt a bizalmas hangot amelyet vele szemben használt, gyakran ez aggodalmak által sugalt gőg kitörései váltották fel. Majd a büszkét és pártfogót adta vele szemben, majd gyöngéd és bizelkedő volt irányában. Ilyenformán Luciennak, akit eleinte féltékeny tette ennek a nőnek magas társadalmi állása, mind azt a szenvedést, reménységet és kétségbeesést kellett állnia, amelyek valóságos gyötrelmévé teszik az első szerelmet a fádalomnak és gyönyörnek váltakozó csapásai segítségével oly hatalmas erővel kalapálják be a szívbe. Két hónapon keresztül csak a jótétjét látta Lucien benne aki egész anyáskodón szándékozott vele bánni. De aztán megkezdődött a bizalmasabb hang. Bargetonné először kedves Luciennak hívta a költőjét, később már egész röviden csak így: kedvesem. Majd a költő is bátorságot vett magának és egyszerűen Naisnak szólította ezt az előkelő hölgyet. Mikor ezt a nevet meghalotta, olyan dühroham vett erőt rajta, amely rendszeren annyira meg szokta té-

veszteni az eféle fiatalembereket; a szemére
 bánta, hogy azon a néven szólítja őt ahogy
 az egész világ hívni szokta. A büszke Nagrepe-
 lisse leány megengedte ennek az angvalli ifju-
 nak, hogy azt a nevet adja neki amelyet még
 eddig senki sem használt: Louise akart lenni szá-
 mára. Lucien a szerelem hetedik mennyorszá-
 gába képzelte magát. Egy este, midőn Lucien
 belépett hozzá, Louise éppen egy arcképet szo-
 rongatott, amelyet hirtelen elrejtett; Lucien látni
 akarta. Hogy az első feltékenység kétségeitől
 megszabadítsa, megmutatta neki Louise az ifju
 Cante-Croix arcképét és nem éppen könyv hullatás
 nélkül beszélt el neki tiszta és oly kegyetlen vé-
 get ért szerelmének fájdalmas történetét. Vajon
 arra gondolt-e hogy hűtlenné válik a ha'ott á'oz,
 vagy az volt a terve, hogy ezt az arcképet avatja
 a Lucien vetélytársává? Lucien nagyon fiatal
 volt ahhoz, hogy megfejtse a szerelmese tit-
 kát; egyszerű lelke komolyan kétségbe esett,
 mert az asszony megkezdte a küzdelmet, amely-
 ben a nők többé-kevésbé ügyesen kimódolt
 aggályok résein igyekeznek a veszedelemből
 kibujni. A kötelességeikről, erkölcsökről és a
 vallásról szóló fejtegetéseik valóságos erődít-
 ményeknek látszanak, amelyeknek ostrom alá-
 vételét szinte kívánják. Az ártatlan Luciennél
 egyáltalában nem volt szükség ezekre a kacér
 fogásokra, ő egész természetesen hadako-
 zott volna.

— Én nem halok meg önért, én élni fogok.

mondta merészen egy este Lucien, aki végezni akart Cante-Croix urral és olyan tekintet vetett Louisera, amelyben a tetőponjára jutott szenvedély lángolt.

Az asszony megijedt attól, hogy ilyen gyors léptekkel halad a szerelem mind a kettőjük-nél s a vers után kezdett kérdezősködni, amelyet Lucien az emlék-könyve első lapjára ígért, mert okot keresett, hogy szemrehányást teheszen neki a késedelem miatt, miután Lucien mindig halogatta a vers megírását. Mennyire kiesett azonban a szerepéből, midőn a két következő stanzát olvasta, amelyet természetesen sokkal szebbnek talált, mint Canalisnak, az előkező világ költőjének legjobb alkotását.

Bűvészecset s a szép és hazugnyelvű Muzsák
Lenge lapjaimon nem mindig koszorúzzák
A hűséges velint,
De szép úrnőm keze és félénk ónja itt hát
Kisírja bánatát s rám bizza szíve titkát
S száz, sebző, röpke kint.

S ha fáradt ujjá majd sárgult lapom lapozza
Kutatva, dús jövőt forgandó élte sorsa
Számára rejt-e még?
Adná a Szerelmem, hogy míg utam bejárja,
Az emlék mindenütt úgy nevéssen le rája
Mint a felhőten ég.

— És erre a versre igazán én ihlettem, — kérdezte.

Ez a föltevés, amelyet a tüzzel játszani vágyó asszony kacérsága sugalt, könyvet csalt

Lucien szemébe; az asszony megnyugtatta s közben először csókolta homlokon; Lucienra kétségtelenül nagy jövő várt és ő szeretett volna embert faragni belőle; az az ötlete támadt, hogy megtanítja németül és angolul, hogy egészen kicsiszolja a modorát; ezért folytonosan ürügyet talált rá, hogy vele legyen, unalmas széptevőinek nagy boszuságára. Milyen tartalmat kapott most ismét az élete? Újra a zenének szentelte magát a költője kedvéért, akit megismertetett a zenei világgal; eljátszotta neki Beethoven pár szép darabját s egészen elbűvölte; őt magát is boldogsággal töltötte el a költő öröme s mikor látta, hogy az csaknem magánkivül van, képmutatón megkérdezte tőle: Hát nem elégszik meg ezzel a gyönyörrel. És a szegény költő elkövette azt az ostobaságot, hogy igennel válaszolt.

Végre a dolog odáig jutott, hogy Louise ebéden látta vendégül Lucient a történetünket megelőző héten s velük volt harmadiknak Bargeton ur is. Ez elővigyázati rendszabályok dacára is, az egész város tudomást szerzett a dologról és olyan végkép érthetetlennek találta, hogy hinni sem akarta. Rettenetes kavarodás támadt. Sokan megvoltak győződve, hogy a társadalom végpusztulás előtt áll. Másokból ez a felkiáltás tört ki:

— Ez a szabadelvű eszmék gyümölcse.

A feltékeny du Chatelet közben kiszimatolta, hogy az a Charlotte asszony, aki gyermekágyas

nőket szokott ápolni, tulajdonképpen Chadrone, az anyja a houmeau-i Chateaubriandnak, amint ő emlegette. Ezt a kifejezést jó viccnek tartották. Chandourné volt az első, aki az újsággal Bargetonnéhoz futott.

— Tudja, kedves Nais, miről beszél egész Angoulême, — mondta neki. — Ennek a költőcskének Charlotte asszony az anyja, aki két hónappal ezelőtt a sógornómet ápolta, mikor gyermekágyat fektűt.

— Kedvesem, — felelte Bargetonné legkirálynőibb arckifejezésével — mi van ebben csodálatraméltó. Nem egy gyógyszerész özvegye? Bizony szomorú sors egy kubempré-leánynak. De tegyük fel, hogy mi is egy fillér nélkül maradnánk, mitévők lennénk, hogy megélhessünk. Hogy adnánk enni a gyermekeinknek?

Bargetonné hidegvére elnémitotta a nemesség jajveszékelését. A nagyszellemek mindig készek rá, hogy a szükségből erényt csináljanak. Azután, ha valaki szilárdan kitart valamely jó cselekedet mellett, amelyet mindenki vétkeknek tart, ellenállhatatlan vonzóerőt gyakorol a tömegre; az ártatlanság olyan izgató ebben az esetben, mint a bűn. Ezen az estén a Bargetonné fogadóterme egészen megtelt a barátai-val, akik azért jöttek el, hogy szemrehányásokat tegyenek neki.

Bargetonné szellemének minden élet harcba vitte; azt mondta, hogyha a nemességben nem akad sem Molière, sem Racine, sem Voltaire,

sem Rousseau, sem Masiŉn, sem Beaumarchais, sem Diderot, akkor m9gis csak be kell fogadni a k9rptiosokat, az 9rasokat 9s a k9sesekeket, akiknek fiab9l nagy emberek v9lnak. Azt mondta, hogy a tehets9g mind9g nemesi kutya b9r. Lesajnálta a h9tszilvas9sokat, akiknek ily kevés 9rz9k9k van val9di 9rdekeik ir9nt.

Sz9val mondott sok ostobas9got, am9vel kevesbb9 egy9gy9 emberek hamar tiszt9ban lettek volna, ebben a k9rben azonban eredetis9g sz9mba mentek. Így, ezzel az 9res puffogat9ssal maga id9zte fel a vihart, Mid9n Lucien, akit mag9hoz rendelt, el9sz9r jelent meg a r9gi, fakult szalonban, ahol n9gy asztaln9l whistet j9tsz9ttak, a legsz9velyesebben fogadta 9t 9 olyan kir9lyn9i mozdulattal mutatta be, amely engedelms9get parancsolt. Az ad9igyi igazgat9t egyszer9en Ch9telet urnak sz9litotta, aki majd k9v9 meredt, mikor így 9rt9s9re adta, hogy tudja, mily jogtalan ut9n jutott a nemesi el9n9v9hez. Lucien ez este er9szakkal bevezet9k Bargetonn9 t9rsas9g9ba; itt azonban úgy fogadt9k, m9rt valami m9rges anyagot, amelyet mindenki a szemtelen kin9zés ellenm9rg9vel igyekezett kihajtani. Nais így minden diadala mellett is veszített hatalm9b9l, akadtak l9zad9k a birodalm9ban, akik megpr9b9lt9k az elszakad9st. Amelie, azaz Chandourn9, a Ch9telet ur tan9cs9ra elhat9rozta, hogy a r9giszent9ly megbuktat9s9ra ellen9lt9rt emel 9s minden szerd9n fogad9napot tart. Bargetonn9 szalonja

minden este nyitva volt s akik hozzá jártak, annyira a megszokás emberei voltak, annyira a vérükbe ment át, hogy állandóan ezek között a szényegek között találkozzanak, hogy ugyanabban a triktrak játszmában vegyenek részt, ugyanazokat az arcokat, ugyanazokat a lámpákat lássák, a köpenyüket, a sárcipőiket s a kalapjukat ugyanabban az előszobában hagyják, hogy a lépcsőfokokat éppen úgy szerették, mint a ház urnőjét. Ezért mindnyájan néma megadással türték a szent ligetbe befurakodott tengelicét, — ez a jó mondás Brébián urtól eredt. Végre a gazdasági egyesület elnöke nyugtatta meg a felizgatott kedélyeket egy mesteri észrevétellel.

— A forradalom előtt, — mondotta — a legelőkelőbb urak fogadták Duclort, Grimmet, Crebillont, csupa olyan embereket, akik, mint ez a kis houmeau-i költő, egyedülálló jelességek voltak és nem vontak semmi következményt maguk után; de adószedőket egyáltalában nem fogadtak és mi más tulajdonképpen Chatelet ur.

Chardonért Chateletnek kellett megfizetni, mindenki hüvös volt irányában. Mikor az adóügyi igazgató, aki abban a percben, midőn Bargetonné egyszerűen Chateletnek szőlitotta, feltette magában, hogy ennek a nőnek ház övének kell lennie, mikor tehát Chatelet ur észrevette, hogy a dologi éle ellene fordul, egyszerre a ház urnőjének állásponjára helyezkedett és

a kezére járt az ifju költőnek, akit barátjának nevezett. Ez a nagy diplomata, akit a császár nagy szerencsétlenségére nélkülözni volt kénytelen, hízelt Luciennek és a barátjaként tün-tette fel magát. Hogy a költőt divatba hozza, ebédet adott a tiszteletére, amelyen a prefektus, az általános adóügyi főigazgató, az Angol-lémban állomásozó helyőrségi ezred parancsnoka, a tengerészeti főiskola igazgatója, a törvényszéki elnök, szóval minden hatóság feje jelen volt. Olyan nagyszerű ünneplésben részesítették a szegény költőt, hogy csak így ilyen huszonnégy éves fiatalember nem vált bizalmatlanná azokkal a szemfényvesztő dicsőítményekkel szemben, amelyekkel egész megszédítették. Fekete kávé mellett Chatelet ur felolvastatta vetélytársával a »Haldokló Sardanapált«, amely ezidőszert a legsikerültebb alkotása volt. A felolvasás után a lyceum igazgatója, ez a flegmatikus ember, tapsolni kezdett és azt erősítette, hogy Rousseau sem irt különben. Chatelet Sixtus báró azt gondolta magában, hogy ez a kis rimkóvác vagy előbb-utóbb elpusztul az örökös dicséretnek ebben a melegházi levegőjében, vagy az előlegezett dicsőségtől megmámorosodva, valami olyan arcátlánságra ragadtatja magát, amely vissza fogja őt taszítani a régi homályba, ahonnét fölkapaszkodott. Addig, míg ez a tehetség megbukik, úgy látszott, hogy feláldozza vágyait a Bargetonné lábánál, de egy vén rue ügyességével eszelte ki a terveit s

egy hadvezér figyelmével követte a szerelmek minden lépését és leste az alkalmat, mikor fojthatja meg Lucient. Közben Angoulême-ban és környékén kósza hír kelt szárnyra, amely arról suttogott, hogy egy nagy ember él Angoumoisban. Bargetonnét mindenfelé dicsérték, hogy anyira gondjaiba vette ezt az ifju sást. Miután így helyesléssel találkozott az eljárása, le akarta aratni az elismerés minden babérját. Az egész departement elárasztotta meghívókkal egy estélyre, amelyen fagyaltot, süteményt és teát fognak felszolgálni, ami nagy ujjítás volt egy olyan városban, ahol esteát még gyógyszerárban vásárolták emésztési zavarok ellen. Az előkelőség színe-virágát csöditették össze, hogy meghallgassa Lucien egyik nagy művének felolvasását. Louise eltitkolta barátja előtt, milyen nehézségeket kellett legyőznie, de néhány szót elejtett arról az összeesküvésről, amelyet a világ szőtt ellene, mert nem akarta, hogy ismeretlenek maradjanak előtte azok a veszélyek, amelyek egy tehetség pályafutását környékezik s amelyen olyan akadályok merülnek fel, hogy közepes emberekben nincs elég bátorság velük megbirkózni. Igyekezett ezt a győzelmet kihasználni. Fehér kezével rámutatott előtte, hogy a dicsőséget folytonos szenvedések árán kell megszerezni, beszélt a vértanak máglyáiról, amelyekre rá kellett lépni, a leglendületesebb mondatokat fonta előtte füzérbe s a legpompázóbb szavakkal ékesítette fel a

füzereit. Aféle majmolásai voltak ezek azoknak a rögtönzéseknél, amelyek Staël asszony regényét, a Corinnát elcsufítják. Louise olyan nagy-nak érezte magát ezzel az ékesszólással, hogy még inkább szerette a kedves kis Benjaminget, akitől az ihletet kapta hozzá; azt a tanácsot adta neki, hogy egész bátran tagadja meg az apját és vegye föl a nemesi Rubempré nevet és ne törődjék semmit azzal a lármával, amelyet majd erre a névváltoztatásra csapni fognak s amit a király különben majd ugyis törvényesíteni fog. Ő sógorságban van Espard marquisnéval, egy született Blamont-Chaumont lánnyal, akinek nagy befolyása van az udvarnál, ő magára vállalja, hogy kieszközli számára ezt a kegyet a királynál. Ezek a szavak: a király, Espard marquisné, az udvar, úgy cikkáztak a Lucien szeme előtt, mint valami tűzijáték s szentül meg volt győződve ennek az átkeresztelésnek a szükségességéről.

— Kedves kicsikém, — mondta neki Louise gyöngéden csufondáros hangon — minél hamarább megtörténik, annál hamarább elismerik.

Feltárta a tekintete előtt a társadalmi életnek egymás fölé ágyazódott rétegeit s megmutatta a költőnek, hány lépcsőfokot ugrik át egyszerre ezzel a szerencsés elhatározással. Egy pillanat elég volt neki és rávette Lucient, hogy az 1793-iki egyenlőség agyréméről táplált eszméit föladja; felköltötte benne a kiválóság utáni szomjúságot, amelyet eddig Dávid hüvös értel-

me csillapítgatott; rámutatott, hogy az előkelő társaság az az egyetlen színpad, ahol fellépnie szabad. A gyűlölködő liberális titkos monarchistává változott. Luciennak nagyon kedvére való volt az arisztokratikus fényűzés és pompa. Megesküdött rá, hogy koronát helyez hölgye lábaihoz, még ha vérrel beszennyezett is. Minden áron megszerzi a koronát, azon lesz minden erejével. Hogy megmutassa, milyen bátor, elmondta Louisenak, mily nyomorban él most, amit eddig eltitkolt előtte, erre az a meghatarozhatatlan szégyenérzet vitte rá, amely rendszeren összefüggésben van az első szerelemmel s amely lebeszéli a fiatalembereket, hogy a nagyságukat fitogtassák; amennyire szeretik, ha így teljesen ismeretlenül egyedül a lelki tulajdonaik részesülnek méltánylásban. Lefestette előtte büszkén türt szegénysége nyomasztó keserveit, Dávidnál betöltött munkakörét, tanulással átvirrasztott éjszakáit. Ez a fiatalos hév a huszonhat éves ezredesre emlékeztette Bargetonnét, akinek arkifejezése egész ellágyult. Mikor Lucien észrevette, mint vesz erőt az elérzékenyülés büszke urnőjén, megragadta a hölgy egyik kezét, amelyet az átengedett neki és a költő, az ifju s a szerelmes lázával csókolta meg. Louise tovább is ment és megengedte a gyógy-szerész fiának, hogy a homlokát a két keze közé fogja és rászorítsa két remegő ajkát.

— Ne legyen olyan gyerek, ha meglátnának, milyen nevetséges színben tűnnék föl, — mon-

dotta, erőszakkal felrázva magát kábult elragadtatásából.

Ezen az estén a Bargetonné szelleme nagy pusztítást vitt végbe Luciennak ugynevezett előítéletei között. Ha az ember őt hallgatta, olyan volt, mintha a nagy tehetségeknek nem volna sem apjuk, sem anyjuk, nem volnának sem férfi, sem nőtestvéreik, megalkotásra váró nagy műveik valami látszólagos önzést erőltetnek rájuk és kötelességükké teszik, hogy nagyságuknak mindent föláldozzanak. Ha a család eleinte nyögne is a súlyos terhek alatt, amelyeket egy gigászi agy gördít a vállára, később szászorosán kapja meg a jutalmát mindenféle áldozatának, amelyet egy megtámadott tejedelmi lélekért folytatott küzdelemben hozott, megoszva vele a győzelem gyümölcseit. A lángelme csak önmagának van alárendelve s kizárólag maga bírálhatja meg, milyen eszközöket választ, mert egyedül ismeri célját, tehát a törvények fölé keil helyezkednie, miután hivatva van rá, hogy ujjaalkossa a törvényeket, különben is, aki fölébe kerekedik a századának, az mindent elvehet és kockára tehet mindent, mert ugyis minden az övé. Emlékeztette Palissy Bernard, XI. Lajos, Fox, Napoleon, Columbus, Caesár életének kezdetére és valamennyi híres, vakmerő játékoséra, akiket először majd felemésztettek az adósságok, akik szerencsétlen, meg nem értett emberek voltak, akiket eleinte örülteknek, rossz fiuknak, rossz apáknak és rossz testvé-

reknek tartottak, de aztán büszkeségeivé váltak a családnak, az országnak és az egész világnak. Ezek az okoskodások nagyon jó összhangban voltak Lucien titkos hibáival és sietették lelkiremlését; mert vágyainak mohósága ugyanis mindig a leggyorsabban kezeügyébe eső eszközt választotta vele. De célhoz nem érni valóságos társadalmi felségsértés lett volna. Nem börtön volt-e föl egy legyőzött az összes polgári erényeket, amelyeken a társadalom nyugszik, amely iszonyattal űz el minden Mariust, aki romjai fölött siránkozik. Lucien, aki nem tudta, hogy a gályarabság szégyene és a tehetség babérokoszorúja közt lebeg, fenállott magasan a próféták Sinai-hegyén, anélkül, hogy észre vette volna a lábánál a holt tengert, Sodoma borzalmas szemfödőjét.

Louise annyira megszabadította költőjének szívét és lelkét azoktól a gyermeki pólyáktól, amelyekbe eddig a vidéki élet burkolta, hogy Lucien megkísérelte próbára tenni Bargetonnét, mert meg akarta tudni, vajjon megkaparíthatná-e ezt a pompás zsákmányt anélkül, hogy ki kelljen magát tennie a visszautasítás szégyenének. A kilátásba helyezett estély alkalmat adott neki, hogy ezzel a próbával kísérletet tegyen. A becsvágy párosult nála a szerelemmel. Szerelmes volt és fölül is akart kerekedni; jez a kettős kívánság egész természetes a fiatalembereknél, akiknek szíve kielégülésért is jelkendezik, de szükségben is vannak, amelytől szabadni sze-

retnének. A mai társadalom, amely minden gyermekét ugyanazon a lakomán vendégeli meg, már életük hajnalán felkölti bennük a becsvágyat. Megfosztja a fiatalságot kellemeitől és nemes érzései legnagyobb részét megrontja, mikor a számítás is belekeveri a cselekedeteibe. A költészet azt szeretné, ha másképvólna mindez; de a tények nagyon gyakran rácsófolnak a föltevésekre, amelyekben hinni szeretnénk s tényleg nem engedhetjük meg magunknak azt, hogy más megvilágításban mutassak be ezt a fiatalembert, mint amilyené a XIX. század formálta. Lucien egész számítása is látszatra nemes érzésen, a Dávid iránt érzett bárárságán alapult.

Lucien hosszú levélet irt Louisenak, mert sokkal bátrabbnak érezte magát tollal a kezében, mint beszédközben. Tizenkét oldalon, amelyet háromszor is lemásolt, atyja kiváló tehetségéről, meghiusult reményeiről és arról a rettenetes nyomorról beszélt, amely kármái között tartotta. A testvérét úgy állította be, mint drága angyalt, Dávidot pedig, mint a jövő Cuvierjét, aki mielőtt nagy ember vált volna belőle, vásáros apja, testvére és barátja volt egy személyben; azt hiszi, hogy méltatlan volna arra, hogy Louise szeresse, ami pedig az első dicsősége az életében, ha nem kérné arra, hogy Dávidért is tegye meg ugyanazt, amit ő érte tett. Inkább mindenről lemondana, semhogy Dávidot elárulja. Azt szeretné, ha Dávid is jelen

volna a sikerénél. Aféle örvölt levelet írt, amelyben a fiatalemberék pisztolyt szögeznek minden ellenvetésnek; amelyben a gyermek szélsőye csapong s a széplelkek esztelen logikája szólal meg s bájos szóáradat buzog, felékesítve azokkal a gyerekes vallomásokkal, amelyek szinte öntudatlanul buggyannak ki az író szívéből, amit a nők annyira szeretnek. Miután Lucien ezt a levelet a komornához juttatta, visszatért a nyomdába, hogy hibák javításával, különböző intézkedésekkel, pár aprócseprő dolog rendbehozatalával töltse el a napot s Dávidnak nem akart szólni az egészlől semmit. Abban az időben, midőn még gyermeki a szíj, megvan a fiatalemberekben ez a gyöngéd titkolódzás. Később azonban Lucien talán félni kezdett a Fokion bárdjától, amellyel Dávid jól tudott bánni, vagy talán megzavartá ennek a tekintetnek tisztasága, amely a szíve mélyéig hatolt le? Elég laz hozzáz, hogy Chenier olvasása után kipattant a szívéből a titka és az ajkára lebbent. Egyszemrehányás pattantotta ki, amely olyan hatással volt rá, mint midőn az orvos a sebre teszi az ujját.

Elképzелhető már most, milyen zürzavaros gondolatok kavarogtak Lucien fejében, míg lefelé haladt Angoulêmeből Houmeaubá. Vajjon nem boszankodott-e az előkelő hölgy? Fogadjá-e ugyan majd Dávidot? Vajjon nem lökik-e vissza a merészségéért houmeauxi odvába? Ambár Luciennek, mielőtt Bargetonnét

homlokon csókolta, eléggé módjában állott mérlegelni azt, milyen távolság választ el egy királynőt a kegyencétől, mégsem villant föl benne, hogy Dávidnak sem sikerülhet egy szempillantás alatt átugorni azt a nagy távolságot, amelyen ő öt hónapon át vergődött keresztül. Sejtelve sem volt róla, milyen kizárólagos a közönséges emberekkel szemben kimondott osztrakizmus és így nem tudta, hogy egy második ilyen kísérlet vesztét okozná Bargetonnénak. Louise-nak a vád és az ítélet súlya alatt, hogy a csöcselékkel adta össze magát, el kellene hagynia a várost, ahol a saját társadalmi osztálya úgy elkerülné, mint ahogy a középkorban a belpoklosokat kerülték. Ez a főuri banda, sőt maga a papság is bárkivel szemben fedezné Nais minden ballépését; de azt a bünt, hogy rossz társaságot fogad magánál, soha meg nem bocsátanák neki; mert a hatalmon levők bűneit mentetetni szokták, de a bukásuk után elítélik őket. És Dávidot fogadni, nem jelentette volna-e ez a bukást? Ha Lucien nem is volt tisztában a kérdésnek ezzel a részével, arisztokratikus ösztöne mégis megsejtett más nehézségeket, amelyek megdöbbsentették. A lélek előkelősége nem jár szükségkép együtt a viselkedés előkelőségével. Ha Racine-nak olyan volt is a külseje, mint a legelőkelőbb udvari embernek, Corneille inkább egy marhakereskedőhöz hasonlított. Descartes pedig úgy viselkedett, mint valami jómódu holland kalmár.

La Bride látogatói, ha Montesquieuvel találkoztak, aki úgy sétált gereblyével a vállán és hálósapkával a fején, gyakran közönséges kertésznek nézték őt. Ha a finom nagyvilági hang nem az előkelő születéssel járó adomány, nem az a tudománya az embernek, amelyet az anyatejjel szívott magába, amely örökségképen kering az ereiben, akkor hosszú nevelést tételéz föl, amelyet a véletlennek még a külső formák eleganciájával, az arcvonások különleges finomságával és a hang szép csengésével kell támogatnia. Mindezek a nagy jelentőségű apróságok hiányoztak Dávidnál, míg barátját bőven elhalmozta ezekkel a természet. Luciennek, aki anyai ágon nemesi származású volt, magas ivben hajlott a lábfeje, mint a frankoknak, míg Dávidnak lapos, terpedt welschlába volt és nyomdász apjának hajlott nyakát örökölte. Luciennek már a fülébe csengett a sok guny, amely záporként zuhogott volna le Dávidra, s mintha csak látta volna már, mint lojtja vissza Bargetonné a mosolyát. Szóval anélkül, hogy hátraozottan szégyelte volna a barátját, föltette magában, hogy ezentul nem hallgat az első indulatára, a jövőben előbb meghányja-veti a dolgokat. Mert a költészet és az ellágyulás órája után, midőn olvasásközben egy új naptól beragyogott irodalmi mennyországi tárult ki a két barát előtt, a politika és hideg számítás órája ütött Lucien részére. Mire Houmeauba érkezett, már megbánta a levelét és szerette volna

visszavenni, milyen körlelhetetlenek a nagyvilági élet törvényei. Kitalálta, mennyire hasznára lesz becsvágyának az a szerencse, mely osztályrészeül jutott s nehezebbre esett volna visszahuznia a lábát a lépcső első fokáról, amely a nagysághoz vezette volna fel. Azután ismét egyszerű és nyugodt életének képe támadt fel a lelkében, felelékesítve az érzelmek tarka virágaival; ez a Dávid, aki csupa tehetség, aki oly nemes szívvel segítette őt s aki, ha kell, az életét is odaadná érte; az anyja, aki balsorsában is megmaradt előkelő hölgynek s aki azt hiszi róla, hogy éppen olyan jó, mint szellemes; a testvére, aki csöndes béketűrésével, gyermeki tisztaságával és hőszin ártatlanságával oly bájos volt; reményei, amelynek lombjait még szélvihár nem tépte meg, mindez kivirult most az emiékezetében. Az volt az érzése most, hogy sokkal szebb volna az előkelő és polgári világ táborán és seregein a sikerék csapásaival keresztül verekednie magát, mint egy nő kegyei által célt érni. Előbb-utóbb ugyanis fel kellett ragyogni a szellemének, mint előtte már annyi tehetség fölragyogott, akik szintén diadalmaskodtak a társadalom előítéletei fölött; akkor ugyanis szeretni fogják a nők. Napoleon példája, amely a XIX. században oly végzetes hatást gyakorolt az által, hogy alaptalan vágyakat gyújtott középeszü emberekben, Lucien előtt is felrémlt és egyszerre a szélbe szóratta vele a számításait, amelyekért szemrehányásokat is tett

magának. Lucien már úgy volt alkotva, hogy egyforma könnyedséggel csapongott a rosszról a jóra és a jóról ismét vissza a rosszra. Ahelyett, hogy szeretetet érzett volna a tudományok csendes visszavonultságában élő emberek iránt, pár hónap óta már mindig bizonyos szégyenérzet fogta el Lucient, valahányszor a bolthelyiséget megpillantotta, amely fölött zöld alapon sárga betűkkel ez a fölírás volt olvasható:

POSTEL GYÓGYSZERTÁRA CHARDON UTÓDA

Atyjának a neve, kiirva ide olyan helyre, amely előtt elhalad minden kocsi, bántotta a szemét. Esténként, midőn meglehetősen szegényes és izléstelen vasráccsal díszített aajtáját kinyitotta, hogy Beaulieu-be menjen, a felsőváros legelőkelőbb útjai közé és Bargetonnénak nyújtsa a karját, sokszor keserű érzésekkel töltötte el az a kiáltó különbség, amely a lakás és az ő fényes szerencséje közt volt.

— Bargetonnét szeretni, aki nemsokára talán az övé is lesz és egyúttal patkányfészkekben lakni, — mondotta magában, miközben végigment az udvarra nyíló kis folyosón, ahol néhány kifőzött gyógyfűcsomó lógott a falra akasztva s az inas a laboratórium üstjét surolta, Postel ur pedig gyógyszerész-kötőjében s ke-

zében egy görebet tartva, valami vegyi preparátumot vizsgált meg, de közben azért a boltot sem tévesztette szem elől, s míg a szemével figyelmesen vizsgálta a gyógyszerzt, a füle állandóan ott csüngött a csengőn.

Kamillatea, menták és más párolt növények szaga töltötte be az udvart és a szérény lakást, ahová három meredek lépcsőn lehetett feljutni, amelynek oldalán karfa helyett kötél volt kifeszítve. Fenn csak egy padlásszoba volt, amelyben Lucien lakott.

— Jó napot fiacskám, — mondta Luciennnek Postel ur, aki ügyökeres típusa volt a vidéki boltosnak. — Hogy szolgál az egészségünk? Én itt a melasszal kísérletezem, de az apád kelene ide, hogy megtalálja azt, amit keresek. Az fránya gyerek volt. Hiszen csak ismerném al appangó-köszvény gyógyítószerét, ma mind a ketten fogaton járhatnánk.

Nem mult el egy hét sem, hogy a gyógyszerész, aki éppen olyan együgyű ember volt, mint amilyen jó volt a szíve, ne adott volna egy-egy tördöfést Luciennak azzal, hogy az apjának arról az átkozott titoktartásáról beszélt neki, amellyel a találmányát rejtegette.

— Igen, nagy szerencsétlenség, — felelgette Lucien, aki kezdte már az apja tanítványát föltöbb közönségesnek találni, akit azelőtt gyakorta dicsért, mert a derék Postel nem egyszer segített régi főnöke özvegyén és gyermekein.

— Mi újság? — kérdezte Postel ur és a laboratorium asztalára tette a görebet.

— Nem jött levelem?

— De igen, olyan illatos, mint a balzsam. Benn van az irodában a pulton.

Bargetonné levele a gyógyszeres üvegek közt, Lucien valósággal berohant az üzletbe.

— Siess, Lucien, az ebéded már egy órája vár, egészen kihűl! — kiáltotta egy kellemes hang a nyitott ablakon át, de Lucien még sem hallotta.

— A bátyját felütötte a hava-kisasszony, — mondta Postel, fölkapva a fejét.

Ez az agglegény, aki hasonlított valamelyest egy olyan pálinkás hordóhoz, amelyre a festői képzelet otromba, kivörösödött, ragyás arcot illesztett, ünnepélyes és kedveskedő kifejezést öltött, midőn Évát megpillantotta, amiből ki lehetett venni, hogy azt a tervet forgatja a fejében, hátha feleségül venné az elődje lányát; egyelőre azonban még nem tudta eldönteni azt a küzdelmet, amelyet a szerelem és az érdek a szívében vívott. Ezért gyakran megtörtént, hogy gyakran elmondta nagy mosolygva Luciennak ezt a pár szót, amely most sem maradt el, midőn a fiatalember újból előkerült.

— Átkozottul csinos a testvéred. Te se vagy éppen csunya gyerek. Az apád csak értette a dolgát.

Éva magas barna lány volt, fekete haju és

kék szemü. Bár akadtak benne férfias vonások, egészben szelidség, gyöngédség és odaadás áradt a lényéből. Ragyogó tisztaságának, gyermeki egyszerűségének, annak a nyugodt megadásnak, amellyel a munkáséletbe beletörődött, okosságának, amely mögött nem bujt meg semmi gonosz indulat, le kellett bilincselnie Séchard Dávidot. És tényleg, első együttlétük percétől csöndes, tartózkodó szerelem kezdett érní kettőjük közt, aféle merengő szerelem, mint a németeknél, szenvedélyes kitörések és viharos vallomások nélkül. Mind a ketten titkon gondoltak egymásra, mintha valami féltékeny férj állott volna kettőjük között, akit gyötörték volna ezzel az érzéssel. Mind a ketten titkolták az érzelmeiket Lucien előtt, mintha attól féltek volna, hogy valami kárt okoznak neki ezzel. Dávid attól tartott, hogy nem tetszik Évának, aki viszont tele volt azzal a csüggedéssel, amit a szükség szokott előidézni. Egy született munkásnő merész lett volna, de a jól nevelt leány, aki szorult helyzetbe kerül, hozzáidomul balsorsához. Éva, akinek egész külső megjelenése szérénységet árult el, de belső lénye csupa büszkeség volt, nem akart egy olyan ember fia után futni, akit gazdagnak tartottak. Történetünk idejében azok, akik az ingatlan növekvő értékével tisztában voltak, több mint nyolcvanezer francra becsülték a marsaci birtokot, nem is számítva azokat a földeket, amelyeket az öreg Séchard, aki jól gazdálkodott, akinek bő szüretei vol-

tak, aki a vásárhoz értett s ki tudta használni a jó alkalmat, apródonként vásárolt össze. Dávid volt talán az egyetlen, aki nem is sejtette, milyen vagyonos az apja. Az ő szemében Marsac elhanyagolt kis tag volt, amelyet apja 1810-ben tizenöt vagy tizenhatezer francért vásárolt s ahová ő évenként egyszer látogatott ki, szüret idején, ilyenkor az apja végigsétált vele a szőlőtőkék közt, dicsérte neki a bő termést, amelyből a szegény nyomdász soha egy fűtőt sem látott és így nem is sokat törődött vele.

Egy magányhoz szokott tudós szerelmre, akinek gyöngéd érzelmeit csak fokozta az, hogy tulzottan nagyoknak képzelte be az eléje tornyosuló nehézségeket, egy kis bátorításra szorult volna, mert a Dávid szemében Éva fejedelmibb nő volt, mint egy előkelő hölgy egy boltos legény szemében. Félszege, balogmód viselkedett az imádottja közelében, ha ott volt már nála, mindig szaladni akart, pedig alig várta, hogy odaérjen s inkább jól magába zárta az érzelmeit, minthogy kifejezésre juttatta volna őket. Esténként, miután kieszelt valami ürügyet arra, hogy Luciennel beszéljen, gyakran lement a Murier-térről a Palet-kapun át Houmeauba, de mikor megérkezett a zöld vasrácsos kapuhoz, nem volt bátorsága bemenni, mert félt, hogy már későn érkezett s terhére lesz Évának, aki már bizonyára lefeküdt. Bár ez a nagy szerelem csak apró jelekben nyilvánult meg, Éva

mégis észrevette; és hizelgett is neki, anélkül hogy elkapatta volna az a tudat, milyen mély-seges imádat tárgya, ami Dávidnak minden tekintetében, minden szavában és egész vieszkedésében megnyilvánult; de legjobban megvesztegette Dávid azzal a rajnogásával, amellyel Lucienon csüngött; megtalálta a legjobb eszközt arra, hogy megnyerje az Éva fetszését. Ha helyesen ki akarta az ember fejezni, miben különböztek ennek a szerelemnek szótlán gyönyörűségei a viharos szenvedélyektől, leghelyesebb lett volna az egyszerű mezei virágokhoz hasonlítani a rikitó kerti virágokkal szemben. Pár szelid, gyöngéd tekintet volt az egész, amelyek a vizen ringó kék liliomhoz hasonlítottak, pár futó szerelmi jel volt az egész, oly légies, mint a csipkerózsák gyöngye illata, valami halk bánat, mely oly lágy, mint a mocha bársonya; két gyönyörű lélek bájos virágai, amelyek gazdag, televény, változatlanul buja talajból hajtottak ki. Éva már több ízben észrevette, milyen erő érzik e gyöngédség leple alatt és olyan hálás volt Dávidnak mindazért, amit ez nem mért kimondani, hogy a legcsekélyebb esemény közbejött a legszorosabb egységbe forrasztotta össze a lelküket.

Lucien, akinek Éva ajtót nyitott, szó nélkül leült egy kis X-lábu asztalhoz, amelyen ott várta már a terítéke, csak úgy, abrosz nélkül, a csupasz fára téve. A szegényes háztartásnak csak

három ezüst kerítéke volt, Éva mind a három kedves bátyja részére tartotta fenn.

— Mit olvasol, — kérdezte s közben egy tálat tett az asztalra, amelyet épp akkor vett le a tüzről s egyuttal mindjárt el is oltotta a gyorsforraló lángját, rátéve a lefojtó fedőt.

Lucien nem felelt, Éva egy kis ltányért vett elő, amely kacéran fel volt szöllőlevelekkel díszítve és az asztalra tette egy tejszínnel telt csészével együtt.

— Nesze, Lucien, hoztam neked egy kis földi epret,

Lucien úgy el volt merülve az olvasásban, hogy nem is hallotta, mit mond a huga. Éva ekkor leült mellé s nem szólt egy neheztelő szót sem, mert a jó nővér gyöngéd érzésvilágát végtelen gyönyörűséggel érinti a fivér fesztelen bánásmódja.

— De mi van veled! — kiáltott fel egyszerre, midőn látta, hogy könnyek csillognak a bátyja szemében.

— Semmi, semmi Éva, — mondta Lucie s átölelte a huga derekát, magához húzta a lányt s hirtelen gyöngédséggel megcsókolta a homlokát, a haját, sőt a nyakát is.

— Te titkolsz valamit előttem?

— Hát igen, ő szeret engem.

— Tudtam én jól, hogy nem is engem csókolsz, — szól a szegény kislány duzzogó hangon és elpirult.

— Mindnyájan boldogok leszünk, — mondta Lucien, nagy kanalakkal meregetve ki a levesét.

— Mindnyájan, — ismételte Éva.

Azután ugyanaz az előérzet fogta el, amely Dávidon is erőt vett és hozzátette:

— Akkor kevésbbé fogsz bennünket szeretni.

— Hogy gondolhatsz ilyet, hiszen csak ismernél engem.

Éva megszorította a kezét. Azután elvette előle az üres tányért s a barna cserépből készült, leveses fazekat s elébe tette lázt a fogást, amelyet számára készített. De Lucien, ahe-lyett, hogy evett volna, újból elolvasta Barge-tonné levelét és a tartózkodó Éva egy szóval sem mondta, hogy látni szeretné; olyan nagy tekintélye volt előtte a bátyjának: ha kö-zölni akarja vele a levél tartalmát, türelmesen be kell azt várnia, ha pedig nem akarja, ugyan hogy kérhetné rá; tehát várt. A levélben pe-dig ez állt:

Barátom! Miért vonnám én meg a maga barátjától és iskolatársától azt a támogatást, amelyben magát részesítettem. Az én sze-memben a tehetségek mind egyenlő joguak; de ön tudja, milyen előítéletek rabjai azok, akikből az én társaságom áll. Mi soha sem fogjuk keresztül vinni, hogy a szellem elő-ke-lőségét azok elismerjék, akik a tudatlan-ság arisztokráciáját alkotják. Ha nem is va-gyok elég hatalmas ahhoz, hogy Séchard Dá-vid urat rájuk kényszerítsem, a maga ked-

véért szívesen feláldozom ezt a nyomorúságos társaságot. Valóságos antik hekatomba lesz ez. De azt kétségkívül nem kívánhatja, kedves barátom, hogy én olyasvalakit fogadjak, akinek egyénisége és viselkedése nekem esetleg nem tetszenék. Az ön hízelt szavai megtanítottak arra, mily könnyen válik a barátság vakká. Mondja, neheztelni fog rám, ha beleegyezésemet egy föltételhez kötöm? Látni akarom a barátját, benyomásokat akarok szerezni róla és a maga jövője érdekében is a saját szememmel megítélni, hogy nem csalódott-e. Nem azok közé az anyai gondok közé tartozik-e ez is, amelyekkel kedves költőm ön iránt viseltetni köteles

Negrépellisse Louise.

Lucien nem tudta, milyen művészettel használják az előkelő világban az igent, mikor nemet akarnak mondani, vagy a nemet, amely mégis igent jelent. Ez a levél az ő diadala volt. David el fog menni Bargetonéhoz s ragyogtatni fogja ott a tehetség méltóságát. A győzelem okozta mámorban, amely elhitette vele, hogy hatalma van befolyást gyakorolni az emberekre, olyan büszke tartást öltött, annyi reménység tükröződött az arcán, amely szinte sugárzott a boldog izgalomtól, hogy a testvére meg nem állhatta, hogy meg ne mondja neki, milyen szép.

-- Ha olyan szellemes az a nő, bizonyára sze-

retnie kell téged. És ma este alighanem sok bosszúsága lesz, mert az összes nők folyton veled fognak kacérkodni. Mert nagyon szép leszel, midőn a költeményedet, a Szent Jánost Pathmosban, felolvasod. Szeretnék kis egérré válni, hogy besurranhassak oda. Gyere, már kikészítettem az öltözkédedet az anyánk szobájában.

Ez a szoba is tisztas szegénységről tanuskodott. Egy diófaágy állott benne fehér kárpitos mennyezettel s előtte valami hitványka, zöld szőnyeg volt leterítve. Azonkívül egy időközéskönyv, amelyet tükrök ékesített és pár diófaszék egészítette ki a butorzatot. A kandalón egy lábasóra emlékeztetett a letűnt idők régi jölétére. Az ablakokon fehér függönyök voltak. A falakat szürkevirágos, hamuszín tapéta borította. A padló, amelyet Éva befestett és állandóan kefélt, tündökölt a tisztaságtól. A szoba közepén kis asztalka állott, amelyen irányrózás, piros tálcán három limogesi porcellán csésze és egy cukortartó volt látható. Éva a szomszédos helyiségben hált, amelynek összes butorzata egy keskeny ágyból, egy öreg karosszékből s az ablakhoz közel egy varróasztalkából állott. Olyan szűkös volt ez a kis kamra, hogy az üvegajtónak állandóan nyitva kellett állnia, mert csak így kapott levegőt. Dacára a szükségnek, amely ezekben a tárgyakban eléggé megnyilvánult, egy munkásélet boldog szerénysége érzett mindenben. Azok, akik az anyát

és két gyermekét ismerték, a megindító összhang képét látták itt.

Lucien éppen a nyakkendőjét kötötte, midőn Dávid léptei váltak az udvaron hallhatóvá is csakhamar megjelent a nyomdász is, akinek egész magatartása olyan ember benyomását kellette, akinek sietős az útja.

— Hallod, Dávid, — kiáltotta a becsvágyban égő Lucien — győzünk, ő szeret, te is fogsz járni hozzá.

— Nem, — mondta zavart tekintettel a nyomdász. — Köszönöm neked a barátságnak ezt a megnyilatkozását, amely komoly meggondolásra indított engem. Az én életem, Lucien, már bezárt könyv. Én Séchard Dávid vagyok, királyi nyomdász Angoulêmeban, akinek neve minden falon ott olvasható a falragaszok alján. Az előkelő osztály emberei előtt én kézművesnek számítok, vagy kereskedőnek, ha neked így jobban tetszik, mindenestre iparosnak, akinek ott van a műhelye a Beaulieu utcában, a Murier-tér sarkán. Nem vagyok még sem olyan gazdag, mint Keller, sem olyan híres, mint Desplein, amely két erőforrást: a gazdagságot és a hírnevet a nemesség még nem akar elismerni, amelyek azonban mindamellett is számottevők, bár mindenestre, — és ebben aztán egyetérttek a nemesekkel — nem sokat jelentenek a nemesember életművésze és jó modora nélkül. Mivel szereztem volna tehát jogot erre a hirtelen emelkedésre? Egy-

formán guny tárgyává válnék úgy a polgárság, mint a nemesség előtt. A te helyzeted egészen más, mint az enyém. Egy művezető nincs semmire sem kötelezve. Te azért dolgozol, hogy olyan ismereteket szerezz, amelyek a terveid sikeréhez nélkülözhetetlenek, te a mostani foglalkozásodat a jövőddel magyarázhatod meg. Egyébként is holnap mindjárt másba kezdhetsz, jogot vagy diplomáciát tanulhatsz, vagy közgazgatási pályára léphetsz. Szóval te még nem választottál pályát, még sehová nem soroztak be. Használd ki ezt a társadalmi érintetlenséget, haladj egyedül az utadon, nyujtsd ki a kezéd a kínálkozó megbecsülés után. Elvezz vidáman minden gyönyörűséget, még azt is, amely hiúságból fakad. Légy boldog, én örülni fogok a sikereidnek, mintha második énem volnál. Igen, a gondolatvilágom lehetővé fogja tenni, hogy veled éljem a te életedet. Tiéd lesznek az élet ünnepe napjai, a világ ragyogása és intrikáinak gyors lököereje; enyém a kereskedő komoly munkás élete és a tudomány lassu pepecselése. Te leszel a mi előkelőségünk, — mondta Evára pillantva. — S ha meg találsz inogni, itt lesz az én karom, hogy fenntartsd. Ha árulást kell elpanaszolnod, csak menekülj a mi szívünkhöz, ott változatlan szeretetre fogsz találni. Ha az embereknek támogatásukat, kegyeiket és jóindulatukat kettőnk között kellene megosztaniok; hamar belefáradnának és csak kölcsönösen ártanának egymásnak. Csak haladj bátran előre, en-

gem is magad után fogsz húzni, ha a szükség úgy kívánja. Nem irigyellek, sőt ellenkezőleg, neked szentelem magamat. Amit értem tettél, mikor megkockáztattad, hogy a pártfogónődet, esetleg a kedvesedet elveszited, semhogy engem elhagyj, vagy megtagadj. Ez a maga egyszerűségében olyan nagy dolog, hogy még akkor is örökre hozzád láncolna, Lucien, ha nem szeretnők már most is úgy egymást, mint két testvér. Nem kell magadnak lelkiismeretfurdalásokat okoznod és szemrehányásokat tenned azért, mert úgy látszik, mintha te választottad volna a jobb részt. Ez az igazságtalan osztály egészen az én szájam ize szerint való. És végre is, ha esetleg némi szenvedést okoznál is nekem, ki tudja, nem lennék-e még akkor is mindig a te lekötelezetted.

É szavaknál rendkívül bátorítalan tekintetet vetett Évára, akinek szeme tele volt könnyel, mert mindent kitalált.

— És végül, — mondta az ámuló Luciennak — te jó megjelenésű ember vagy, csinos az alakod, jól áll rajtad a ruha, a sárga gombos kék kabátodban s az egyszerű nankin nadrágban valósággal előkelő uriember benyomását kelted; én úgy néznék ki, mint valami munkás abban a környezetben, esetlen volnék, minden feszélyezne, ostobaságokat beszélnek, vagy egyáltalán nem szólnék egy szót sem, te számolva azzal az előítélettel, amely a nevekre is néz, felveheted az anyád nevét és Rubempré Lucien-

nak hívhatod magad; én mindig csak Séchard Dávid vagyok és maradok. Abban a világban, ahová most készülsz, neked minden kedvez, nekem csak minden hátrányomra van. Te arra vagy teremtvé, hogy ott érvényesülj. A nők imádni fogják eszményi alakodat. Nem igaz, Éva?

Lucien a Dávid nyakába borult és megcsókolta. Ez a szerény tartózkodás egyszerre kettévágott minden aggályt és nehézséget. Hogyne lett volna kétszer olyan gyöngéd azzal szemben, aki barátságából ugyanazokra a gondolatokra jött rá, amelyekre őt a becsvágy vezette. A becsvágya és a szerelme egyaránt úgy érezte, hogy nyitva előtte a pálya és az ifju és barát szíve túlaradó örömmel telt meg. Egyike volt ez azoknak a ritka pillanatoknak az emberi életben, midőn minden erő jólesően megfeszül, mikor minden hűr megrezdül és tiszta, teljes csöngésű hangot ad. De egy gyöngéd léleknek ez a jó-ságos megnyilatkozása csak megerősítette Lucienben azt a hajlandóságot, amely arra viszi az embert, hogy mindent magának akarjon. Többé-kevésbbé mindnyájan azt mondjuk, amit XIV. Lajos: Az állam én vagyok. Anyjának és testvérének odaadó gyöngédsége, Dávid önfeláldozó barátsága, az a megszokás, hogy e három ember titkos igyekezetének mindig csak ő a tárgya, kifejlesztette Lucienben az elkényesztetett gyermek minden hibáját, növelte benne az önzést, amely elemészt minden nemis

ösztönt, s amelynek Bargetonné is hizelgett, midőn arra bizgatta, hogy feledje el, mivel tartozik az anyjának, a testvérének és Dávidnak. Még ennyire ugyan nem jűtött, de nem lehetett-e félni tőle, hogy midőn tágitani fogja magát körül azt a kört, ahová becsvágya vonzotta, majd kénytelen lesz vese, hogy csak magával törődjék, ha fenn akarja magát ott tartani.

Midőn az első izgalmuk lecsillapult, Dávid arra figyelmeztette Lucient, hogy Szent János Pathmosban című költeménye tulságosan bibliai tárgyanlá fogva nem lesz alkalmas a felolvasásra olyan társaságban, amelyhez az apokalüpszis költészete nem állhat valami nagyon közel. Ugy látszott, hogy Lucien, akinek a Charent-vidék legnehezebb közönsége előtt kellett felolvasnia, nyugtalankodni kezd. Dávid azt tanácsolta neki, hogy vigye magával a Chénier-kötetet s szolgáljon a kétséges élvezet helyett biztos élvezettel a közönségének. Lucien tökéletes felolvasó volt s így kétség nem fért hozzá, hogy tetszeni fog s bizonyos szérsénységet is mutatott volna, ami minden bizonnyal hasznára válik. Mint a fiatal emberek legtöbbsje, ők is megosztották a nagy világgal eszességüket és jótulajdonságaikat. Ha az ifjuság, amely még hajótörést nem szenvedett, türelmetlen is mások hibáival szemben, de egyuttal bámulatraméltó hitével is megajándékozta őket. Valóban nagyon sok élettapasztalatot kell szerezni, míg rájön az ember, hogy Rafaelnek egy szép ki-

fejezése szerint megérteni ainyi, mint egyenlőnek lenni. Általánosságban kevés az érzék és a megértés a költészettel szemben Franciaországban, ahol a szellemesség hamar felszárítja az extázis szent könnyeit, ahol senki sem akar fáradságot venni magának arra, hogy átértse a magasztost s hogy a mélyére hatoljon és elmerüljön a végtelenségében. Lucien most készült rá, hogy az előkelő világ értetlenségét és hideg közönyét közvetlenül tapasztalja. Dávidék felé vette hát az útját, hogy magával vigye a verskötetet.

Mikor a két szerelmes egyedül maradt, Dávid nagyobb zavarba jött, mint életének bármely más pillanatában. Száz kétség mardosta a szívét, szeretne volna, ha pár dicsérő szót hall Évától, de félt is tőle, futni akart innét, mert a szemérmességben is van valami kacérság. A szégyen szerelmes egy szót sem mert szólni, nehogy az legyen a látszata, mintha elismerést várna, minden beszédet bántónak talált és hallgatott, mintha rossz fát tett volna a tűzre. Éva, aki megérezte, milyen gyötrelmeket rejt ez a szerény tartózkodás, gyönyörrel élvezte hallgatását; de mikor Dávid ide-oda forgatta a kalapját s úgy látszott, menni készül, elmosolyodott és így szólt:

— Dávid ur, ha nem tölti a mai estét Bargetonnénál, együtt is eltölthetjük. Szép idő van, nem volna kedve egyet sétálni a Charent-par-ton? majd beszélgetünk Lucienről.

Dávidnak kedve lett volna hozzá, hogy a lábához boruljon ennek az elragadó lánykának. Az Éva szavainak csengésében nem is remélt kárpótlást kapott; a lány hanghordozásából kicsendülő gyöngédség egyszerre feloldotta a helyzet minden feszültségét; az ajánlata több volt, mint elismerés, a szerelmes szív első kegye volt ez.

— Csak addig várjon kissé, míg felöltözködöm, — mondta, mikor Dávid indulni készült.

Dávid, aki soha életében azt sem tudta, mi fán terem a nóta, dudolva ment ki a szobából, ami fel is tűnt a derék Postelnek és gyanús gondolatokat támasztott benne Éva és a nyomdász viszonya felől.

Ez estének legapróbb körülményei erős hatással voltak Lucienra, akinek jellemében volt, hogy az első benyomásokra hallgasson. Mint minden tapasztalatlan szerelmes, olyan korán érkezett, hogy Louise még nem volt a fogadóteremben. Bargeton ur maga volt még ott csak. Lucien már megtanulta, hogy milyen apró hiányszokások árán kell egy férjes asszony szeretőjének a boldogságát megvásárolnia, ami az asszonyoknál jelezni szokta, hogy mennyire számíthatnak rájuk; de Bargeton úrral sohasem volt még így egyedül.

Ez az úriember azok közé az elsőrendű szellemek közé tartozott, akik óvatosan keresik a közéletet a némi értelmet még tanúsító ártalmatlan együgyűség és a teljesen magába zár-

kózo gögös butaság közt. At volt hatva attól a kötelelességérzettől, amellyel a világnak tartozott s minden fáradozása arra irányult, hogy kellemes legyen az egész világgal szemben, azért a mosolyt, a táncosok nyelvét, választotta beszéd helyett. Akár elégedett volt, akár elégedetlen, mosolygott. Egy szerencsétlenség hírére éppen úgy mosolygott, mintha valamely örvedetes eseményt hoztak a tudomására. Ez a mosoly, amelynek Bargeton ur sajátos kifejezést adott, mindenre megfelelt. Ha föltétlenül határozott helyeslésre volt szükség, akkor barátságos nevetés váltotta fel a mosolyt; s csak végszükség esetén lehetett belőle egy-egy szót kipréselni. Négyszemközt lenni valakivel, ez volt az egyetlen kellemetlenség, amely csöndben tengő-lengő életét megzavarta, ilyenkor kénytelen volt vele, hogy bensőjének végtelenségében, ürességében valamely tárgyat keressen ott. Leggyakrabban úgy vágta ki magát zavarából, hogy gyermekkorának együgyű szokásaihoz tért vissza; hangosan gondolkodott és életének legaprólékosabb részleteibe is beavatta az embert, közölte a szükségleteit, életének apró izmalmait, amelyeket ő eszméknek tartott. Nem beszélt sem esőről, sem szép időről; nem foglalkozott a társalgásnak azokhoz a közhelyeihez, ahová az ostobák menekülni szoktak, sokkal szívesebben beszélt az élete legintimebb ügyeiről.

— A Bargetonné asszony jóvoltából ma reggel borjuhust ettem, amelyet ő nagyon szeret

és most fáj a gyomrom, — mondta például. — Tudom, hogy mindig gyomorfájást kapok tőle. Mi lehet ennek az oka?

Vagy ilycsmit:

— Csöngetni fogok, hogy hozzanak egy pohár cukros vizet. Nem akar ön is mindjárt egy pohárral?

Vagy pedig:

— Holnap reggel kilovagolok és meglátogatom az apósomat.

Ezek a kis mondatok, amelyek további taglálásra nem voltak alkalmasak, legfeljebb egy igent vagy egy nemet váltottak ki a kérdeztől, úgy, hogy a beszélgetés tüstént megfeneklett. ilyenkor aztán Bargeton úr a látogatót hívta segítségül és pedig aként, hogy tömpe orrát elfintorította és nagy üveges szemével úgy nézett rá, mintha azt kérdezte volna: mit is mondott? Azokat az unalmas embereket, akik másról sem tudnak beszélni, csak magukról, igen gyöngéden kezelte, jámbor és hizelgő figyelemmel hallgatta őket és ez annyira növelte a szemükben az értékét, hogy az angoulêmei fecsegők azt tartották róla, titokban egész értelmes ember s meg voltak győződve, hogy hamisan itélik meg. Így aztán ezek az emberek, mikor más hallgatójuk már nem volt, Bargeton urhoz járultak s nála fejezték be a történeteket, vagy találták ki a nézeteiket s biztosak voltak benne, hogy elismerő mosolyban lesz részük. Mivel a felesége

szalónja mindig tele volt, általában jól érezte magát benne. A legapróbb részletek is foglalkoztatták, figyelt arra, hogy ki jön be, a belépőket mosolyogva üdvözölte s az ujonnan érkezőket a feleségéhez vezette, leste, ki akar távozni s azokat kikísérte és örök mosolyával fogadta bucsuzó szavaikat. Midőn a társaság élénk volt s látta, hogy mindenki el van foglalva, úgy állt ott ez a boldog néma két hosszú lábával, mint a gólya s olyan arcot öltött, mintha egy politikai beszélgetésre figyelne, vagy valamelyik játékosnak a kártyájába nézett, anélkül, hogy értett volna belőle valamit, mer nem tudott egyetlen játékot sem, vagy fe s fel járkált, a dohányát szívta és szuszogva emésztett. Anais volt az életének sugaras napja, aki végtelen gyönyörűséget szerzett neki. Ha ő a ház úrnőjének szerepét játszotta, Bargeton ur elterpeszkedett egy karosszékből és úgy bámulta, mert a felesége beszélt helyette is; azután azzal mulattatta magát, hogy megpróbálta fellelőző mondatainak értelmét kihámozni és mert gyakran csak jóval a kimondásuk után értette meg őket, egy-egy elkésett nevetés tört ki belőle, mely úgy hatott, mint mikor a földbe-furódott gránát későn robban fel. A tisztelet, amellyel a felesége iránt viseltetett, egész az imádatig fokozódott. S nem jelenti-e maga az imádat, legyen az bármilyen természetű, az élet boldogságát? Anais, aki eszes és nemes gondolkodású nő volt, nem élt vissza ezzel az elő-

nyével. Rájött, hogy a férjében egy engedelmes gyermek hajlítható természete lakik, amely nem kíván mászt, mint hogy kormányozzák. Rendben tartotta, mint ahogy egy kabátot szoktak; gondja volt rá, hogy tisztán járjon, lekefelte, leporolta, vigyázott rá, jól tartotta; és Bargeton ur apoltan, keféltén, jóllakottan valóságos kutya-hűséggel ragaszkodott a feleségéhez. Nincs könnyebb, mint olyan boldogságban részesíteni valakit, amely nem kerül semmibe! Bargetonnie tudta, hogy az ura számára nincs nagyobb gyönyörűség a terített asztalnál; ezért pompás ebédekét csináltatott neki; könnyörülettel volt iránta; soha egy panasz-szót nem ejtett róla és azok, akik nem értették meg, hogy hallgatásának a büszkeség az oka, rejtett jótulajdonságokat tételeztek fel Bargeton urban. Egyébként valóságos katonai fegyelem alatt tartotta és ez a férj föltétlenül engedelmeskedett a feleségének. Ha azt mondta neki: Tegyen látogatást ennél az urnál vagy annál a hölgynél: ment, mint a katona az őrhelyére. A felesége előtt mozdulatlanul állt és tisztelgett neki.

Most éppen arról volt szó, hogy ezt a hallgató emberét képviselőnek tegyék meg. Lucien még nem volt elég régi látogatója a háznak ahhoz, hogy fellebbenthesse a leplet, amely mögött ez az érthetetlen jellem rejtőzött. Bargeton ur a karosszékébe temetkezve, azt a látszatot keltette, mint aki mindent lát és mindent ért és olyan méltósággal tudott hallgatni, hogy Lu-

csomó közebb imponáló hatást gyakorolt. A helyett, hogy értelmetlen fatuskónak tartotta volna, Lucien valósággal félelmes sfinxé avatta ezt a tartományt, mert a képzeletgazdag emberek hajlandók arra, hogy mindent nagy arányokban lássanak és minden lénybe lelket leheljenek, s amellet Lucien úgy hitte, hogy kissé hizelegnie is kell Bargeton urnak.

— Elsőnek érkeztem, — mondta és kissé tiszteletteljesebben üdvözölte Bargeton urat, mint ahogy ezt a jámbor férfiut szokták.

— Ez egész természetes, — felelte Bargeton ur.

Lucien ebben a mondatban a féltékeny férj szurós szavait vélte fölfedezni, elpirult, a tükörben nézegette magát s azon igyekezett, hogy zavarát palástolja.

— Ön Houmeauban lakik, — mondta Bargeton ur — azok, akik távolabb laknak, mindig előbb érkeznek, mint akik közel laknak.

— Mi ennek a magyarázata? — kérdezte Lucien s igyekezett kellemes arcot vágni.

— Én nem tudom, — felelte Bargeton ur, aki visszasüllyedt a mozdulatlanságába.

— Nem próbált soha rájönni, — kezdte most Lucien. — Egy ember, aki a megfigyelést tette, képes az okot is megtalálni.

— Oh, — sóhajtott Bargeton ur. — A végső okok! He-he...

Lucien kétségbeesetten törte a fejét, hogy ismét megindítsa a társalgást, amely megakadt.

— Bargetonné önnagysága kétségkívűl öltözik,
— mondotta s egyben mindjárt fel is bőszi-
tette ennek a kérdésnek az ostobasága.

— Igen, öltözik, — mondta a legteljesebben a férj.

Lucien fölpillantott és a két kiugró, szürkére festett mestergerendát bámulta, amelyeknek köze díszesen faragott mennyezettel volt burkolva, de nem jutott eszébe egyetlen megjegyzés sem, amellyel a beszélgetést folytathatta volna; és egyuttal nem kis rémülettel látta, hogy a régi kristálycsüngőkkel díszített kis csillár nincs gázzal behuzva és gyertyákkal van megrakva. A butorok védőit is lehúzták és látni lehetett a régi vörös, selyemhuzat fakult virágait. Ezek az előkészületek arra mutattak, hogy ma rendkívüli összejövetel lesz. A költőt kétségek kezdték gyötörni, hogy talán nincs illendően öltözve, mert csizma volt a lábán. A félelem tompa merevségével bámult egy japáni vázára, amely XV. Lajos korabeli stílus füzérekkel díszített konzolon állott; azután attól félt, hogy nem fog tetszeni a férjnek, ha nem udvarol neki; azért elhatározta, hogy rájön, nincs-e a derék férfiúnak valami gyöngéje, ahol hizelegni lehetne neki.

— Ön, nemde, ritkán hagyja el a várost, uram? — kérdezte Bargeton úrtól, akihez most közelébb lépett.

— Ritkán.

Ismét csönd támadt. Bargeton ur mint ólál-

kodó macska leste Lucien minden mozdulatát, ami ezt fölöttébb nyugtalanította. Mind a ketten féltek egymástól.

— Gyanusnak találja tán sűrű látogatásaimat? — gondolta magában Lucien — mert igen ellenséges érzületet tanusít irányomban.

Szerencséjére Luciennak, akit nagyon megzavart az a nyugtalan tekintet, amellyel a fel s alá járó Bargeton végig méregette, belépett az öreg inas, aki livrébe bujt erre az alkalomra és Chatelet urat jelentette. A báró fesztelenül lépett be, barátságos üdvözölte Bargetont, s könnyed főhajtással biccentett Lucien felé, ami akkoriban úgy volt divat, amit azonban költőnk fináncos szemtelenségnek talált. Chatelet Sixtus bárón vakító fehér nadrág volt, amelyet belső talpalók tartottak feszesen, a lábán finom cipő és vékony szövésű harisnya. Fehér mellénye fölött fekete szalagon lógott a lorgnonja s fekete kabátján meglátszott, hogy Párisban szabták. Olyan előkelően lépett föl, amint multja után várható is volt; de kora már kissé gömbölyded formát kezdett adni a hasának, amely sehogy sem hagyta magát beszorítani az elegancia korlátai közé. Festette a haját és oldalszakállát, amely utazásának viszontagságai következtében már őszbe csavarodott és ez meg lehetős kemény kifejezést adott az arcának. Az arcbőre, amely valamikor igen finom lehetett, az Indiát járt emberek rezes színét vette föl; a tartása azonban, bár egész megjelenése rá-

tartí modoránál fogva, amelyből egy pillanatra ki nem esett, kissé nevetséges volt, mégis elárulta a császári fenség szolgálatára rendelt, kellemes titkárt. A szeméhez emelte lorgnettejét, végigmustrálta Lucien nankinnadrágját, a csizmáit, a mellényét, Angoulêmeban szabott kék kabátját, szóval szemügyre vette a vetélytársát tetőtől-talpig, azután ismét hidegvérrel visszadugta a lorgnettejét mellényzsebébe, mintha azt akarta volna mondani: »Meg vagyok elégedve.« Lucien, akit már a finánc előkelő megjelenése is lesujtott, arra gondolt, hogy majd boszut áll akkor, midőn a társaság költészettől átszellemült arcát látja, de azért most is meglehetősen kinosan érezte magát s ez csak folytatása volt annak a kényelmetlen érzésnek, amelyet a Bargeton ur részéről feltételezett ellenséges indulat ébresztett benne. Olyan volt, mintha a báró gazdagságának egész súlyával rá akart volna nehezedni Lucienre, hogy minél jobban megalázza nyomorúságát. Bargeton ur, aki arra számított, hogy ezentúl egy szót sem kell már szólnia, egész meg volt döbbenve, midőn a két vetélytárs ilyen némán mustrolta egymást; de arra a pillanatra, mikor már minden fáraútsága hiábavalónak bizonyult, volt egy mentő kérdése, amelyet úgy őrzött, mint valami körtét a szomszúsága csillapítására s úgy gondolta, most itt az ideje, hogy megkockáztassa.

Fontoskodó arcot vágott és így szólt Chatelethez:

— Mondja, uram, mi ujság? Beszélnek valami érdekes dologról?

— Hogyne, — felelte nagy gonoszul az adóügyi igazgató — az ujság most, Chardon ur. Forduljon csak hozzá.

— Hozott nekünk valami csinos költeményt? — kérdezte az élénk báró, miközben a halántékára visszasímitott egy fürtöt, amely rendetlennek tetszett neki.

— Hogy tudjam, vajjon sikerült-e a költeményem, ki kellett volna kérnem az ön bírálatát, — felelte Lucien — Ön már régebben foglalkozik a költészettel, mint én.

— Bah, pár kellemes kis vaudeville, amelyet inkább a magam szórakoztatására csináltam, néhány helyzetdal, egy-két románc, amelynek tulajdonképen csak a zene adott értéket, nagy költői levelem Bonaparte egyik nővéréhez (a hálátlanhoz), még nem jogom a halhatatlanságra.

Ebben a percben Bargetonné jelent meg egy mesterkélt toaletti teljes pompájában. A fején zsidó turbán volt keleti boglárral diszítve. A nyaka köré áttetsző gázfátyolt csavart kecsesen, amelyen keresztül átvillogtak a nyaklánc kameái. Rövid ujju, festett muszlin-ruhája nem akadályozta benne, hogy szép fehér karjára csatolt karpereceit mutogassa. Ez a színpadias öltözkész elbájolta Lucient. Chatelet ur gálánsul émelgős bókokat intézett a királynői megjelenésű hölgyhöz, aki elragadtatva mosolygott, mert

annyira boldog volt, hogy Lucien előtt dicsérik. Csak egy pillantást váltott kedves költőjével s az adóügyi igazgatónak kimért udvariassággal válaszolt, ami ezt igen kellemetlenül érintette, mert eleve elzárta előle minden bizalmasabb közlekedés útját.

Közben lassan kezdtek szállingózni a meghívott vendégek. Legelőször a püspök érkezett fővikáriusával, két méltóságtejes és ünnepléses megjelenésű alak, akik azonban a legkiáltóbb ellentétben voltak egymással. A méltóságos ur magas, sovány ember volt, a vikáriusa alacsony, vastag emberke. Mind a kettőjüknek fényes fekete szemük volt, de a püspök arcán sápadtság ült, míg a fővikárius pirosposzsgás arca majd kicsattant a duzzadó egészségtől. Az egyik is, a másik is takarékosan bánt a kézmozdulatokkal és taglejtésekkel. Mind a kettőjük föllépésében óvatos bölcsesség nyilvánult; tartózkodásuk és halgatag modoruk megfélemlített mindenkit, rendkívül szellemes férfiak tartották mind a kettőt.

A két papot Chandourné és a férje követte. Különös két teremtés volt ez, és aki a vidéki életet nem ismeri, bátran azt hihetné, hogy csak képzelt alakok. Chaudour ur, akit csak Stanislasnak hívtak, a férje Améliének, annak a hölgynek, aki Bargetonné vetélytársnőjének csapott föl, negyvenöt éves kora dacára is karcsú legény volt, adta a fiatallembert, bár az arca olyan volt, mint a rosta. A nyakkendőjét mindig

ugy kötötte, hogy a két csücske fenyegetően kiált s az egyik magasán felnyúlt csaknem a füléig, a másik pedig mélyen lelógott az érdemrendje vörös szalagjára. A kabátja két szárnya szélesen visszahajlott. Mélyen kivágott mellényéből kikeményített, fényesre vasalt ing villogott elő, amelyet drágakövekkel izléstelenül agyonhalmozott tűk tartottak össze. Szóval egész öltözeke olyan különleges volt, hogy nagyon közel járt már a karrikaturához s ha idegenek látták, nem is tudták a mosolyukat visszatartani. Stanislas állandóan önelégült arccal nézegetett magán végig, a mellénye gombjait számlálgafta, szorosan lábához simuló nadrágjának hullámvonalait követte a tekintetével, becézőn sétáltatta végig a két combján a pillantását, amely végül a cipője hegyén pihent meg. M kor pedig felhagyott azzal, hogy így magát szemlélje, tükröt keresett s abban nézegette, hogy rendben van-e a frizurája, szeme boldogan türkészte a nőket és közben egy ujját a mellényébe dugta s hátra hajlott, vagy egészen oldalt fordult. Ezek a berzenkedő kakasra emlékeztető mozdulatok biztosították a tekintélyét ebben az előkelő társaságban, amelynek ő volt a kedvenc gavallérja. A beszédét legtöbbször agyonhalmozta szóvirágokkal a XVIII. század dívaltja szerínt. Ez az utálatos társalgási mód némi sikert szerzett neki a nőknél, megneveftette őket. Châtelet ur azonban nyűgtalánságot kezdett neki okozni. És tényleg a nők, akik nem tudtak bele-

nyugodni abba, hogy ez a pénzügy-gazgatósági vén gavallér semmibe sem veszi őket, akiket bántott az a tekintély, amelyre az által tett szert, hogy úgy tüntette fel magát, mintha nem lehetne kikökkenteni a marazmuszából, s akiket izgatott, hogy olyan hangon beszélt, mint egy blazirt szultán, a nők szóval még élénkebben forgolódtak körülötte most, mióta Bargetonné beléseretett az angoulêmei Byronba, mint abban az időben, midőn ide került.

Amelie ügyetlenül színészkedő kis nő volt, vaskos, fehér bőré, fekete haju, tulságba vitt mindent, lármásan beszélt, örökösen tekergette a nyakát, a fején nyáron tollidísz hordott, télen pedig virágokat, bőbeszédű hölgy volt, de egyetlen egy mondatnak sem tudott a végére érni anélkül, hogy asztmás sipolással ne kísérte volna a szavait, az asztmáját azonban be nem vallotta volna.

Azután Saintot Adolf ur, a gazdasági egyesület elnöke, egy hatalmas, nehézkes, rezes arcú ember jelent meg, valósággal vonszolta magával a felesége, aki rendkívül hasonlított egy kiszáradt kóróhoz s Lili volt a neve, ami az Eliza név rövidítése. Ez a név, amelynek valami gyermekes zamata van, a legélesebb ellentétben volt Saintotné egyéniségével és viselkedésével, aki ünnepélyes, módfelett vallásos, igen nehézkes és házsártos asszony volt. Astolf elsőrendű tuóós hírében állott. Bár olyan buta volt, mint a sült hal, mégis irt két cikket egy mező-

gazdasági lekszikonnak a »cukorról« és a »szesz-
ről«, amelyet régi újságközleményekből és vén
könyvekből lopkodott össze, ahol ezekről a ter-
mékekről szó volt. Az egész departement abban
a meggyőződésben élt, hogy nagy értekezésen
dolgozik, amely a modern gazdálkodásról fog
szólni. Bár egész délelőtt dolgozószobájába zár-
kózott, még sem írt többet két oldalnál tizenkét
év óta. Ha valaki meglátogatta, azon kapta
magát rajta, hogy papirosokra firkált, vagy egy
elkallódott följegyzést keresett, vagy a tollát
metszette, de tulajdonképen az egész időt, amely
alatt dolgozószobájában tartózkodott, haszon-
talanságokkal töltötte el; végesvéig olvasta az
újságot, a tollkésével faragcsált, groteszk zagy-
vaságokat rajzolt az írómappájára. Ciceróban
lapozgatott, hogy sebtében lejegyezzen magának
egy-egy mondatot, vagy kiírjon egy egész pasz-
szust, amelyet a napi eseményekre lehetett al-
kalmazni; este aztán igyekezett a társalgást
olyan tárgyra terelni, amely lehetővé tett neki
egy-egy eféle megjegyzést. »Cicerónál van egy
hely, amely egész olyan, mintha egyenesen a
napjainkban történetekre írták volna.« Ilyenkor
aztán idézte a kijegyzett részt a hallgatói nagy
bámulatára, akik nem győzték elegendet ismételni
egymás közt: »Valóban, Astolf igazi forrása a
tudásnak.« Az ilyen érdekes eseményről aztán
beszélt az egész város, amely így állandóan
megőrizte Saintot urról táplált hízelgő vélemé-
nyét.

Ezután a pár után Bartas ur következett, akit itt Adriánnak hívtak. Ő énekelt a dalárdában az első basszust és sokat tatott zenei tehetségéről. Az önszeretet ültette erre a zenei vesszőparipára; először azon kezdte, hogy a saját énekét bámulta, azután zenei dolgokról kezdett beszélni és végül már egyáltalában nem is törődött mással. A zeneművészet valósággal rögeszméjévé vált; csak az élénkítette fel, ha zenéről beszélhetett; egész esteken át gyötrődött, míg csak arra nem kérték, hogy énekeljen. Csak akkor kezdett igazán éledni, ha valamelyik dalát elbőmbölte; parádézott az énekével, büszkén, feszegetve fogadta a dicsérő jókakat, a szerepnyit játszott, de azért egyik csoporttól a másikhoz vándorolt; csak hogy mindenütt learathassa a dicséreteket; s mikor végre már mindenki kifogyott a mondanivalójából, ő ismét csak visszatért a zenére s arról kezdett értekezni, milyen nehéz ezt a dalt énekelni, vagy a zeneszerzőt magasztalta.

Bartas urat Brebián ur kísérte, a szépia hőse, a rajz mestere, aki barátainak szobáit izléstelen falfestményekkel veszélyeztette, aki a departement valamennyi albumán rajta hagyta a kezesszonyét. Kölcsönösen az egymás feleségét vezették karonfogva. A helybeli botránykrónika arról regélt, hogy ez a csere teljes. A két aszszony, Lolotte (Brebian Charlotte) és Fifine (Bartas Josephine), aki soha nem törődött egyébbel, mint egy-egy vállkendővel, egy-egy szalagdisz-

szel vagy pár egymásra kiabáló szín összeállítással, valósággal égett a vágytól, hogy párisi hölgynek tartsák, elhanyagolta a háztartását, ahol cselőre állt minden. Mig a két nő, akik be voltak préselve feszesre szabott ruháikba, akár a bábuk, úgy jelent meg, mint valami rikító és különleges színzürzavar, addig a férfiek, művészi minőségükben, bizonyos vidékes hanyagságot engedtek meg maguknak, ami rendkívül érdekes látvánnyá tette őket. Viseltes kabátjukban úgy festettek, mint azok a statiszták, akik kis, vidéki színházakban a lakodalmas népet szokták játszani.

Azok közt a figurák közt, akik a szalonban összejöttek, a legeredetibbek egyike kétségkívül Senonches gróf ur volt, akit arisztokratikusan Jacquesnak hívtak; nagy vadász, kevély, szikár, napbarnított arcu ember, szeretetreméltó, mint egy vaddisznó, gyanakvó, mint valami velencei és féltékeny, mint egy mór, de amellett rendkívül jó barátságot tartott Hautoy urral, akit itt csak Francisnak hívtak s aki a házi barát szerepét töltötte be nála.

Senonchesné (Zephirine) jól megtermett, szép nő volt, de az arcára valami májbaj igen élénk pírösságot csalt s ennek következtében olyan nő benyomását tette az emberre, akinek igen nagy igényei vannak. Finom termete és szabályos alakja nem gátolták abban, hogy ha kissé mesterkéltén ugyan, vágytól elepedő lényt játsza is, ezzel azonban csak a szerelmében ál-

landóan kielégült nő szennvedélyét és szeszélyeit takarja.

Francis meglehetősen disztinált ur volt, aki azért mondott bucsút a valenciai konzulátusnak s adta fel diplomáciai reményeit, hogy Angoulêmeban Zéphirine mellett élhessen, akit röviden Zizinnnek is hívtak. Az egykori konzul vezette a háztartást, ő vette a kezébe a gyermekek nevelését, tanította őket idegen nyelvekre s nagy odaadással igazgatta Senonches urnak és nejének egész vagyonát. Az angoulêmei nemesség, az angoulêmei hivatalnokok s az angoulêmei polgárság között sok szóbeszéd járta ennek a hármas háztartásnak tökéletes összhangjáról, de hosszú idő múltán olyan párját ritkítőnak és oly megvesztegetőnek találták a házasságot e háromságának titkát, hogy Hautoy urat a legteljesebb mértékben erkölcstelennek tartották volna, ha csak némi hajlandóságot is mutat az iránt, hogy megnősüljön. Különben pedig igen nyugtalanító rejtelmeket kezdtek szíratolni a körül a szokatlanul élénk ragaszkodás körül, amellyel Senonchesné bizonyos de la Haye nevű kisasszony iránt viseltetett, aki mint társalkodónő volt nála alkalmazva és a dátumokban mutatkozó látszólagos lehetetlenségek ellenére is megdöbbentő hasonlatosságot fedeztek fel de la Haye Franciska és Hautoy Francis között. Ha Jacques a környéken vadászott, mindenki Francisról kérdezősködött tőle s a gróf szívesen beszélt önkéntes jószágigazgatójának muló

gyöngékedéseiről, rendszeren a feleségénél is előbb említette. Ez a nagy vakság olyan különösnek tűnt föl egy ilyen féltékeny embernél, hogy a legjobb barátai azzal mulatták magukat, hogy ugratták ebben a szerepben s akik nem ismerték ezt a titkot, azokat is beavatták, hogy mulattassák őket. Hautoy ur piperkőc dandy volt, akinek a saját személyére fordított aprólékos gondja már egész nevetségessé vált és gyerekességbe tévedt. Örökösen a köhögése, az álma, az emésztése és az étvágya foglalkoztatta. Zephirine kitanította faktotumát, hogy adja a gyöngélkedő embert; vattába pólyázta, kendőket csavart a feje köré, mindenféle kotyvalékokkal itatta; válogatott ételekkel tömte, mint egy ölebet, egyszer ezt, máskor am azt az ételt rendelte vagy tiltotta meg neki; mellényt, nyakendőt, zsebkendőt himzett számára, végül hozzászoktatta, hogy mindenféle csecsebecsét viseljen, amelyek valóságos japáni bálványt faragtak belőle. Az egyetérítés különben határtalan volt köztük; Zizin minden szónál Francisra pillantott és olyan volt, mintha Francis a Zizin szeméből olvasta volna ki az eszméit. Együtt ócsároltak mindent, együtt mosolyogtak s az volt a látszatja, hogy akkor is egymástól kérnek tanácsot, mikor csak arról volt szó, hogy egyszerűen jónapot kívánjanak valakinek.

A vidék leggazdagabb földesura, a mindenkítől irigyelt Pimontel marquis és neje, akiknek együtt negyvenezer franc évi jövedelmük volt

s a telet Párisban töltötték, faluról jöttek be a fogatukon a szomszédjukkal, Rastignac báróval és Rastignac bárónéval együtt, akiket a báróné nagynénje kísért el a lányaival, két bübajos, jólnevelt fiatal teremtéssel, akik szegénysorsban éltek s azzal az egyszerűséggel öltöztek, amely kellőképp érvényre juttatta természetes szépségüket. Ezeket a vendégeket, akik kétségkívül az elitjét képezték a társaságnak, fagyos hallgatással s bizonyos irigységgel vegyes tisztelettel fogadták, főképp midőn látták, milyen kitüntető figyelemmel üdvözi őket Bargetonné. Ez a két család, azok közé a kivételes emberek közé tartozott, akiknek sikerül a vidéken a szóbeszéd fölé emelkedniök, akik nem olvadnak bele egy társaságba sem, hanem csendes visszavonultságban élnek és megőrzik tiszteletét parancsoló méltóságukat. Pimentel urat és Rastignac urat marquisnak és bárónak szólították, semmiféle bizalmasabb barátság nem fűzte sem asszonyaikat, sem leányaikat Angoulême előkelő köreihez; sokkal közelebb állottak az udvari nemességhez, semhogy a vidéki izléstelenségekbe belekeveredtek volna.

Utolsónak a prefektus és a tábornok érkezett annak a falusi kurtanemesnek a társaságában, aki reggel a selyembogarakról szóló értekezését Dávidhoz vitte. Ez kétségkívül valami járási előjáró lehetett, akinek szép darab földje tekintélyt szerzett, de az öltözéke és az egész megjelenése elárulta, hogy egyáltalában nem jár tár-

saságba; a ruhája feszélyezte, nem tudta, mit csináljon a kezével, ha valaki megszólította, beszéd közben valósággal körülsetálta; felállt s aztán ismét leült ha kérdeztek tőle valamit, mintha mindég kész lett volna rá, hogy a felszolgálásnál segédkezzék, felváltva hol alázatos volt, hol nyugtalan, hol komoly, sietett nevetni minden élcen, szolgai éberséggel hallgatott végig mindent és olykor, mikor azt hitte, hogy gunyot üznek belőle, álnok arcot vágott. Az est folyamán több ízben is megkísérelte, hogy a selyembogarakról beszéljen, mert állandóan az emlékirata járt a fejében; de Severac ur szerencsétlenségére Barthas urba ütközött, aki válaszul a zenéről beszélt neki és Saintot urba, aki Cicero-t idézte a fejére. Az estély dereka felé végre szerzett magának a szegény járási előljáró hallgatóságot egy özvegynek és leányának, Brosardnénak és Brossard kisasszonynak személyében, akik nem tartoztak a társaság legérdeklenebb alakjai közé. Egy szóval el lehet mondani az egészet: a szegénységük éppen olyan nagy volt, mint amilyen régi a nemességük. Nagyigényű öltözködésük is elárul a kinosan titkolt nyomoruságot. Bonardné nagyon ügyetlenül, ha kellett, ha nem, a lányát dicsérte, egy magas erős, huszonhét éves lányt, aki állítólag igen jól zongorázott; ha házasulandó emberekkel beszélt, akkor a lányának kötelességszerűen osztotni kellett ezek legkülönbözőbb hajlamaiban és nagy igyekezetében, hogy ked-

ves Kamilláját elüsse, annyira ment, hogy egy és ugyanazon az estén hol azt erősítgette, hogy Kamilla a vidéki helyőrségek nyugtalan vándor életét szereti, hol azt föltételezte róla, hogy a gazdálkodó földbirtokos egyházu nyugodi élet módjáért rajong. Mind a kettőnek az az ékes szavu, fanyar édeskességü ünnepélyesség volt a modorában, amely az olyan emberek tulajdonsága, akik fölött mindenki gyönyörűséggel szánakozik, akik iránt önzésből szoktak érdeklődni és akik már nagyon jól értik azoknak a vigasztaló szavaknak a jelentőségét, amelyekkel a világ szinte kéjelegve emészti ezeket a szerencsétleneket. Severac ur ötvenkilenc éves volt, özvegyember és gyermektelen; anya és lánya áhitatos gyönyörűséggel hallgatta tehát beható előadását a selyemtenyészetről.

— A lányom mindig szerette az állatokat, — mondta az anya. — És miután a selyem, amelyet e kis állatkák állítanak elő, szintén nagyon érdekli a nőket, szeretném önt arra kérni, hogy kin ehessünk egyszer Severachba, hogy megmutathassam Kamillámnak, hogy készül a selyem, Kamilla olyan értelmes leány, hogy tüstént meg fogja érteni az ön magyarázatait. Nem fogta-e fel egykor a távolságok négyyszögének paradox értelmét is.

Ez a mondat dicsőséges befejezése volt Lucien felolvasása után a Severac ur és Brosardné között folytatott beszélgetésnek.

A ház néhány állandó vendége fesztelen társalgásba elegyedett, csatlakozott hozzájuk két-három jó családból való, félénk, hallgató s nevetségesen cicomás fiatalember, akik boldogok voltak, hogy meghívást kaptak erre az irodalmi estélyre s a legmerészebb közülök annyira elragadtatta magát, hogy feltűnően udvarolt de la Haye kisasszonynak. Az összes hölgyek ünnepélyesen körbe telepedtek le s a kör mögött a férfiak állottak. Ezeknek a különös öltözkű, komikus arcu, bizarr embereknek a gyülekezete rendkívül tekintélyesnek tünt föl a Lucien szemében, akinek dobogni kezdett a szíve, mikor észrevette, hogy minden szem rajta függ. Akármilyen bátor volt is, nem könnyen állta meg ezt az első próbát, bárhogy bátorította is a kedvese, aki Angoumois kitűnőségeinek fogadásánál páratlan meghajlásainak és mesterkélt bájának egész ünnepélyes pompáját kifejtette. A zavart, mely erőt vett rajta, még inkább növelte egy körülmény, amely könnyen előrelátható volt, amelynek azonban föltétlenül meg kellett zavarnia egy az egész előkelő világ fogásaival még nem tulságosan ismerős fiatalembert. Lucien, aki csupa szem és csupa fül volt, hallotta, hogy Louise, azonkívül Bargeton ur, a püspök s néhány barátságos vendég, aki kedvébe akart járni a ház urnőjének, Rubempré urnak hívja, de legtöbb tagja ennek a rettegett társaságnak csak Chardon urnak nevezte. A kíváncsian rámeredő kutató pillantásoktól megzavarva,

minden ajkrebbeésről a polgári nevét vélte leolvasni; már előre hallotta a bírálatokat, amelyeket majd a vidéken megszokott nyíltsággal fognak róla kitálatni s tudta, hogy ezeket a bírálatokat nem sok választja feljáz udvariatságtól. Ezek a váratlan és folyton ismétlődő tüszurások még kellemetlenebb hangulatba döntötték. Türelmetlenül várta a pillanatot, midőn felolvasása kezdődik, mert akkor legalább el lesz foglalva s ez végét szakítja a belső gyötrelmeknek; de Jacques legutolsó vadászkalandját beszélte el Pimentelnének, Adrien Rossiniról, a legutóbb feltűnt zenei csilagról társalgott Rastignac kisasszonnyal; Astolf, aki egy új szekér leírására bukkant valamelyik újságban és azt kívülről megtanulta, erről folytatott a báróval eszmecsérét. Lucien, a szegény költő, nem tudta, hogy a jelenlevők között, Bargetonnét kivéve, nincs senkinek érzéke ahhoz, hogy élvezze a költeményeket. Az egybegyültek, akik alig éltek érzelmi életet, úgy jöttek itt össze, hogy önmagukat is csalódásba ringatták a rájuk váró látványosság természetefelől. Vannak szavak, amelyek akárcsak a trombitaszó, vagy acimbalom, vagy a vásári nagy dob, mindig vonzzák a közönséget. Az ilyen szavaknak, mint szépség, dicsőség, költészet meg van az a varázserejük, amely megejti még a legdurvább lelkeket is. Mikor már senki sem hiányzott, mikor nagynehezen félbeszakadt a társalgás, persze csak ezer intésre Bargeton urnak,

akát a felesége odaküldött minden közbeszólóhoz, akár valami egyházit, aki a botjával kopog a márvány kockákon; Lucien, aki a legnagyobb lelki izgalomban volt, helyet foglalt a kerek asztalkánál Bargetonné mellett. Remegő hangon jelentette be, hogy nem akarja megcsalni senki várakozását, ezért egy ismeretlen nagy költőnek nemrégiben felfedezett remekműveit fogja felolvasni. Bár a Chenier versei már 1819-ben megjelentek, Angoulêmeben még senki hírüket sem hallotta. Mindenki ravasz fogásnak tartotta ezt a bejelentést, amelyet Bargetonné talált ki, hogy kimélje a fiatal költő önértetét és hogy a hallgatóságot is felmentse minden tartózkodástól. Lucien először az »Ifjú beteget« olvasta föl, a fölolvasást hízeltető tet-szészaj kísérte; azután a »Vak« következett, amelyet ezek a középszerű lelkek hosszadalmasnak találtak. Lucient felolvasása alatt az a pokoli kinszenvedés gyötörte, amit csak kiváló művészek értenek meg, vagy azok, akiket a lelkesedés vagy a rendkívül magas értelmiség az ő szellemi színvonalukra emel. A költészet, akár szavakkal akarják visszaadni, akár értelemmel akarják fölérni, szinte áhítatos figyelmet követel. A felolvasó és hallgatója közt a legbensőbb kapcsolatnak kell lennie, mert anélkül megszakad a lelkek közt a delejes áram. Ha hiányzik ez a lelki együttérzés, a költőnek olyan a helyzete, mint egy angyalé, aki a pokol vihogó ördögei közt próbál egy égi himnusz

elénekelni. A nagy szellemek abban a körben, amelyben a tehetségüket kifejtik, a csiga minden irányban kinyúló szemével látnak, a kutya kitünő szaglásával szimatolnak és a vakond fülével hallanak, észrevesznek, megorrontanak, megéreznek mindent maguk körül.

A zenész és a költő egyforma gyorsan megérzik, hogy bámulják-e őket vagy meg sem értik, mint ahogy a növény is vagy elszárad, vagy új életre serken, aszerint, amint kedvező vagy ellenséges légkörbe kerül. A férfiak sutogása, akik csak a feleségük kedvéért jöttek ide és az üzleti dolgaikról beszélgettek, ennek a sajátzerű akusztikának törvényei szerint egész a Lucien füléig ért el; egyben nem kerülte el a tekintetét néhány tágranyilt álkapocs ragadós ásitása sem, amely alatt gunyosan villogtak felé a fehér fogsorok. Mikor pedig, akárcsak az özönvíz galambja, egy nyugalmas zugot keresett, hogy a tekintetét megpihentesse, megint csak azoknak a vendégeknek nyugtalan pillantásával találkozott, akik nyilván abban a véleményben voltak, hogy ezt az összejövetelt hasznukra fordíthatják s megbeszélhetnek valamely érdeküket érintő kérdést. Rastignac Laura, a társaság néhány fiatalabb tagja és a püspök kivételével valamennyi jelenlévő unatkozott. Tény, hogy akiknek érzékük van a költészethez, arra törekcsenek, hogy kivirágoztassák a bensejükben azt, aminek csiráit a költő a versekkel a lelkükbe plántálta. De ez a fagyos hallgatóság távol volt

attól, hogy együtt érezzen a költő lelkével; még csak a szavaira sem hallgatott oda. Lucient ennek következtében olyan csüggedés fogta el, hogy jéghideg verejtéktől lett nyirkos az inge. Egy tüzes pillantás, amelyet Louise vetett rá, mikor feléje fordult, új bátorságot öntött belé, hogy folytassa a felolvasást; de költőszíve lezersebből vérzett.

— Tulságos mulatságosnak találja ezt, Filin? — mondta a szíráz Lili a szomszédnőjének, aki talán csipősebb dolgokat várt volna.

— Ne legyen kíváncsi az én véleményemre, kedvesem, az én szemem már magától becsukódik, mielőtt felolvasást hallok.

— Remélem, hogy Nais nem fog bennünket gyakran versekkel szerencsételni estére, — szólt Francis. — Ha évés után felolvasást hallgatok, kényszerülve vagyok oda figyelni, ami megzavarja az emésztésemet.

— Szegény kis cicám, — sugta oda Zephiriné — igyál egy pohár cukros vizet.

— Igen jól szaval, — jegyezte meg Alexander — de én jobban szeretem a viztet.

Mikor néhány játékos meghallotta ezt a választ, amely a szó angolos kiejtése következtében szellemesnek tűnt föl, annak a nézetének adott kifejezést, hogy a felolvasónak pihenésre volna szüksége. Ez alatt az ürügy alatt néhány pár kisurrant a budoárba; Lucien pedig, akit a bájos Rastignac Laura és a püspök kértek,

hogyan olvasson tovább, újra felköltötte az érdeklődést a jambusok forradalomellenes lendületével. Néhány hallgató, akit az előadás melegsége magával ragadott, megtapsolta, anélkül, hogy értette volna a verseket. Az lefajta embereket a hangos beszéd befolyásolja, mint ahogy a durva fickókat az erős italok izgatják.

Miközben fagyaltot szolgáltak föl, Zephirine felbízta Francist, hogy pillantson bele a könyvbe s mikor ez megtörtént, közölte a szomszédnőjével, Amelievel, hogy a versek, amelyek Lucien fölolvastak, ki vannak nyomtatva.

— Ugyan, — válaszolta látható örömmel Amelie — a dolog igen egyszerű, Rutempréur egy nyomdásznál dolgozik. Ez éppen olyan, — mondta Lolottera pillantva — mintha egy csinos hölgy maga készíti a ruháit.

— Maga nyomtatta ki a költeményeit, — mondták a nők.

— Miért hívják akkor Rubemprének, — kérdezte Jacques. — Ha egy nemes kézművességre adja magát, le kell tennie a nemesi nevét.

— Ő tényleg le is tette a magáét, mert polgári volt, — mondta Zizine — és az anyja nemesi nevét vette föl.

Miután a versezetei (vidéken nem mondanak verset) nyomtatva vannak, magunk is elolvashajtuk, — szolt Astolphe.

Ez az ostoba ötlet még kuszáltabbá tette a dolgot, míg csak Chatelet Sixtus le nem ereszkedett és meg nem magyarázta ennek a tu-

datlan társaságnak, hogy Lucien bejelentése nem szokásos szónoki óvatosságból történt, hanem ezek a szép versek valóban egy kiráypárti testvérüknek, a forradalomban szereplő Chenier Mária Józsefnek a szerzeményei. Az angoulêmei társaság az érseknek, Rastignacnénak és két lányának kivételével, akiket magával ragadott ez a hatalmas költészet, azt hitte, hogy szemfényvesztés áldozata s boszankodott a beavatkozás miatt. Tompa mozgolódás zongorított föl, de Lucien nem hallotta. Egész elszigetelte ettől a gyűlölt világtól valami gyönyörű mámor, amelyet egy belső melódia idézett elő, minden igyekezete arra irányult, hogy ezt a dallamot újra meg újra megszólaltassa s mint valami ködfelhőn át, csak úgy látta ezeket az alakokat. Azt az öngyilkosságról szóló, bánatos elégiát olvasta, amely klasszikus formában van írva s amelyben valami törékeny melabú él; végül azt, amelyben ez a sor áll:

Kedves dalod oly jó, ha újra cseng.

S azzal a szelíd idillel fejezte be a felolvasást, melynek »Neére« a címe.

Bargetonné kellemes révedezésbe merült; az egyik keze a fürteivel babrált, amelyeket öntudatlanul összekuszált, a másik keze lecsüngött s ő maga téveteleg tekintettel ült egyedül a szalónja közepén.

Most először érezte életében, hogy egy más

szférába került s hogy ez az ő igazi levegője. Elképzelhető, milyen kellemetlenül megzavarta Amelie, akit azzal bíztak meg, hogy tolmácsolja a társaság kívánságát.

— Nais, mi azért jöttünk, hogy a Chardon ur költeményeit hallgassuk s te itt holmi ki-nyomtatott versezeteket tálalsz föl nekünk. Bár ezek a darabok igen csinosak, a hölgyek csupa patriotizmusból jobban szeretnék a hazai termést megköstolni.

— Nem találja, hogy a francia nyelv kevésbé alkalmas a költésre, — szólt Adolphe az adó-ügyi igazgatóhoz. — Én a Cicero prózáját ezerszer költőibbnek találom.

— Az igazi francia költészet a könnyed költészet, a dal, — válaszolt Chatelet.

— A dal azt bizonyítja, hogy a mi nyelvünk rendkívül zenei, — szólt Adrien.

— Nagyon szeretném hallani azokat a verseket, amelyek a Nais vesztét okozták, — mondta Zephirine — de a hangulatból ítélve, amellyel az Amelie kívánságát fogadja, úgy látom, hogy nem akar nekünk izelítőt adni belőlük.

— Önmagának tartozik vele, hogy megismer-tesse velünk ezeket a költeményeket, — je-gyezte meg Francis — mert egyedül csak en-nek a legénykének a tehetsége igazolhatja az eljárását.

— Ön diplomata volt, önnek kell ezt nyélbe ütni, — mondta Amelie Chatelet urnak.

— Misem könnyebb ennél, — válaszolt a báró.

A hajdani magántitkár szokva volt az eféle kis fogásokhoz, odament tehát a püspökhöz és őt tolta előtérbe. Mikor aztán a püspök kérte rá, Nais sem tehetett mást, minthogy felkérje Lucient, adja elő egy olyan költeményét, amelyet kívülről tud. A báró gyors sikere e feladat megoldásánál egy olvadó mosolyt eredményezett számára az Amelie részéről.

— Valóban, ez a báró igen szellemes ember, — mondta Lolottenak.

Lolotte még nem felejtette el az Amelie csipős megjegyzését azokról a nőkről, akik maguk varrják a ruhájukat és mosolyogva válaszolt neki:

— Mióta ismeri el a császárság idejében termelt bárókat?

Lucien kísérletet tett, hogy szerelme tárgyát egy ódában magasztalja. Ezt az ódát olyan cím alatt ajánlotta neki, amelyet a fiatalemberek lakor szoktak kitalálni, mikor a Lyceumból kikerülnek. Ezt az ódát, amelyet a szívében lakozó szerelem minden rajongásával megtömött és oly szépen kicicomázott, az egyetlen olyan művének tartotta, amely méltó arra, hogy Chemier verseivel a versenyt fölvegye. Meglehetősen bárgyu pillantást vetett Bargetonnéra és így kezdte: HOZZA. Azután büszke tartást öltött, hogy kellő hatással dörögje el a hallgatóság fölött ezt a magasröptű darabot, mert költői hiúsága nagyon kellemesen érezte magát a Bargetonné szoknyája mögött. Ebben a pil-

lanatban felfedte Nais a titkát a női szemek előtt. Bár szokva volt hozzá, hogy ezen a társaságon egész szellemi fölényével uralkodjék, még sem állhatta meg, hogy ne remegjen Lucienért. Kiesett a tartásából, a tekintete csaknem elnézésért könyörgött; de aztán kényszerűlve volt rá, hogy lesütött szemmel üljön ott és hogy a következő strófák folyamán egyre növekvő meglepődését elrejtse:

Hozzá!

A dicsőség és fény zugó, nagy járja mellől
Hol aranyhárfaszóval zengik szent angyalok
Az Urnak trónja mellett magasztaló imájuk,
Mit száz csillag velük ragyog,

Egy-egy fényes kherub, szép, szőkefürtű angyal,
Kinek szent, égi láng tündöklök homlokán,
Olykor földünkre száll s ezüst nyomot hagy tolla
A menny kékboltu csarnokán.

Az Urtól eltanult egy jótékony mosolygást,
Mellyel vergődő szív kinját altatja el
És ifju, szüzi báján az agg elandalodva
Ismét gyermekkorára lel.

Feljegyzí a gonosznak megkésett bánatát is,
Az aggódó anyának álmában súg: Remélj!
Nyomorgók sóhaját az Ur elébe vinni
Szívének édes, enyhe kéj.

Egy ilyen égi himnők itt él, fitt van közöttünk.
A föld szerelmesen, forrón utjába áll.
De gyakran könyvet ejt és bus tekintetével
Vágyón az égi honba száll.

Nem homlokának tiszta, tündöklő hófehérje
Árulta el nekem, mily fentről származó,
De két szép szemsugára sjáldott érénye, melyre
Jelzőt nem is talál a szó.

De ennyi fénytől, lángtól csak elvakult szerelmem
És véle egybeforrni vágyott nagy botorul,
S érezte most, hogy rajta félelmes angyaloknak
Áttörhetetlen vértje domborul.

Vigyázzatok nagyon s óvjátok lelketek meg
Az égbe készülő szeráfot meg ne lássa
S ne hallja s meg ne jétselja búvós szót soha,
Melytől szebb lesz az alkony pirkadása.

Csak akkor nézzétek, ha testvérszárnyalással
Mint éjthasító felleg repül az ürrön által,
És csillagkaput tár elé az ég
S tündöklő lábnyoma a menny boltjába edzve,
A virrasztó hajósnak az utirányt jelezve,
Mint örök fárosz lángja ég.

— Érti maga ezt a zagyvalékot, — kérdezte
Amelie Chatelet urtól, kacér pillantást vetve rá.

— Aféle vers ez, amelyet többé-kevésbbé mind-
nyájan csinálunk, midőn a kollegiumból kike-

rültünk, — válaszolt unott arccal a báró, akinek gondja volt rá, hogy ki ne essen a kritikus szerepéből, akinek semmi sem meglepetés. — Valamikor az ossziáni ködöket kedveltük. Akkor Malvinát, Fingalt idéztük s ködös jelenések, régi harcosok szálltak ki sirjukból csilagténnyel fejük fölött. Manapság ezt a költői lomtárt Jehova, hárfák, angyalkarok, szeráfszárnyak váltották fel, szóval a paradicsom összes kellékei, amelyeket eféle szavakkal frissítettünk fel: szertelen, végtelen, egyedülvaló, szellem. Szelid vizenyők ezek, az Ur szavai, a keresztény pantheizmus egy neme, amelyet ilyen fáradtságosan összekeresett rímekkel cicomázunk fel, mint bábeli, lábbeli; vagy Kába és kába. Szóval csak a szélességi fok változott; azelőtt Észak felé húztunk, most Keleten járunk, de a homály most is épen olyan sűrű.

— Ha az óda maga homályos is; — jegyezte meg Zephirine, — de a vallomások szerintem egész világosak.

— És az arkangyal fegyverzete meglehetősen könnyű muszlin ruha, — szólt Francis.

Bár az udvariasság úgy hozta volna magával, hogy a Bargetonné kedvéért tüntetőleg elragadónak találják az ódát, a nők azonban, akiket boszantott az, hogy az ő szolgálatukra nem áll költő, aki angyalként kezelje őket, unottan emelkedtek fel helyükről és fagyos arckifejezéssel mondták: Nagyon ügyes, csinos, tökéletes.

— Ha szeret, nem gratulál sem a költőnek, sem az angyalának, — mondta Lolotte kedves Adrienjének olyan zsarnoki arccal, amely neki engedelmeskedni kellett.

— Ezek végre is csak szólamok, — mondta Zéphirine Francisknak — a szerelem pedig a cselekvés költészete.

— Most olyan valamit mondott Zizine, ami már nekem is eszembe jutott, de nem tudtam volna ilyen finoman kifejezni, — szólalt meg Stanislas s közben önelégülten nézte magát végig tetőtől-talpig.

— Nem tudom, mit adnék érte, — mondta Amélie Chateletnek — ha megalázva láthatnám Nais gögjét, aki itt arkangyalt csináltat magából, mintha különb volna nálunk s aki arra kényszerít bennünket, hogy együtt legyünk egy gyógyszerész és egy betegápolónő fiával, aki nek a testvére varrólány, ő maga pedig egy nyomdásznál dolgozik.

— Az apja gilisztapogácsát árult, — szolt Jacques — a fiának is adhatott volna be valamit.

— Ugy látszik, ő is az apja mesterségét folytatja, mert amit most nekünk beadott, olyan, mintha patikaszer volna, — mondta Stanislas, legkihívóbb pózainak egyikébe vágva magát. — Csupa patikaszert kapunk itt, nekem bizony jobban esnék más.

Egy szempillantás alatt mindnyájan meggyeztek abban, hogy Lucient előkelő gunyjuk szókincséből valamivel megalázzák. Lili, aki val-

lások asszony volt, valósággal nemeslelkű cselekedetet látott ebben s azt mondta, itt az ideje, hogy felvilágosítsák Naist, aki közel jár ahhoz, hogy valami nagy bolondságot kövessen el. Francis vállalkozott rá, mint diplomata, hogy ezt az ostoba összeesküvést megszervezet, amely iránt ezek a kicsinyes lelkek mind úgy érdeklődtek, mint egy drámai csomó megoldása iránt és amelyben olyan kalandot szimatoltak, amelyről másnap beszélni lehet majd. Az egykori konzul, aki csöpp kedvet sem érzett ahhoz, hogy megverekedjék egy ifjú költővel, akit dühbe hoz majd a kedvese jelenlétében kiejtett megbántó szó, arra a meggyőződésre jutott, hogy Lucient olyan fölszentelt acéllal kell eltálatni, amely ellen tehetetlen minden boszu. Követte hát azt a példát, melyet az ügyes Chatelet adott neki, midőn arról volt szó, hogy Lucient a saját költeménye fe'olvasására rávegyék. Odament a püspökhöz és társalgásba kezdett vele. Ugy tette magát, mint aki osztja a nagy elragadtatást, amelyet Lucien ódája keltett föl a méltóságos urban, azután szemfényvesztő ravaszsággal bebeszélte neki, hogy a Lucien anyja egy rendkívül emelkedett szellemű s emellett végtelenül szerény nő és hogy Lucien minden költeményéhez ő adja a témát. És Luciennek, — mondotta — semmi sem/ szerezh nagyobb gyönyörűséget, mintha látja, hogy az anyját, akit imád, kellőkép méltányolják. Mikor aztán Francis ezt az eszmét már megadta a püspöknek,

egész véletlenül olyan irányba terelte a társalgást, hogy felidézhesse a sértő szót, amelyet a püspökkel akart kimondatni. Mikor Francis és a püspök visszatértek ahhoz a csoport-hoz, amelynek Lucien volt a középpontja, még feszültebb érdeklődéssel vették körül azok, akik már eddig is apró kortyokban itatták vele a méregpoharat. A szegény költő, aki teljesen járatlan volt a szalonok mesterfogásaiban, nem tudta magát feltalálni, szüntelen Bargetonnára tekintgetett és sután felelgetett a hozzá intézett fonák kérdésekre. A jelenlévők legnagyobb részének nevét sem ismerte, állásáról, rangjáról fogalma sem volt és azt se tudta, miről beszél-gessen ezekkel a hölgyekkel, akik ostoba bő-kokat mondtak neki, amelyek az arcába ker-gették a vért. Mégis úgy érezte, hogy száz mértőöldnyi távolság választja el ezektől az angoulêmei előkelőségektől, akik őt hol Chardon urnak, hol Rubempré urnak szólították, míg ők maguk között csak Lolottanak, Adriennek, Astolphenak, Lilinek, Filinnek szólították egymást. De legfelsőbb fokra akkor hágott a zavar, mi-kor a Lili nevet férfinévnek tartva, Lili urnak szólította a darva Senonches urat. A kiváló vadász egy gunyos Lulu urral vágott vissza Luciennak, mire Bargetonné a fületővéig el-pirult.

— Nagy elvakultság kell hozzá, hogy valaki ezt a kis bugrist ide hozza és bemutassa nekünk, — mondta félig halkán Senonches ur.

— Marquisné, — szóló Zephirine Pimentelnéhez halkán, de azért úgy, hogy meglehessen hallani — nem találja, milyen nagy a hasonlóság Chardon ur és Cante-Croix ur között.

— A hasonlatosság eszményi, — válaszolt mosolyogva Pimentelné.

— A hírnévnek megvan a maga csábító ereje, — szóló Bargetonné a marquisnőhöz. — Vanak nők, akiket úgy vonz a nagyság, mint másokat a jelentéktelenség, — tette hozzá s közben Francisra villámlott a tekintete.

Zephirine nem értette el ezt a mondást, mert rendkívül nagy embernek tartotta a konzulját; de a marquisnő Naishoz pártolt át, mert névetni kezdett.

— Ön uram szerencsés ember, — mondta Luciennak Pimentel ur, aki most a változatoság kedvéért Rubempré urnak szólitotta őt, miután megelőzőleg már Chardonnak nevezte. — ön sohasem unatkozhat.

— Gyorsan dolgozik? — kérdezte Lolotte olyan arccal, mintha egy asztalostól azt kérdezné: Sokáig tart magának egy szekrény elkészítése.

Lucien csaknem egészen elszédült ettől a taglóütéstől; de csakhamar ismét fölemelte a fejét, midőn hallotta, hogy Bargetonné mosolyogva így felelt:

— Kedvesem, a költészet nem úgy burjánzik fel, mint az udvarunkon a dudva.

— Asszonyom, — mondta a püspök Lolott-
nak — nem tudunk elég tisztelettel meghajolni
azok előtt az emberek előtt, akiket az Ur is-
teni tényének egy sugarával ajándékozott meg.
Igen, a költészet szent dolog. Aki ezt a szót
kimondja, hogy költészet, mintha csak azt mon-
daná: szenvedés. Hány álmatlan éjszakába ke-
rültek azok a strófák, amelyeket itt megbá-
mulnak. Köszöntsék szeretettel a költőt, aki-
nek az élete csaknem mindig szerencsétlen s
akinek számára az ur bizonyára a próféták közt
tart fenn helyet az égben. Ez a fiatal ember költő
— tette hozzá, a Lucien fejére téve kezét —
nem veszik észre, hogy a végzet árnya borong
ezen a szép homlokon.

Lucien, aki boldog volt, hogy ilyen nemiesen
védelmezték meg, szeretetteljes tekintetet ve-
tett a püspökre és nem is sejtette, hogy lesz a
méltóságteljes főpap mindjárt a hóhéra lesz.

Bargetonné egész ellenséges környezetére dia-
dalmas pillantásokat lövelt, amelyek mindmeg-
annyi tör furódtak vetélytársnői szívébe, akik-
nek öüle megkétszereződött.

— Oh, méltóságos uram, — felelte a költő
abban a reményben, hogy most mint valami
arany kormánypálcával csaphat le ezekre a tök-
tilkókra a szava, — a tömegnél hiába keres-
nök akár az ön szellemét, akár az ön kegyes
szívét. Senki nem ismeri a mi fádalmainkat,
senki sem ismeri fáradtságos munkánkat. A bá-
nyásznak nem kerül annyi fáradtságába felhozni

az aranyat a bánya mélyéről, mint amilyen nekünk a képeinket kitépni minden nyelvek leghálátlanabbikának méhéből. Ha az a költő feladata, hogy az eszméket oly tökéletes kidolgozásban jelenítse meg, amelyben bárki észreveheti és átérezheti őket, akkor a költőnek állandóan fel s alá kell járnia az értelmiség lajtorjáján, hogy eleget tehessen mindenkinek; a következetességet és az érzelmeket, ezt a két ellentétes hatalmat a legélénkebb színek álarca alá kell rejtienie; egész gondolatvilágát egy szóba kell befoglalnia; egész bölcséleti rendszereket összesűrítienie egy képben. szóval a versei csirázó magvak, amelyeknek a szívekben kell virágot hajtaniok, úgy, hogy ott azokba a barázdákba hullanak, amelyeket az egyéni érzelmek szántottak a szívekben. Nem kell-e az embernek előbb mindent átéreznie, hogy mindent hiven visszatudjon adni. S nem annyit jelent-e élénken érezni, mint szenvedni. A kötemények is csak a gondolatvilág és a társadalmi élet végtelen térségein való gyötrelmes vándorlások árán születnek meg. Vagy nemcsak azok-e a halhatatlan munkák, amelyeknek olyan alakokat köszönhetünk, akiknek a léte kézzelfoghatóbb valósággá vált, mint azoké, akik valóban éltek, mint Richardson Klariszája, Chénier Kamillája, Tibullus Deliája, Ariosto Angelicája, Moliére Acestise, Beaumarchais Figarója, Walter Scott Rebekája és Cervantes Don Quijetoja.

— És mit fog ön számunkra alkotni? — kérdezte Chatelet.

— Ilyen alkotásokat előre bejelenteni, — válaszolta Lucien — annyi volna, mintha az ember az önmaga tehetségéről állítana ki bizonyítványt. Különb is ezek a fölséges alkotások olyan élettapasztalatot s az emberi szenvedélyeknek és érdekeknek olyan mély tanulmányát tételezik föl, amellyel én még nem rendelkezhetem. De most hozzá fogok, — mondta keserűen és boszuvágytól égő tekintettel pillantott körül. — A lélek sokáig hordja gyermekét...

— Nehéz szülése lesz, — vágott közbe Hantoy ur.

— Kitünő édesanyja bizonyára segítségére lehet önnek, — szólt a püspök.

Ez a ravaszul előkészített szó, ez a boszu, amelyre már úgy vártak, mindenki szemében az öröm sugarát villantotta fel. Minden ajkon az elégtételt kapott arisztokrácia mosolya jelent meg; a helyzetet még kényesebbé tette Bargeton ur ostobasága, aki elkésetten kezdett nevetni.

— Méltóságos uram, ön most kissé tulszellemes volt nekünk, a hölgyek nem értik önt, — szólt Bargetonnné, aki ezzel az egy szavával megfagyasztotta minden ajkon a mosolyt és magára vont az ámuló tekinteteket. — Az olyan költőnek, aki minden ihletét a bibliából meríti, igazi anyja az egyház. Rubempré ur, mondja el nekünk »Szent-János Pathmosban«, vagy »Bol-

dizsár lakomája» című költeményét, majd meglátja a méltóságos ur, hogy még mindig Róma a Magna Parens, ha Vergiliusról van szó.

A hölgyek összerosolyogtak, mikor hallották, hogy Nais a két latin szót kimondja!

Pályájuk kezdetén a leggőgösebb és legmerészebb tehetségek sem kerülhetik el, hogy olykor el ne veszítsék a bátorságukat. Ez is csapás először mintha a melységbe taszította volna le Lucient, de mikor a lába fenékre ért, újra fölrugta magát a magasba és megesküdött magában, hogy ur lesz e fölött a világ fölött. Mint a bika, amelyet ezer nyilvessző talált, dühösen pattant föl, s azonnal engedelmeskedett Louise felszólításának s elkezdte szavalni a »Szent Jánost Pathmosban«; de már a legtöbb játékasztal oda vonzotta magához a játékosokat, akik visszazökkentek a megszkott kerékvágásba, amely olyan gyönyörűséggel szolgált nekik, amelyet a költészet nem nyújtott számukra. És megsértett önérzetük boszuja sem lett volna teljes, ha nem inutathatták volna ki így hallgatagon megvetésüket ezzel a helyiérdekű költőszéttel szemben s ha nem hagyták volna cserben Lucient és Bargetonnét. Mindenkinél valami sürgős elfoglaltsága akadt, az egyiknek valami vicinális utról kellett érdeklődnie a prefektusnál, egy hölgy arról kezdett beszélni, hogy valami kis változatosságról kellene gondoskodni az estély élénkítése érdekében s hogy jó volna közben kissé zenélni is.

Az angoulêmei előkelő társaságnak különben nem volt kellő biztossága a költemények meg bírálásában, ezért rendkívül kíváncsiak voltak Rastignac-ék és Pimentelék véleményére Lucienről és így számosan köréjük gyülekeztek. Az a nagy befolyás, amelyet ez a két család a departementban gyakorolt, fontos pillanatokban mindig elismerésre talált: mindenki féltékeny volt rájuk, de hizelegtek nekik, mert belátták, hogy szükségük lehet még a támogatásukra.

— Milyennek találja költőnket és költészetét, — kérdezte Jacques a marquisnétől, akihez hivatalos volt a vadászatokra.

— Hát vidéki verseknek, — szólt a marquisné mosolyogva — nem éppen rosszak. Különben egy ilyen szép költő nem is csinálhat semmit rosszul.

Mindenki elragadónak találta ezt a véleményt s mindenki szájról-szájra adta, sokkal több gonosz élt kölcsönözve neki, mint amennyivel a marquisné kimondta. Azután felkérték Chatelet urat, hogy kísérje Bartast, aki Figaró nagy áriáját végezte ki. Mikor már egyszer tárt kaput nyitottak a zenének, meg kellett hallgatni azokat a lovagi románcokat is, amelyeket Chateaubriand csinált a császárság alatt s amelyeket Chatelet énekelt el. Azután négykezes darabok következtek, amelyeket fiatal lányok adtak elő. Ehhez Brossardné ragaszkodott, aki ragyogtatni akarta kedves Kamillája tehetségét Séverac ur előtt.

Bargetonné, akit bántott a megvetés, amelyet mindenki éreztetett költőjével, megalázásért megalázással fizetett és arra az időre, míg a meneszámok tartottak, visszavonult a budoárjába. Követte oda a püspök is, akinek a vikáriusa megmagyarázta az akaratlanul kibökentett élceben rejlő mély gunyt s aki jóvá akarta tenni hibáját. Rastignac kisasszony, akit a költészet csábított, az anyja tudta nélkül szintén besurrant a budoárba. Midőn Louise helyet foglalt a pamlagon a budoárban, ahová a Lucien karján lépett be, anélkül, hogy valaki látna vagy hallotta volna, a fülébe sughatta a barátjának: Drága barátom, nem értettek meg téged,

De édes a dalod s folyton a fülemben cseng.

Lucien, akit megvigasztaltak ezek a hízog szavak, egy pillanatra elfelejtette fájdalmait.

— A dicsőséget nem adják olcsón, — mondta neki Bargetonné s megradagta és megszorította a kezét. — Csak szenvedjen, tőrjön barátom, nagy ember lesz belőle, a szenvedésével a halhatatlanságát váltja meg. Hogy szerettem volna én valami küzdelem fáradalmait átélni. Az isten őrizze meg attól, hogy szürke, küzdelmekből ment életet éljen, amelyben szűk lesz a tér arra, hogy sasszárnyait kiterjessze. Irigylem magát a szenvedéseiért, maga legalább él. Érvényre fogja juttatni az erőt. Győzelmet remél; a küzdelem dicsőségteljes lesz. És ha majd abba a

fölséges légkörbe kerül, ahol a szellem fejedelmek uralkodnak, gondoljon azokra a szegény szerencsétlenekre, akiket a sors kitagadott, akiknek szellemét tönkretette egy erkölcsi pangás fojtó levegőjének nyomása s akik elpusztulnak, anélkül, hogy igazán élhettek volna, bár mindig nagyon jól tudták, mi az élet, akiknek éles, átható szemük volt és még sem érezhették csak döglletes virágok szagát. Énekelje meg majd azt a növényt, amely egy erdő közepén senyved el, mert megfojtják a folyondárok, ezek a falánk élősdiek, anélkül, hogy dédelgette volna a napsugár s amely meghal, anélkül, hogy virágot hajtana. Milyen borzalmasan szomorú volna ez a költemény, milyen fantasztikus ez a tárgy. Milyen isteni kép, egy fiatal leány, aki Ázsia ege alatt született, vagy a forró sivatag gyermeke, akit elhurcoltak nyugat valamelyik hideg országába s aki hasztalan hívja a forrón szeretett napfényt és olyan fájdalomba pusztul bele, amelyet senki meg nem ért s akit egyformán sorvaszt a hideg s a szerelmes vágy. Hány emberi lét tipusa volna ez.

— Azt a lelket rajzolni meg így, amely visszaemlékszik égi honára, — szól a püspök. — Különben ezt a költeményt már meg is írták valaha és egy töredékét nagy gyönyörűséggel olvastam az Énekek-énekében.

— Meg kell ezt írnia, — szól Rastignac Laura és a szavaiban a Lucien tehetségébe vetett gyermeki hit csendült meg.

— Franciaországnak úgy sincs nagystilű válaszos költeménye, — mondta a püspök. — Figye meg nekem, hogy a dicsőség és a vagyon annak a tehetséges embernek jut osztályrészül, aki a vallás szolgálatába áll.

— Ő lesz az, méltóságos uram, — szólt Bargetonné rajongással. — Nem látja, hogy már is felragyog a szemében ennek a költeménynek az eszméje, mint a hajnalpir.

— Nais nagyon elhanyagol bennünket, — jelentette ki Fifine — ugyan mit csinál?

— Hát nem hallja, — szólt Stanislas. — Lovagot a nagy mondásain, amelyeknek se fülük, se farkuk.

Amélie, Fifine, Adrien és Francis jelent most meg a budoár ajtajában, Rastignacnéól kísérve, aki a lányát kereste, mert már menni akart.

— Nais, — mondta a két asszony, aki örült neki, hogy megzavarhatja a budoár meghitt hangulatát — nagyon kedves volna, ha eljatszanál nekünk pár darabot.

— Kedves fiam, — válaszolt Bargetonné — Rubempré ur el fogja nekünk szavalni »Szent János Páthmosban« című versét, egy nagyszerű bibliai költeményt.

— Bibliait — ismételte Fifine rémülten.

Amélie és Fifine visszatértek a szalonba s ott szájról-szájra járt ez a szó, amely lőj tápot adott a gunyolódásnak. Lucien bocsánatot kért, hogy nem tudja elmondani a költe-

ményt s gyöngé emlékezőtehetségére hivatkozott. Mikor ismét megjelent, a legesekélyebb érdeklődést sem keltette már. Mindnyájan csevegtek vagy játszottak. A költő minden babérja megvolt tépve; a földbirtokosok nem fedezték föl egy hasznos oldalát sem, a nagyralátók félték tőle, mint valami hatalmasságtól, amely hadilábon áll a tudatlanságukkal, a hölgyek pedig, akik irigykedtek Bargetonnéra, ez új Dante Beatricéjére, mint a tövikárius mondott, a lenézés fagyos tekintetével méregették végig.

— Ez hát a nagyvilági élet, — mondotta magában Lucien, midőn leereszkedett Houmeauba a Beaulien-sétány lépcsőin, mert vannak az életben pillanatok, mikor az ember szívesen választja a hosszabb utat, hogy járásközben türgébb mozgásra ösztökélje gondolatait, amelyekben szívesen elmerülne.

Lucien nem csüggedt el, sőt ellenkezőleg, a düh, melyet megalázott büszkesége váltott ki benne, új erőt adott neki. És mint valamennyien, kiket ösztönük egy emelkedettebb légkörbe ragad, ahová könnyebb bejutni, mint ott kitartani, ő is elhatározta magában, hogy minden áldozatot meghoz, csak megmaradhasson az előkelő társaságban. Miközben hazafelé tartott, mind egyenkint eltávolította magáról a mérges nyilakat, amelyek etlalálták, fennhangon beszélt önmagával, élvezte az ügyes fordulatokat, amelyekkel kitért a tökfilkóknak és választékos feleleteket eszelt ki a hozzá intézett kérdésekre

és egész el volt keseredve, hogy így megkésve pattantak ki az ötletei. Mikor megérkezett a bordeauxi utra, amely a hegy lábánál a Charente mentén kanyarog, úgy rémlett neki, hogy Dávidot és Évát látja ott ülni a holdfényben valamelyik gyár közelében egy gerendán, a folyó parton és egy gyalogösvényen lement hozzájuk.

Mialatt Lucien a kálváriáját járta Bargetonnénál, a testvére rózsaszín csikos perkál ruhát öltött, felvette egyszerű szalmakalapját és egy kis selyemsált; ebben az egyszerű ruhában is olyan volt, mintha teljes diszbe öltözött volna, így van ez különben minden olyan nőnél, akiknek a természetadta tökéletesség a legcsekélyebb cicomát is kiemeli. Azért Dávidot is egész félénkké tette most, hogy munkáslány egyszerű ruháját levetette. A nyomdász ugyan töltötte magában, hogy kérdés nélkül is beszélni fog, de mikor karját nyújtotta a szép Évának, hogy Houmeauh végigsétáljanak, nem talált többé szavakat. A szerelem olykor abban a tiszteletteljes félelemben nyilvánul meg, amely hasonló ahhoz az áhitathoz, amellyel az Ur dicsősége előtt borulnak le a hívők. A két szerelmes szóltanul ment a Szent-Anna-hidhoz, hogy átjusson a Charente másik partjára. Éva, akit nagyon feszélyezett ez a csönd, megállt a híd közepén, hogy a folyót nézze, amely széles síkban terül ki innen egész a tóig, ahol a puskapórmalom épült s amelyre most a lenyugvó nap kedves fénysávot vetett.

— Milyen szép az este, — szólt a lány, tárgyat keresve a beszélgetésre. — A levegő langyos és mégis üde; a virágokból árad az illat és az ég fonséges.

— Minden a szívhez szól, — mondta Dávid, aki azt remélte, hogy a hasonlat segélyével majd rátérhet a szerelmére. — A szerelmesek végtelen gyönyörűségüket lelik abban, ha valamely táj képében, a levegő átlátszó csillogásában, a földből felsóhajtó illatokban felfedezhetik azt a költészetet, mely a szívükben él. A természet beszél helyettük.

— És a nyelvüket is megoldja, — szólt nevetve Éva. — Maga is nagyokat hallgatott, mielőtt Houmeaun jöttünk keresztül. Tudja, hogy egész zavarban voltam.

— Olyan szépnek találtam, hogy egész erőtvett rajtam az elfogultság, — mondta gyerekesen Dávid.

— És most ebben a pillanatban már kevésbbé vagyok szép? — kérdezte a lány.

— Nem, de oly boldog vagyok, hogy egyedül sétálhatok magával, hogy...

Egész megzavarodva hallgatott el és a dombokat nézte, amelyeken át a saintesi út kigyózott lefelé.

— Ha örömet okoz magának ez a séta, az nekem a legkellemesebb, mert úgy érzem, kötelességem, hogy kárpótoljam valamivel azért az estélyért, amelyről én értem mondott le.

Mikor visszautasította a Bargetonné meghívását, azzal éppen olyan nemes cselekedetet művelt, mint Lucien, mikor megkockáztatta, hogy a haragját hívja ki a kérésével.

— Nem, nem nemeset, csak okosat, — felelt Dávid. — Miután itt egyedül vagyunk most, az isten szabad ege alatt és nincs más tanunk, mint a nád és a pár bokor a Charente partján; engedje meg nekem, kedves Éva, hogy elmondjam néhány aggályomat, amelyet Lucien mai lépése támasztott bennem. Azok után, amiket az előbb mondtam, remélhetőleg úgy fognak a maga szemében az én aggodalmaim feltűnni, mint a tulhajtott barátsági féltő gondolai. Maga és az édesanyja mindent megtettek, hogy kiemeljék őt alantas helyzetéből, de mikor így, a becsvágyát felköltötték, esetleg olyan utra találták terelni, amelyen még nagy lájdalmak várhatnak rá. Hogy tart majd lépést azzal a körrel, ahová az izlése vonzza. Én ismerem jól, olyan természetű ember, aki szereti a könnyen szerzett pénzt. A társaságbeli étellel járó kötelezettségek elveszik az idejét, pedig az idő egyetlen tőkéje azoknak az embereknek, akiknek kizárólag az eszköz a vagyonuk; szeret tündökölni, a világ izgatni fogja a vágyait s a Dárius kincse sem lesz majd elég neki; sok pénzt fog költeni, de keresni nem fog, végül maguk'hozza szoktatták ahhoz, hogy nagy embernek képzelje magát; a világ azonban hangos sikereket kíván, mielőtt valakinek a felsőbbbségét elis-

meri. Az irodalmi sikereket csak elvonultan és nehéz munka árán lehet kivívni. Mit ad majd Bargetonné cserébe a fivérének azért a sok napért, amelyet az ő lábánál töltött el. Lucien sokkal büszkébb, minthogy a segítségét elfogadja, ahhoz pedig, amint mi jól tudjuk, igen szegény, hogy állandóan azt a társaságot látogassa, amely kétféleképpen is a romlására vezet. Ez a nő előbb-utóbb szakítani fog a mi kedves Lucienunkkal, miután elvette a munkakedvét, kifejesztette benne a fényüzési hajlamot s a mi egyszerű életünk lenézését, az élvezethajhászat vágyát s a semmittevés szeretetét, minden költői lélek legnagyobb veszedelmét. Bizony nagyon félek tőle, hogy ez az előkelő hölgy csak úgy mulatja magát Luciennal, mint valami játékbábbal; vagy őszintén szereti és akkor ráveszi, hogy teljesen megelégedzék magáról, vagy nem is szereti, akkor pedig szerencsétlenné teszi, mert Lucien egészen bele van örvülve.

— Valósággal jéggé dermedti a szívem, — szólott Eva, megállva a Charent korlátjánál. — De amíg csak anyámnak ereje van rá, hogy súlyos hivatásának éljen s amíg csak én két karral győzöm, a kettőnk munkájának jövedelméből talán futja a Lucien kiadásainak fedezésére és így lehetővé tehetjük számára, hogy kivárja azt a pillanatot, mikor a szerencsecsillaga felvirrad. Én sohasem fogom elveszíteni a bátorságomat, — mondta Eva lelkesedéssel.

— mert az a tudat, hogy azért dolgozunk, akit szeretünk, elveszi a munka minden keserű ízét s elfeledteti a vele járó fáradságot. Egész boldognak érzem magam, ha arra gondolok, hogy kiért hozom ezt a sok áldozatot, ha ugyan egyáltalán áldozatról lehet beszélni. Igen, ne féljen semmit, elég pénzt fogunk keresni ahhoz, hogy Lucien a nagy világban foroghasson. Mert ott vár rá a szerencse.

— De ott leleselkedik rá a veszte is, — tette hozzá Dávid. — Hallgasson rám, kedves Éva! A tehetségnek alkotásai lassu megteremtéséhez vagy tekintélyes vagyonnal kell rendelkeznie, vagy egy szegénységben eltöltött élet fonszges cinizmusával. Higgyen nekem. Lucien annyira retteg a nyomor nélkülözéseitől, már olyan alaposan belekóstolt a fényűző élet illatába, már annyira elkápráztatta a sikerek bódító füstje, az önszeretete annyira megnőtt a Bargetonné budoárjában, hogy mindent megpróbál inkább, minthogy most hajótörést szenvedjen; a maguk munkájának jövedelme sohasem lesz elég az ő szükségleteire.

— Maga tehát csak álbarát! — kiáltott fel kétségbeesetten Éva. — Mert különben nem ijesztene így el bennünket.

— Éva, Éva! — válaszolt Dávid — én a fivére szeretnék lenni Luciennak. És ehhez egyedül maga adhatja meg nekem a jogcimet, amely lehetővé teszi számára, hogy mindent elfogadjon tőlem s amely jogot ad nekem arra, hogy

éppen olyan tiszta szeretettel szenteljem magam neki, mint amilyen a maga áldozatkészségét áthatja s hogy amellet a számító ember hideg nyugalma is megőrizzem. Éva, kedves, drága gyermek, legyen rajta, hogy Lucien olyan vagyonhoz jusson, amelyhez szégyenérzet nélkül nyulhat. A fivére erszénye olyan lesz a számára, mintha a sajátja volna. Ha tudná, mennyi tépelődésre készített már a Lucien új helyzete. Ha Bargetonnéhoz akar járni a szegény fiú, nem lehet tovább az én művezetöm, nem láthat tovább Houmeauban, és maga sem maradhat munkásleány és az édesanyja sem folytathatja a mesterségét. Ha beleegyezését adja abba, hogy nőül vegyem, akkor minden rendbe jön; Lucien nálam lakhat addig az első emeleten, míg én a csűr fölé lakást építek számára az udvar hátulso részében, ha az apám vonakodnék második emeletet húzatni a házra. Így gond nélküli és független életet biztosítunk a számára. Az a vágyam, hogy Lucien támogathassam, olyan erőt fog nekem adni a vagyonszerzéshez, amilyennel sohasem rendelkez-ném, ha pusztán csak magamról volna szó. Egy szép napon talán Párisba kerül, ez az egyetlen színtér, ahol felléphet s ahol a tehetségét méltányolni és jutalmazni fogják. A párisi léletsokba kerül s hármunk munkája is el kell majd ahhoz, hogy ott is a felszínen tarthassuk. És ezenkívül is, nincs-e szüksége magának is, az édesanyjának is támaszra. Kedves Éva, legyen a

feleségem Lucien iránt való szeretetből. Talán később meg is szeret majd, ha látja, milyen buzgón igyekszem a szolgálatára állni s magát boldoggá tenni. Mi mindaketten szerény izlésűek vagyunk, kevésel beérjük. Lucien boldogulása lesz az életünk egyetlen fontos ügye s a szíve lesz az a páncélszekrény, amelyben boldogságunkat, érzelmeinket és érzéseinket, szóval mindenünket elhelyezzük.

— Az előítéletek elválasztanak bennünket, — mondta Éva, akin a legnagyobb izgalom vett erőt, mikor látta ezt a nagy szeretetet, amely igyekezett magát minél jelentéktelenebb színben feltüntetni. — Maga gazdag, én szegény vagyok. Nagy szerelem kell ahhoz, hogy egy ilyen korláton keresztül küzdhessük magunkat.

— Hát még nem szeret eléggé? — kérdezte Dávid egész lesujtva.

— De az apja alighanem ellenezni fogja.

— Jó, jó, — mondta Dávid, — ha csak az apámon mulik, biztosan a feleségem lesz. Éva, kedves Évám, ebben a percben ismét oly könnyen elviselhetővé tette számomra az életet. Bizony, higgye meg, nagyon nehéz volt a szívem azoktól az érzelmektől, amelyeknek nem tudtam kifejezést adni. Csak annyit mondjon nekem, hogy egy nagyon kicsit szeret, akkor egyszerre megjön a szükséges bátorságom ahhoz, hogy mindent elmondjak magának, ami még a szívemen fekszik.

— Az igazat megvallva, — szolt Éva — maga

egész megsegényit, de ha már bizalmasan elmondjuk egymásnak az érzelmeinket, megvallhatom, hogy soha az életben nem gondoltam másra, csak magára. Olyan férfit láttam magában, akihez tartozni csak büszkeségi lehet egy asszonynak és sohasem mertem volna szegény munkáslány létemre ilyen nagy szerencsét remélni a magam számára.

— Elég, elég, — mondta Dávid és a mellvéd párkányára ült, amelyhez újra visszatértek, mert mint az örültek, szüntelenül ugyanazon az egy helyen keringtek fel és alá.

— Hogy érzi magát? — kérdezte Éva és most először csendült meg a szavában az a bájos aggódás, amelyet a nők az iránt a férfi iránt tanusítanak, akit már a magukénak tartanak.

— A lehető legjobban, — felelte Dávid. — Mikor a lélek úgy érzi, hogy egy egész élet boldogsága tárul felé egyszerre, mintha elbódulna a lélek is a szívre mintha valami nyomás nehezednék. Mért vagyok én a legboldogabb ember? — mondta csaknem melábusan.

— De tudom, mi tesz azzá.

Éva kacér és kétkedő tekintettel nézett Dávidra, amely feleletre várt tőle.

— Drága Éva, mert többet kapok, mint amennyit adok. És én mindig sokkal jobban szeretem magát, mint maga engem, mert nekem több okom van rá, hogy magát szeressem. Maga angyal és én ember vagyok.

— En nem tudok ilyen bölcsen beszélni, — felelt Éva mosolyogva. — De azért nagyon szeretem.

— Egészen annyira, mint Lucient, — szakította félbe Dávid.

— Mindenesetre eléggé ahhoz, hogy a felesége legyek, hogy magának szenteljem magam és megkíséreljem, hogy soha keserőséget ne okozzak magának az életben, melyet együtt fogunk lélni és amely kezdetben kissé nehéz lesz.

— Észre vette-e, kedves Éva, hogy én attól a naptól fogva szeretem magát, mikor először megpillantottam.

— Van-e olyan nő, aki nem érzi meg, ha szeretik? — kérdezte Éva.

— Most pedig hadd oszlassam el azokat az aggályait, amelyeket az én képzelt gazdagságom okozott magának. Én szegény ember vagyok, kedves Évám. Igen, az apámnak gyönyörűsége telt benne, hogy tönkretegyen; a munkámra számított; úgy tett velem, mint sok állítólagos jótévő az adósával. Ha gazdag leszek, az csak magáért történhetik. Ez nem a szerelmes nagy szava, hanem a gondolkodó megfontolt ítélete. De meg kell ismertetnem magát a hibáimmal is, amelyek bizony súlyosak egy olyan férfinál, akinek kötelessége, hogy vagyont szerezzen. A jellemem, a szokásaim, a kedvenc foglalkozásom teljesen képtelenné tesznek mindarra, ami üzlet, spekuláció; mindamellett még-

is csak valamely ipari vállalkozás révén lehetünk gazdagokká. Ha képes vagyok is egy aranybányát felfedezni, a kiaknázásához azonban rendkívül ügyetlen vagyok. De maga, aki a bátyja iránt érzett szeretetéből a legszerényebb keretek közé bujt el, akiben még van a tehetség a takarékosagra s az igazi kereskedő türelmes figyelme, maga fogja learatni azt, amit én elvetettem. A mi helyzetünk, mert már régen a maguk családjához tartozónak érzem magam, annyira ránehezedett a szívemre, hogy éjjeletem-nappalomat arra áldoztam, nem tudnék-e valami lehetőséget találni rá, hogy vagyont szerezzek. Kémiai ismereteim s a kereskedelmi szükségletek tanulmányozása legyigen jövedelmező találmány útjára tereltek engem. Egyelőre még semmit sem mondhatok magának, még nagyon sok nehézséget látok magam előtt. Talán néhány évig is nélkülözni fogunk, de végül mégis csak rájövünk arra az ipari eljárásra, amelynek nemcsak én magam vagyok erősen a nyomában, de ha én fedezem fel elsőnek, nagy vagyont fogunk nekünk szerezni. Luciennek nem szóltam róla semmit, mert az ő heves természete mindent elrontana, az ő képzelete mindjárt valósággá változtatná az én reményégeimet, elkezdene nagy lábon élni és adósságokba verné magát. Őrizze meg tehát a titkomat. A megpróbáltatás hosszú ideje alatt, egyedül csak a maga szeretetreméltó kedves társasága fog engem vigasztalni és az

a vágy kölcsönöz nekem álhatatosságot és kitartást, hogy magát gazdaggá tegyem, magát és Lucient.

— En úgy is kitaláltam, — szakította félbe Éva — hogy maga is, akár szegény jó apám, azok közül a feltalálók közül való, akiknek asszonyra van szükségük, hogy gondjukat viselje.

— Hát csakugyan szeret. Mondja meg minden félelem nélkül nekem, aki már a nevében is egy jelképét láttam a szerelemnek. Éva volt az egyetlen asszony, aki egyedül volt a világon s ami Adámra szószerinti értelemben áll, az áll velem szemben erkölcsileg. Edes jó Istenem, hát szeret?

— Igen, — mondotta Éva és úgy megnyújtotta ezt a kurta szótagot, mintha ezzel a hangsúllyal akarta volna jelezni, milyen nagy érzés fűti.

— Ha tetszik, ülünk le itt, — szólott és kézenfogva vezette oda Évát egy hosszú gerendához, amely ott feküdt egy papír-malom kerekei alatt. — Hadd szivjam magamba az est fuvallatát, hadd hallgatom a békák szavát, hadd bámulom a vízen remegő holdsugarat, hadd iszom fel ezt az egész nagy természetet, amelynek minden tárgyáról a boldogságomat olvasom le s amely először jelenik meg előttem így teljes pompájában szerelemtől beragyogva, magától megsempülve. Éva, drága szerelmem, ez a zavartalan boldogság első tiszta perce, amellyel a sors meg-

ajándékoz. Nem hiszem, hogy Lucien is olyan boldog volna, mint én.

És mikor Dávid érezte, hogy az Éva forró keze megremeg az övében, egy könnycseppet hullatott rá.

— És nekem sem szabad tudnom a titkot? — kérdezte hízelt hangon Éva.

— Sőt joga van hozzá, mert az édesapám is foglalkozott ezzel a kérdéssel, amely egyszer még rendkívül fontos jelentőségűvé válik tiattal gassa meg az összefüggést. A császárság bukása után csaknem általánossá válik a pamutvászon használata, mert ez az anyag aránytalanul olcsóbb, mint a cérvászon. Ez idő szerint a papír még olyan rongyokból készül, amelyeknek len és kender az anyaga, de ezek az alkatrészek igen drágák és ezek a magas árak akadályozzák azt a fejlődést, amely a francia sajtónak szükségképp vennie kell. A papír előállításához szükséges rongy termelését nem lehet fokozni. A rongy a vászontögyasztás terméke, amelyből az ország lakossága mindig csak bizonyos meghatározott mennyiséget szorálhat. Ez a mennyiség nem növekedhet csak a lakosság lélekszámának gyarapodásával. Már pedig ahhoz, hogy a lakosság lélekszámban észrevenetó változás álljon elő, legalább egy negyed századra van szükség egy országban s forradalmi átalakulásra az erkölcsök, a kereskedelem és a mezőgazdaság terén. Ha tehát a papírgyártás anyagszükséglete túllépi azt a határt, amelyen túl a

mai Franciaország több rongyot már termelni nem tud, mondjuk esetleg kétszeresen, sőt háromszorosan is, akkor elkerülhetetlen, hogy új anyagot ne vezessenek be a papirgyártásnál, miután a papiráknak alacsonyoknak kell maradniok. Ez okoskodásnak egy száraz tény az alapja, amely itt játszódik le a szemünk előtt. Az angoulêmei papirmalmoknak, amelyek egyedül állítanak elő ma még lenvászonból készült papírt, meg kell érniök, milyen félelmetesen növe arányokban szorítja ki a pamut a vásznat a pépből.

A fiatal munkásleány kérdésére, aki nem volt tisztában a pép fogalmával, Dávid hosszas magyarázattal szolgált neki a papirgyártásról, a mely nagyon is helyet foglalhat egy olyan műben, amelynek anyagi léte egyenesen a papírnak és a sajtónak köszönhető; de ennek a kitérésnek egy szerelmes pár beszélgetésben mindenestre csak előnyére válik, ha kissé meg rövidítjük.

A papírt, amely nem kevésbé csodálatra méltó ipari termék, mint a könyvnyomtatás, amelynek létfőltétele, Kinában már régóta ismerték, mielőtt a kereskedelem földalatti csatornáin át Kisázsijába került, ahol 750 körül már használták a hagyományok szerint papírt, amely foszlányokra tépett és péppé főzött pamutból készült. Az elviselhetetlen áru pergamen pótlásának szükségessége, a bombyxpapírtól (ez volt a neve a keleti pamutpapírnak) nemely

utánzási kísérletek során a rongy-papírhoz vezetett, amelyet egyesek szerint görög menekültek találtak fel Baselben 1170-ben, mások szerint a papírt egy Pax nevű olasz találta volna föl 1301 körül Páduában. Így tökéletesedett a papírgyártás lassan-lassan anélkül, hogy sokat tudnánk róla, annyi azonban bizonyos, hogy már VI. Károly alatt főztek Párisban papírpépet játékkártyák előállításához. Midőn a halhatatlan Faust, Coster és Guttenberg a könyvet felfeltalálták, a papírművesmesterek, akik mint e korszaknak annyi művésze, ismeretlenek maradtak, a könyvnyomtatás céljaihoz idomították a papírgyártást. Ebben az oly hatalmas életerőktől duzzadó s egyben gyermeki hitű XV. században a különböző papírfajok elnevezései éppen úgy magukon viselik a kor naiv bélyegét, mint azok a nevek, amelyeket a betűtípusoknak adtak. Így a szőlőpapir, a Jézuspapir, a nagyivű galambducpapir, a fazékpapir, a paizspapir, a kagyló- és a koronapapir nevüket a szőlőfürtől, a Megváltó képétől, a paizstól, a kagylótól és a koronától kapták, amely vizjelként az ív közepére volt nyomva, Napoleon alatt egy sást nyomtak az ívre vizjelnek, amitől a térkép-nagyságú ív a »grand aigle« (nagy sas) nevet kapta. Épp így nevezték el a betűtípusokat Cicerónak, Agostonnak, nagy kánonnak, a mise-könyvekről, a teológiai iratokról és Ciceró beszédeiről, amelyekhez először használták ezeket az írásokat. Az ugynevezett »italique« betű.

tipust* Aldi találta fel Velencében. A géppel gyártott papír feltalálása előtt, amelynek hossza korlátlan lehet, a legnagyobb forma a »grand colombier« és a »grand Jesus«,** a grand colombiert ugyyszólván kizárólag csak térképekhez és metszetekhez használták. Egyébként úgy volt, hogy a papiros nagysága a nyomókö nagyságához igazodott. Abban az időben, mikor Dávid ezeket kifejtette, a tekercspapír lehetősége még agyrém volt Franciaországban, jóllehet Essonnei Dénes Róbert már 1799-ben gépet talált fel az előállításához, amelyet később Didot-Saint-Leger próbált tökéletesíteni. A velinpapírt, amelyet Didot Ambrus talált fel, csak 1780-tól kezdik gyártani. Ez a futó pillantás megdönthetetlenül igazolja, hogy az iparnak és a szellemi fejlődésnek minden nagy térfoglalása rendkívül lassan és észrevehetetlen akadályok árán sikerült, akár csak valami földtani alakulat vagy más természeti folyamat. Talán az írásnak, vagy magának a nyelvnek is olyan dadogások árán kellett a tökéletesedéshez eljutnia, mint a nyomtatásnak.

— Rongszedők gyűjtik össze Európászerte az összes vászonhulladékot, régi rongyot és megvesznek mindenféle szövetmaradékot, — mondta fejtegetése végén a nyomdász. — Ezeket a hulladékokat, amelyeket szövetfajták szerint osz-

* Az italique kurzív írás.

** A grand colombier nagyalaku papiros, egy iv 881—900 milliméter széles és 620 milliméter magas, hasonló nagyságu a grand Jesus is.

tályoznak, a rongynagykereskedőknél raktározzák el, akik aztán a papírmalmok ellátásáról gondoskodnak. Hogy fogalma legyen a kereskedelemnek erről az ágáról, elmondom önnek, kisasszony, hogy 1814-ben, egy Cardou nevű barkárnak a bugesi, langléei és leorier-de-Pislet papírontókádak tulajdonosának, aki már 1776-ban kísérletet tett annak a problémának a megoldására, amellyel az ön atya is foglalkozott, póre volt valami Prousttal, mert egy tizmillió fontnyi rongyszállitmánynál két millió font hiba került a számlájába; körülbelül négy millió francnyi követelésről volt szó ebben a pörben.

A papírgyáros tisztára mossa a rongyokat, szép fehérszínű péppé főzi, amelyet azután, mint ahogy a szakácsné a mártást a szitán átszűri, egy vaskereten préselnek át, ezt a vaskeretet hívják formának; a forma belsejét fémszövet tölti be és ennek közepén vannak elhelyezve azok a jelek, amelyekből a papír a nevét kapja. A forma nagyságától függ tehát a papír nagysága. Már abban az időben is foglalkoztak ezzel a kérdéssel, mikor én Didotnál voltam és még ma is folyton foglalkoznak vele, mert az a tökéletesítés, amelynek kutatásával az édes atya is fáradozott, a mai idők legparancsolóbb szükségessége. Meg is mondom, hogy miért. Bár a lenfonal tartósságát a pamutfonaléhoz viszonyítva, végeredményében a lenvászon az olcsóbb, a szegények, akiknél mindig arról van szó, milyen öszegre futja egyszerte a ruha bűlk-

ből, szívesebben adnak ki kevésebbet, mint többet és bizony így a »Vae victis!« jelszó alapján óriási veszteségek érik őket. A polgári osztály ugyanugy tesz, mint a szegényosztály. A lenvászonban tehát nagy a hiány. Angliában, ahol a lakosság négy ötödrésznél kiszorította a pamut a cérnát, már csak pamutból gyártanak papírt. De ez a papír, amely először is igen könnyen törik és szakad, oly gyorsan eldől a vízben, hogy egy pamutpapírból készült könyvnek elég egy negyed óráig vízben áznia, hogy péppé váljék, míg egy régi könyv akár két óráig is ellehet benne, még sem megy tönkre. Csak meg kell szárítani a régi könyvet s a szöveg, ha megsárgult és elmosódott is, mégis olvasható, a mű tehát nem pusztult el. Közeledünk ahhoz az időhöz, mikor a nagy vagyonkülönbségek kiegyenlítődnek, a vagyonok tehát kisebbek lesznek, szóval általános elszegényedés következik be, akkor csak olcsó fehérneműt és olcsó könyveket fogunk vásárolni, mint ahogy manapság már kezdenek csak kis képeket keresni, mert nincs az embereknek helyük, ahová a nagyokat felakasszák. Akkor nem lesznek sem tartós ingek, sem tartós könyvek, ennyi az egész. Az iparcikkek tartóssága minden vonalon letűnőben van. A megoldásra váró probléma szerint a legnagyobb jelentőségű úgy irodalmi, mint tudományos és politikai szempontból egyaránt. Egy alkalommal a dolgozó szobámban élénk eszmecsere folyt afelől, hogy

milyen alkatrészeket használnak Kinában a papírgyártáshoz. A nyersanyagoknak köszönhető, hogy ott a papírgyártás kezdettől fogva a tökéletességnek oly fokát érte el, amelyenről nekünk sejtelmünk sincs. Akkoriban nagyon sokat foglalkoztattott bennünket a kínai papír, amelyet könnyűsége és finomsága sokkal felsőbbrendűvé tesz a miénknél, mert ezek az értékes tulajdonságai egyáltalán nem mennek a szilárdsága rovására és bármilyen vékony is ez a papír, a legkevésbé sem átlátszó. Egy rendkívül nagy tudású korrektor (mert Párisban vannak tudós korrektorok: Fourrier és Seroux Péter például jelenleg is Lachévardiérenél korrektorok jelenleg), szóval Saint-Simon gróf, aki szintén korrektor volt, éppen az eszmecsere közben lépett be. Ő mondta el nekünk, hogy Kempfer és du Halde szerint, a kínaiak papírjának főanyagát a brüsszonácia szolgáltatja, amely épp úgy növényi eredetű, mint a mi papirunk főalkatrésze. Egy másik korrektor abban a véleményben van, hogy a kínaiak főleg egy állati terméknek felhasználásával állítják elő a papírt, ez pedig a selyem, amely oly bőven van Kinában. Miután a Didot-cég az Institut nyomdája, egész természetesen, hogy a vita döntés végett a tudós gyülekezet tagjai elé került Marcel urat, a császári nyomda egykori igazgatóját nevezték ki döntő-bírónak, aki a két korrektort Grozier abbéhoz, az Arzenál könyvtárosához utasította. Grozier abbé ítélete szerint mind a két

korrrektor elvesztette a fogadást. A kínai pa-
 pirost sem nem selyemből, sem nem brusszanciá-
 ból állítják elő; hanem a bambusznád megőrölt
 rostjaiból főzik a pépjét. Grozier abbénak volt
 egy kínai könyve, egy ábrákban és műszaki írá-
 skban gazdag mű, amely a papir előállításának
 minden mozzanatát a legpontosabban leírta s
 az abbé mutatott nekünk egy képet, amely bam-
 buszvevesszőket ábrázolt, amint halommal álltak
 egy pompásan megrajzolt papírműhely egyik
 sarkában. Mikor Lucien elmondta nekem, hogy
 az édes atya valami különös, csak az istenadta
 tehetséggel megáldott embereknél szokás os-
 megérzéssel, rájött, hogy a fehérnemű-marad-
 ványokat egy általánosan elterjedt növényi
 anyaggal kellene helyettesíteni, amelyet közvet-
 lenül erre a célra termelne a mezőgazdaság,
 mint ahogy Kinában történik, ahol rostos nö-
 vényeket használnak fel erre a célra, ekkor
 összeállítottam valamennyi kísérletet, amellyel
 csak elődeim megpróbálkoztak és végül ráad-
 tam a fejem arra, hogy alaposan tanulmányoz-
 zam ezt a kérdést. A bambusznádfajta; ter-
 mészetes tehát, hogy elsősorban a mi nádunkra
 gondoltam. A kézimunka Kinában nem já szik
 szerepet, egy napszám ott három sou; éppen
 ezért a kínaiak megtehetik azt, hogy a papir-
 jukat, amint a formából kikerül, ivenkint forró
 fehér porcellán-lemezek közé rakhatják, ezek-
 kel préselhetik s megadhatják neki azt a fényt,
 azt a könnyűséget, azt a szilárdságot és azt

a selyemsimaságot, amely tulajdonságok azt a világ első papírává teszik. Itt tehát arról van most szó, lehetne-e ezt a kínai eljárást géppel helyettesíteni. A gép segítségével megoldható volna az olcsóság kérdése, amit Kínában a kézi munka bérének rendkívüli alacsonysága révén érnek el. Ha el tudnók érni azt, hogy alacsony árak mellett olyan papírt állítsunk elő, amelynek minősége hasonló a kínaiéhoz, a felénél is többel leszlálitanók a könyvek súlyát. Egy teljes kötött Voltaire, amely a mi velinpapírunkon kétszázötven fontot nyom, alig nyomna ötvenet kínai papíron. Már ez magában nagy eredmény volna. A könyvtárak elhelyezése is egyre nehezebben megoldható kérdéssé válik egy olyan korban, ahol a tárgyaknak és az embereknek a kisebb méretekhez való idomulása kiterjed a lakásukra is. Párisban a nagy palotákat s a nagy lakásokat előbb-utóbb lerombolják; nem sokára nem igen akad már olyan nagy vagyon, amely megbírná apáink építkezési arányait. Milyen szégyene a mi korunknak, hogy nem állít elő tartós könyveket. Mert nem adók neki tíz évet és a holland papír, vagyis a cérvászonból készült papír, egészen eltűnik. Nos tehát, a maga fivére közölte velem az édesatyja eszméjét, amely abban állott, hogy bizonyos rostos növényeket használjunk föl a papírgyártáshoz, majd meglátja, hogyha célt érek, magáának joga lesz hozzá...

Ebben a pillanatban Lucien odalépett a testvéréhez és felbeszakította Dávid nemislelkű ajánlatát.

— Nem tudom, — szólt Lucien — szépnek találjátok-e ti ezt az esetet, de rám kegyetlen megpróbáltatásokat hozott.

— Szegény Lucienem, mi történt veled? — szólt Eva, rápillantva bátyja izgatott arcára.

A haragos költő elbeszélte minden kiállott gyötrelmét és e két baráti szív előtt kiöntötte hullámként feltornyosuló gondolatainak egész áradatát. Eva és Dávid csendben hallgatták Lucient s lehangoltan nézték, mint rohan tovább a fájdalomnak ez a ragadó sodra, amelynek felszínén a nagyszerűvel vegyest annyi kicsinyes is hömpölygött.

— Bargeton lur, — mondta befejezésül Lucien — öreg ember már, akit egy kis emésztési zavar hamar elvisz; akkor uralom leszek ennek a gögös világnak; mert nőül veszem Bargetonnét! Ma este olyan szerelmet olvastam ki a szeméből, amely nem marad mögötte az enyémnek. Igen, velem együtt érezte minden sebem kínját s ezzel enyhítette a fájdalmaimat, épen olyan nagy és nemes ez a nő, mint amilyen szép és kelemes! Nem, ő sohasem fog engem cserben hagyni.

— Hát nincs-e itt az ideje, hogy nyugodt megélhetést biztosítsunk számára? — szólt halálra Dávid Evához.

Eva némán szorította meg a Dávid karját s ez megértette, mit gondol és sietve előadta Luciennak, milyen terveket eszelt ki. A két szerelmes éppen úgy el volt foglalva egymással, mint Lucien önmagával, így esett meg, hogy Eva és Dávid, akik nyomban szerették volna a gyors beleegyezést friss boldogságukhoz, észre sem vették a meglepetésnek azt a mozdulatát, amelyet Bargetonné imádója önkéntelenül tett, mikor Dávid és testvére házassági tervéről értesült. Lucien, aki arról álmodozott, hogy előkelő férjet szerez testvérének, ha már maga is valamely magas polcra emelkedett, hogy a becsvágyát ezzel az összeköttetéssel is legyezgesse, amelyet egy hatalmas család biztosított volna számára, egészen belekábult, hogy ez a családi kapocs most új akadályokat gördít majd az előkelő világban remélt sikerei elé.

— Ha Bargetonné bele is egyezik abba, hogy Rubenpréné legyen, bizonyára soha sem akarna Séchard Dávid sógornője lenni!

Ez a mondat a pontos és rövid kifejezése azoknak az érzéseknek, amelyek Lucien szívét szorongatták.

— Louise-nak igaza van, azokat az embereket, akikre nagy jövő vár, sohasem érti meg a családjuk, — gondolta keserűséggel.

— Ha erről a családi kapocsról nem éppen abban a pillanatban értesítették volna, mikor kalandos képzeletében megölte Bargeton urat,

kétségtelenül a legélénkebb örömben tört volna ki. Mert végiggondolva jelen helyzetüket, s felvetve a kérdést, mi is lehet a sorsa egy szép, de teljesen vagyontalan lánynak, mint amilyen Chardon Éva volt, bizonyára nem remélt szerencsének tekintette volna ezt a házasságot. De most fönn járt egyikében azoknak az aranyos álmoknak, amelyben az ifjuság a »Hátha« táltosra felpattanva, keresztül ugrat minden gáton. Már éppen úgy látta magát, mint aki urrá lett a társaság fölött; és a költőnek fájdalmas volt ilyen gyorsan visszahullani a rideg valóságba. Éva és Dávid azt gondolták, hogy fivérüket egészen megrendítette ez a nagy nemeslelkűség és azért hallgat. Ez előtt a két tiszta lélek előtt a hallgatag beleegyezés az igaz barátság jele volt. A nyomdász szelid és jóságos ékeszölással kezdte ecsetelni a négyükre váró boldogságot. Hiába volt Évának minden ellenvetése, a szerelmes szív fényűzésével rendezte be az első emeletet s keresetlen jóhiszeműséggel építette fel a másodikat Lucien számára, a fészker fölötti helyiséget pedig Chardonnénak, akivel szemben a filui ragaszkodás minden gondosságát ki akarta fejteni. Egyszóval olyan boldoggá tette a családot s a fivérét olyan függetlenné, hogy Lucien a Dávid hangjától és az Éva kedveskedéseitől elbűvölve, elfelejtette a nyugalmas és csillámló Charent melletti kanyargó aranyas úton, a csillagos égbolt alatt, a hangyón

fejében a fájdalmas töviskoronát, amelyet az előkelő társaság nyomott a fejére. Ruben-pré ur végre ráismert Dávidra. Ingatag jelleme csakhamar visszazökkent a tiszta, munkás, polgári életbe, amelyet eddig folytatott és úgy látta, hogy most megszépül és gondtalanná válik ez az élet. Az előkelő világ zaja mind jobban és jobban eltávolodott tőle. S végül mikor a houmeaui kövezetre léptek, a becsvágyó fiu megszorította fivére kezét s beleegyezését adta a boldog szerelmesek egyesüléséhez.

— Föltéve, ha az apád nem ellenzi ezt a házasságot! — mondta Dávidnak.

— Tudod, milyen keveset törődik velem; az öreg ur csak magának él, de holnap meglátogatom Marsacban, természetesen csak azért, hogy ígéretet kapjak tőle, ha lehet, hogy megcsináltatja azokat az átalakításokat, amelyekre szükségünk van.

Dávid elkísérte a két testvért Chardonnéhoz, akitől olyan ember mohóságával kérte meg az Éva kezét, mint aki nem tűr pillanatnyi halasztást sem. Az anya megfogta leánya kezét s örömmel tette a Dávidéba s a szerelmes ember nekibátorodott és homlokon csókolta szép jövőbelijét, aki pirulva mosolygott rá.

— Bizony csak ilyen az elfegyzés a szegényeknél, — szolt az anya és az égre emelte szemét, mintha az isten áldását akarta volna lekönyörögni. — Bátor ember vagy, fiam.

mondta Dávidnak — mert mi nyomorban vagyunk és félek, hogy a nyomor ragadós.

— Gazdagok leszünk és boldogak, — szölt komolyan Dávid. — Mindjárt azzal kezdjük, hogy fel fog hagyni a betegápolással és a lányával és Luciennel együtt Angoulêmebe jön lakni.

A három gyermek azután nagy sebbel-lobbal elbeszélte ámuló anyjának kedves tervét és hármán egészen belemerültek egy aféle lelkesült megbeszélésbe, amelynek folyamán előre leartannak minden kalászt és előre örülnek minden örömnök. Dávidot valósággal ki kellett tuszkolni az ajtón; azt szerette volna, ha ez az este örökké tart. Éjjeli egy óráat verte, midőn Lucien jövődöbeli sógorát a Palet-kapuig visszakisérte. A derék Postel, akit ez a rendkívüli élénkség nyugtalanított, az ablakredőny mögött állt; ablakot nyitott s miután az Éva ablakában, ebben a szokatlan időben világosságot látott, azt kérdezte magától:

— Ugyan mi történhetik Chardonéknál? Fiacskám! — kiáltott le, midőn Lucien visszatérni látta — mi történt maguknál? Talán szolgálatukra lehetek valamivel?

— Nem, uram, — válaszolt a költő — de mint barátunknak elmondhatom az esetet: az édesanyám odaigérte a testvérem kezét Séchard Dávidnak.

Válasz helyett Postel ur hevesen becsapta az ablakot s majd hogy hova nem volt a kétségbe-

eséstől, amiért a Chardon kisasszony kezét meg nem kérte.

Dávid, ahelyett, hogy Angoulêmebe visszatért volna, Marsacnak vette útját, Lassan, egész sétálgatva mendegélt az apjához vivő uton és éppen abban a pillanatban ért a házhoz szögellő kerítés mellé, mikor a nap fölkeelt. Szerelmesünk egy mandulafa alatt pillantotta meg a vén medve fejét, amint egy sövény mögül kandikált elő.

— Jó napot, apám! — köszönt neki Dávid.

— Nini, te vagy az, fiám! Hogy kerülsz ilyen jókor reggel erre a tájékra. Kerülj beljebb, — mondta a szőlősgazda és egy kis rácsajtót mutatott a fiának. — A szőlőm mind szerencsésen elvirágzott, egyetlen tőkét sem érte a fagy. Husz akónál is több lesz az idén egy holdon, de meg is van ám trágázva!

— Apám, azért jöttem, hogy egy fontos ügyben beszéljek magával.

— Jó, jó, hát mit csinálnak a sajtokink; azóta már garmadával kereshetted a pénzt.

— Hát csak keresek, apám, de ezidőszerint nem vagyok valami gazdag.

— Itt mindenki szapul engem, hogy annyit trágázok. A polgárság, vagyis hát ez a marquis ur, meg amaz, a gróf ur, azt állítják, hogy elrontom a bor minőségét. De hallgass csak ide! Ezek az urak hét, néhanapján 'nyolc hordóval szüretelnek egy holdons hordóját hatvan francjával adják el, ami jó éveken leg-

feljebb négyszáz francot tessék haddankint. Ha
haza hordóval szüretelek, eladom harminc franc-
jával, ami kerek összegben hatszáz franc. Ehhez
mit szólnak a tökfejük? A minőség! A mi-
nőség! Mit bánom én a minőséget. Savanyít-
sák be a minőségüket a marquis urak. Ná-
lam a tallér a minőség. Mit is akartál mon-
dani?...

— Apám, megházasodom és megakarom kér-
dezni.

— Engem megkérdezni. Ugyan mi az ör-
öögnek, fiam. Csak házasodj, én szívesen adom
a beleegyezésemet, csak pénzt ne kérj, mert
egy rézgarasom sincs. Egész tönkretettek az
illetékek, két év óta alig győzöm fizetni a száz-
féle adót, illetéket, járulékot; a kormány min-
dent elszed, a tiszta haszon a kincstárhoz vá-
dorol. Két év óta nem keres egy tityinget sem
a szegény szőlősgazda. Ez az év nem mutat-
kozik rosszul, de ezeknek az átkozott akós hor-
dóknak már most tizenegy francba kerül da-
rabja. Az ember a bodnárnak szüretel. Mért
házasodol meg szüret előtt?...

— Apám csak a beleegyezését jöttem kérni.

— Nohát, az más dolog. Aztán kit veszel el?
Nem kíváncsiságból kérdelek.

— Chardon Éva kisasszonyt veszem nőül.

— Hát az kiféle-miféle. Mivel keresi a ke-
nyerét.

— A megboldogult Chardon urnak, a volt
houmeauai gyógyszerésznek a leánya.

— Te houmeau lányt veszel el, te, angoulêmei peigár létedre, te, aki királyi nyomdász vagy Angoulêmeban. No hiszen szépen termi meg a gyümölcsseit a jónevelés. Így taníttassa az ember a gyermekeit. De pénze, az legalább van bőven, mi, fiacskám? — szolt lazi öreg szőlősgazda és hízelt arccal közeledett a fiához. — mert ha már houmeau lányt veszel feleségül, legalább is csüstül kell nála állni a pénznek. Jó lesz, legalább megfizeted nekem a ébrt. Tudod, fiacskám, hogy már két egész lévi és három havi házbérrel tartozol nekem, ami két ezerhatszáz francot tesz ki, most éppen kapóra jönne nekem a bodnárt kifizetni. Ha nem a fiám volnál, még kamatot is jogom volna kérni, mert végre is az üzlet üzlet, de azt elengedem neked. Nohát, van-e valamije.

— Annyi hozománya van, mint anyámnak volt.

Az öreg szőlősgazda majd kiszalasztotta a fián: »Csak kétezer francja van». De visszaemlékezett rá, hogy a fiának nem adott róla számot és így kiáltott föl:

— Semmije sincs!

— Az anyám vagyona az okossága és a szépsége volt.

— Na csak azt vidd a vásárra, majd meglátod, mit kapsz érte. Az ördög vinné el, az apákat csak megverte az isten a fiakkal. Dávid, mikor én megházasodtam, az egész vagyonom egy papírsipka volt a fejemen és a két ka-

most; szegény medve voltam; de neked azzal a szép nyomdával, amelyet tőlem kaptál, a mesterségeddel és tudásoddal, a leggazdagabb polgárlányt kellene elvenned a városból, aki- nek legalább harminc-negyvenezer francja van. Tégy le a nagy szerelemtől, majd megházasi- talak én. Lakik innen egy jó mértföldnyire egy harminckét éves, özvegy molnárné, van leg- alább százezer francot érő földje; ez már ne- ked való dolog. Egyesítheted a birtokát Mar- sac-kal, ugys határosak. Milyen gyönyörű ta- gunk lesz és hogy fogok én rajta gazdálkodni. Azt mondják, hogy Courtoishoz akar menni, az első legényéhez, de te talán csak többet érsz, mint az. Én majd vezetem a malmot, & pe- dig uri dáma lehet Angoulêmeban.

— Apám, már kötve vagyok.

— Dávid, te nem értesz semmit az üzlethez, már látom, hogy tönkre mégy. Hát jó ha te ezt a houmeau-i lányt nőül veszed, majd én is szigorubban veszem egy kicsit a tartozásodat, majd követelni fogom, hogy fizess meg a bért, mert itt nem sejtek semmi jót. Oh! szegény saj- tóim, szegény sajtoim. Mennyi pénzembe kö- rült, hogy olajoztalak, hogy jókarban tartotta- lak, hogy járattalak benneteket. Csak egy jó termés vigasztalhat még meg.

— Apám, úgy gondolom, hogy ezidőig nem sok bánatot okoztam neked.

— És még kevesebb bért fizettél, — vála- szolt a szőlősgazda.

— Azt is jöttem még kérni a házasságomhoz való beleegyezésen kívül, hogy huzasson a házára egy második emeletet és építessen egy lakást a fészér fölé.

— Az kéne még csak. Nincs egy lityingem sem, plágyon jól tudod. Azonkívül ugyis csak kidobott pénz volna, mert ugyan m'it hozna nekem a konyhára. Lám-lám, te már hajnalban fölkelsz, hogy olyan építkezéseket kérj tőlem, amelyek egy királyt is tönkretennének. Mert ha téged Dávidnak hívnak is, én még sem vagyok Salamon. De hát meg vagy te bolondulva? Vagy még a bölcsőben kicserélte valaki a gyermekemet? Nézd csak, micsoda fiút lesz itt, — szakította önmagát félbe az öreg, hogy egy tőkét mutasson Dávidnak. — Látod, ezek a gyermekek nem csalják meg a szüleik reménységét, ha jól megtrágyázod őket, meghozzák a gyümölcsét. De téged küldhettelek a Lyceumba, költhettem rád rémséges összegeket, adhattalak Didothoz, hogy mindent megtanulj, mi lett a nóta vége? Az, hogy most ide hoz menyemnek egy houmeau-i lányt egy garas hozomány nélkül. Ha nem tanítattalak volna, ha itt maradtál volna a szemem előtt, akkor most úgy cselekednél, ahogy én kívánom és a molnárnét vennéd feleségül százezer franc-kal, a malmot nem is számítva. És még hozzá olyan okos vagy, hogy azt hiszed, hálából ezekért a szép érzelmekért majd palotát építetek neked?... Mert még igazán azt m'and-

hatná valaki, hogy abban a házban, amelyben te lakol, kétszáz év óta csak disznók tanyáztak s hogy az a te Houmeau kisasszonyod le sem feket benne. Nézze meg az ember, nem Franciaország királynéja tán?

— Hát jól van, apám, majd felépíttetem a második emeletet a saját költségemen és a fiu lesz az, aki az apját gazdagítja. Akármilyen felfordult világ is ez, van rá eset néha.

— Mit mondtál, fiacskám, arra van pénzed, hogy építkezz, de arra nincs, hogy a házbért megfizessed. Te ravasz róka, megcsalod az apádat!

Erre a kérdésre nehéz lett volna válaszolni és az öreg egész el volt ragadtatva, hogy a fiát zavarba hozhatta, ami lehetővé tette számára, hogy semmit se adjon neki s emellett mégis jó apának mutassa magát. És bizony Dávid nem is tudott mást kieszközölni az apjától, mint a pusztá beleegyezését a házassághoz s az engedélyt arra, hogy a saját költségére csináltasson meg az atyai házon minden átalakítást, amelyre csak szüksége van. A vén medve, a máradi apáknak ez a mintaképe, a tetejébe még olyan kegyes volt hozzá, hogy nem követelte tőle a bért és nem szedte el a megtakarított pénzét, amelyet ostobán elárult előtte. Dávid elszomorodott; rájött, hogy na baj éri, az apjára nem számíthat.

Egész Angoulêmeban másról sem beszéltek, mint a püspök megjegyzéséről és a Bargetonne

valaszáról. A legjelentéktelenebb eseményeket olyan színbe állították be, úgy tülözték és anyyira kőszinezték, hogy a költő egyszerre a nap hőse lett. A legfelső körökből, ahová a pietykának és szóbeszédnek ez az orkánja tombolt, néhány esőcsepp lehullott a polgári világba is. Midőn Lucien Beaulieu átment, hogy Bargetonnét meglátogassa, észrevette, milyen irigy figyelemmel szemléli néhány fiatalember s a fülébe jutott néhány elejtett mondat is, amely büszkévé tette.

— Szerencsés fiatalember, — mondta egy Petit-Claude nevű ügyvédi irnok, Lucien iskola-társa, aki nagyon csunya volt s Lucien szívesen játszott vele szemben a pártfogó szerepét.

— Az bizonyos, hogy csinos gyerek, tehetsége is van és Bargetonné egész belebolondult, jegyezte meg egy jócsaládból való fiú, aki maga is ott volt a felolvasáson.

Lucien türelmetlenül várta a pillanatot, mikor egyedül lehet Louiseval; szükségesnek tartotta, hogy elfogadtassa huga házasságát azzal a nővel, aki sorsának intézőjévé vált. A tegnap este után Louise talán gyöngéd lesz hozzá s ez a gyöngédség egy boldog pillanatot szerezhet neki. Nem is csalódott; Bargetonné túláradozó érzelemmel fogadta, amely a szerelem terén kezdő ifjú szemében szenvedélye kézzelfogható fokozódásának tünt föl. Egészen átengedte szén-

aranyhaját, a fejét, a két kezét a költő lángoló csókjainak, akinek az előző estén oly sokat kellett szenvednie.

— Ha láttad volna a saját arcodat olvasás közben, — mondotta, mert egész a tegeződésig eljutottak az előző estén, akkor, midőn Louise a kereveten letörölte fehér kezével azokat a verejtékcseppeket, amelyek előre gyönyöket varázsoltak a költő homlokára, ahová ő koronát akart tenni. — Szikrák löveltek két szép szemedből. Láttam, mint omlik elő a szádból az az aranylánc, amely a költő szívét az ajkával összefűzi. Fel fogod nekem olvasni Chénier-t egészen, ez a szerelmesek költője. Nem fogsz többé szenvedni, nem akarom. Igen, drága angyalom, hűs oázist teremtek számodra, ahol költői lelkednek élhetsz felváltva, hol serény munkában, hol lustálkodva, hol tétlenül, hol megint szorgosan, gondolatokba mélyedve; de ne felejtsd el soha, hogy a babérokat nekem köszönheted, s hogy ez lesz az én fenkölt jutalmam azokért a szenvedésekért, amelyek majd osztályrészemül jutnak. Drága, jó barátom, ez a világ épp oly kevéssé fog engem kimélni, mint ahogy téged nem kímél, boszút áll minden szerencséért, amelyből neki rész nem jut. Ugy van, mindig féltékeny leszek rád, hát nem láttad tegnap? Milyen hamar odagyűltek ezek a vérszopó legyek, hogy tele szívják magukat a szurásaik nyomán kiserkedő vérről. De én boldog voltam, csak úgy áradt

bennem az élet. Olyan régideje már, hogy nem adott így egyszerre visszhangot a szívem minden burja.

Környek perdültek végig a Louise arcán, Lucien megragadta a kezét és minden válassz helyett sokáig csókolgatta. E hölgy szavai épp úgy hizelegtek a költő hiúságának, mint ahogy az anyja, a testvére és Dávid is ezt legyezgették. Az egész környezete egyebet sem tett, minthogy egyre magasabbra emelte azt a képzelte talapzatot, amelyre ő önmagát állította. És az egész világ által, a barátai és az ellenségei részéről egyaránt megerősítve ebben a becsvágyó beképzeltségében, valósággal a csodák légkörében koválygott. Az ifjú képzelet oly természetesen szegődik büntársává ezeknek a magasztalásoknak, amelyek minden annyira igyekezik szolgálatára lenni egy szép, csupa jövő reményétől duzzadó fiatalembernek, hogy nem egy keserű és lehűtő leckére van szükség, míg ez a szemfényvesztő káprázat szétfoszlik.

— Tehát te szívesen leszel az én Beatricém, szép Louiseom; de az én Beatricém a szerelmet sem tagadja meg tőlem.

Bargetonné fölvetette két szép szemét, amelyet eddig lesütött s egy szavait meghazudtoló, angyali mosoly kíséretében így szólt:

— Ha megérdemled... később. Hát nem vagy boldog így. Mikor az ember magának mondhat egy szívet, mikor tudja, hogy minden, amit

kimond, megértésre talál, hát nem boldogság ez?..

— Igen, — mondta Lucien és félrehuzta a száját, mint valami megbántott szerelmes.

— Gyerek, — szólt tréfásan Bargetonné. — De azt hiszem, valamit mondani akartál nekem. Ugy el voltál valamivel foglalta, midőn beléptél, Lucienem!

Lucien félénken feltárta előtte Dávid nagy szerelmét testvére iránt s a testvéréét Dávid iránt és szóbahozta a tervbevetett házasságot.

— Szegény Lucien, — mondta Bargetonné, mennyire fél, hogy megverik vagy megszidják, mintha csak ő maga akarna házasodni.

— De hát mi rossz van ebben — tette hozzá és a kezével végigsimította Lucien haját. — Mit törődöm én a te családdal, mikor te kivétel vagy közülök. Ha az én apám a szolgáját venné el, sokat izgatna az téged? Kedves gyermekem, a szerelmeseknek nincs önmagukon kívül családjuk. Érdekel engem más a világon, mint az én Lucienom? Légy naggyá, hódítsd meg a hirt, dicsőséget, ez tartozik náink csak!

Ez az önző válasz a világ legboldogabb emberévé tette Lucient. Eppen azokat a hőbortos érveket hallgatta, amellyel Louise azt bizonyította neki, hogy egyedül vannak a világon, mikor belépett Bargeton ur. Lucien összeráncolta a homlokát és zavartnak látszott; Louise feltámaszkodott neki a szemével és kérte, hogy maradj.

jen állunk ebédre. Azt mondta, hogy szép volna, ha felolvasna nekik Chénierből, míg a járókosok és a szokásos látogatók megérkeznek.

— Nemcsak a feleségemnek szerez vele gyönyörűséget, — szól Bargeton ur — hanem nekem is. Semmi sem hozza jobban trendbe a gyomrom, mintha ebéd után felolvasást hallgatók.

Lucien, akivel Bargetonné kitüntetően bánk, akit a cselédség azzal a tisztelettel szolgált ki, amely uraik kedvenceinek szokott kijárni, ott maradt a Bargeton-kuriában s már egészen úgy tett-vett itt, mintha minden az övé volna s őt illelné a haszonélvezet. S mire a szalon megtelt emberekkel, olyan biztosnak érezte már magát Bargeton ur együgyűségének és Louise szerelmének tudatában, hogy valószággal parancsoló arcot öltött, amire szép ur-nője még külön fel is bátorította. Élvezte az örömeit annak a zsarnoki uralomnak, amelyre Nais itt szert tett s amelyet szívesen osztott meg vele. Egy szóval ez este megpróbálta a kisvárosi hős szerepét játszani. A jelenlévők közül egyesek, akiknek Lucien új magatartása feltűnt, azt gondolták, hogy Lucien és Bargetonné, amint mondani szokás, már egészen jól értik egymást. Amelie, aki Chatelet urral ült a szalon egyik sarkában, ahol a féltékenyek és ingyek összeverődtek, már mint egész bizonyos dologról beszéltek erről a szerencsétlenségről.

— Ne tegyék felelőssé Naist egy fiatalember
bűségéért, aki majd hogy hová nincs a bűsz-
keségtől, mikor olyan világba jutott, ahová soha
sem remélte, hogy bekerülhet, — szolt Cha-
telet. — Nem veszik észre, hogy ez a Char-
don egy nagyvilági hölgy kellemes szavait arra
magyarázza, hogy előnyöket nyújtanak neki.
Nem tudja megkülönböztetni az igazi szenvedé-
ly tartózkodó hallgatását a jóakaratu párt-
fogás beszédétől, amelyet szépsége, tiatalsága és
tehetsége érdemelnek ki számára. Nagyon saj-
nálatra méltóak volnának a nők, ha felelősek
volnának minden vágyért, amelyet felköltének.
A fiatalember bizonyára szerelmes, de ami Naist
illeti...

— Oh, Nais, — vágott vissza a rossznyelvű
Amelie — Naist nagyon boldoggá teszi ez a
szenvedély. Az ő korában annyi csábítót ta-
lálhat valaki egy fiatalember szerelmében.
Egész megfiatalodik az ember mellette, fiatal
lányt csinál magából, a fiatal lány viselkedé-
sét, félénk, zavart modorát ölti magára és nem
gondol arra, hogy nevetségessé válik... Hiát nem
látja: egy patikus fia játsza az urat Bargetonné
mellett!

— A szerelem nem ismer korlátokat, — di-
dorászta Adrien.

Másnap nem akadt egyetlen ház Angoulême-
ban, ahol ne arról a rendkívül meghitt viszony-
ról beszéltek volna, amely Chardon, vagy más-
képp de Rubempré ur és Bargetonné között

van s jóllehet, alig volt más vétkek pár csók-
nál, a világ már a legbűnösebb boldogsággal
gyanasította őket. Bargetonné most bűnhődött
meg azért, mert Angoulême királynői székét
elfoglalta. A társaság fonákságai közt a leg-
különbözőbbek szeszélyes ítéletei és örült köve-
telései. Vannak emberek, akiknek minden sza-
bad; a legsztelenebb dolgokat követhetik el,
nekik minden illik, az emberek sietnek eljárá-
sukat igazolni. Vannak azonban mások, akikkel
szemben a világ hihetetlenül szigorú; az íye-
neknek mindig helyesen kell cselekedniök, nem
szabad soha csalniok, sem hibázniok, még csak
egy kis ostobaságot elkövetniök sem; az em-
ber szobroknak tarthatná őket, amelyek bámu-
lat tárgyai voltak, de tüstént leveszik őket ta-
lapzatukról, ha a tél fagya az orrukat vagy egy
ujjukat megrongálta; nem néznek el nekik egy
emberi vonást sem, az a kötelességük, hogy
mindig megőrizték isteni tökélyüket. Egyetlen
pillantás, amelyet Bargetonné Lucienra vetett,
éppen olyan beszámítás alá esett, mint az a
tizenkét év, amelyet Zizine és Francis állandó
boldogságban töltöttek el. Egyetlen kézzorí-
tás, amelyet a két szerelmes egymással vál-
tott, a Charente* minden villámát fejükre zu-
dította.

Dávid Párisból titokban megtakarított pénz-
ecskét hozott magával, amelyet házassága leg-
szükségesebb kiadásaira és az atyai ház máso-
dik emeletének fölépítésére szánt. Hiszen ha

az a házat nagyobbította, azzal csak magának használt. Előbb vagy utóbb ugyanis rá kellett szállnia; az apja már hetvennyolc éves volt. A nyomdász tehát felépíttette Lucien lakosztályát és pedig favázas szerkezetűre, nehogy túl-ságosan megterhelje ennek a rozoga házának vén falait. Nagy örömét lelte benne, hogy szépen feldisziptse és csinosan butorozza be az első emeleti lakást, amely arra volt hivatva, hogy a szép Éva ott töltsse el életét. Zavartalan vidámság és öröm kora volt ez mind a két barát számára. Bár Lucien belefáradt már a vidéki élet nyomorúságába és torkig jóllakott az utálatos garaszkodással, amely egy tallért is rettenetes nagy összegnek tartott már, mégis panasza nélkül viselte a szegénység szűkös beosztottságát és nélkülözéseit. Sötét melankóliáját a reménység sugárzó derűje váltotta föl. Ugy látta, hogy csillag ragyog föl a feje fölött; szép életről álmodozott s a boldogsága fáját a Bargeton ur sirján ültette el, Bargeton urnak pedig napról-napra súlyosabb emésztési zavarai voltak s az a szerencsés rögeszméje támadt, hogy ebédután beállott rosszlétét olyan betegségnek tartsa, amelyet a vacsorára következővel kell gyógyítani.

Szeptember közepe felé Lucien már nem volt üzletvezető; egyszerűen Rubempré ur volt s összehasonlítva azzal a nyomorúságos padlás-hamrával, amely Houmeauban a szegény Char-donnak födelet nyújtott, egész pompás lakásra

teit szert; nem volt többé aféle houmeau-i jötmént; a felsővárosban, Angoulême-ban lakott és hetenkint majdnem négyszer Bargetonnénál ebédelt. A püspök barátságosan fogadta s így bejáratos lett a püspöki palotába is. Foglalkozását tekintve, a legelőkelőbb állású személyniségek sorába tartozott. És végül is egy napon csak be kellett majd kerülnie Franciaország hírességei közé. Az bizonyos, hogy ha csinos szalonját, elragadó hálózobáját és rendkívül izléses dolgozószobáját szemlélte, könnyen vigasztalódott afölött, hogy harminc francot elvett havonta testvérének és anyjának olyan fáradságosan megszolgált keresetéből; mert úgy érezte, hogy eljön a nap, amelyen történelű regénye, amelyet már két év óta írt, a »IX. Károly ijász» és egy kötet költeménye, amelynek »Margaréták» lett volna a címe, ismertté teszik nevét az irodalmi világban és annyi pénzt hoznak a konyhájára, hogy megfizetheti az anyjának, a testvérének és Dávidnak, amivel tartozik. Már most nagy embernek érezte magát, a fülébe jövődő nagy nevének visszhangja csengett s azért előkelő nyugalommal fogadta el ezt az áldozatot; mosolygott azon, ha szükségben volt, a nyomor a legutolsó szerepet játszotta nála. Éva és Dávid előbb tették boldoggá a nővérüket, mint saját magukat. A házasságot ugyanis el kellett hálasztani egy időre, mert a munkások még nem készültek el az első emelet berendezésé-

vel, festésével, tapétaival, hiszen a Lucien dolgait illette az elsőség. Aki Lucient ismerte, nem csodálkozott ezen az odaadó szereteten, mert Lucien olyan megvesztegető volt, a viselkedése olyan behizelgő, a türelmetlenségét és a vágyait oly bájos módon juttatta kifejezésre, hogy nyert ügye volt, még mielőtt a száját kinyitotta volna. Ez a végzetes kiváltságosság inkább vesztükre van a fiatalembereknek, mint hasznukra. Megszokják azt az előzékenységet, amelyet fiatalságuk csinosága biztosít számukra, örömet szerez nekik az az önző párfogás, amelyet a világ azoknak nyújt, akik megtetszenek neki, mint ahogy alamizsnát ad annak a koldusnak, aki bizonyos mértékben megindítja s a legtöbb ezek közül a nagygyerekek közül csak élvezi ezt a kedvezményt, ahelyett, hogy a hasznára fordítaná. Hamis felfogásban vannak a társadalmi vonatkozások helyes értelmét és indítóokát illetően s abba a hiedelembé ringatják magukat, hogy mindig csak csalóka mosolyokkal fognak találkozni; de rendszeren arra ébrednek, hogy meztelenül, csupaszon, kifosztva, pénz nélkül, vagyon nélkül állanak, ha a világ, akár csak valami kivénült széptevőnek vagy hasznavehetetlen korhelynek kiteszi a szűrőket a szalonból s ott hagyja őket az első sarokkönél. Azonkívül Éva is óhajtotta ezt a halasztást, mert lehetőleg takarékosan, de minden berendezést meg akart szerezni, amelyre egy fiatal pár háztartásának szükség van. Mit ta-

gadatott volna meg két szerelmes egy olyan
festvértől, aki, valahányszor a hugát dolgozni
látta, szívből fakadó hangon mondta: »Bár csak
varrni tudnék«. És aztán a komoly, mindenre
figyelmes Dávid is bűnrészes volt ebben az ál-
dozatkésztségben. De mindamellett is aggódo
szemmel figyelte azt a változást, amely Lucien-
ban Bargetonnénál aratott diadala óta végbe-
ment; attól félt, hogy Lucien le találja nézni a
polgári szokásokat. Hogy próbára tegye a test-
vérét, Dávid egyszer-kétszer olyan helyzetbe
hozta őt, hogy választania kellett a család egy-
szerű örömei és a nagyvilági gyönyörűségek
között és ha úgy került a sor, hogy Lucien fel-
adta a kedvükért hű élvezeteit, boldogan ki-
áltott fel: »Sohasem fogja senki elrontani«. A
három barát és Chardonné nem egyszer tet-
tek kirándulásokat, amint már az vidéken szo-
kás; kimentek sétálni az erdőbe, amely Angou-
lême határában, a Charent partján terül el s
a gyepen költötték el az elemozsiát, amelyet
a Dávid inasa hozott ki utánuk a megállapi-
tott helyre a megbeszélt időben, azután este
kissé fáradtan hazatértek s alig költöttek há-
rom francot. Ha nagyon jól ment, a restau-
rációban ebédeltek, aféle falusi vendéglőben,
amely középhelyet foglal el a vidéki kocsmák
és a párisi csapszékek között s vagy száz son-
erejéig kiköltektek, amit Dávid és Chardo-
nék között osztottak meg. Dávid határtalanul
a javára irta Luciennak, hogy megfeledezett

az ilyen falusi multságok kedvéért azokról az élvezetekről, amelyek Bargetonnénál s az előkelő világ gazdag ebédjein várták. Mert most mindenki ünnepelni akarta Angoulême nagyfiát.

Ez volt a helyzet, midőn egyszerre, mikor már csaknem teljesen berendezkedtek a jövő háztartásra, Dávid pedig Marsacba utazott az apját rávenni, hogy jöjjön el az esküvőjükre, mert azt remélte, hogy az öreg, ha megtetszik neki a menyé, valamit pótol a ház átalakításának tetemes költségeihez, olyan váratlan események adták elő magukat, amelyek egy ilyen kis városban egészen megváltoztatták a helyzet képét.

Lucien és Louise mögött rendkívül szemfüles kém ólálkodott Chatelet személyében, aki a szenvedélyes szerelemmel és pénzsóvársággal párosult gyűlölet makacs kitartásával leste a pillanatot, amelyben botrányt idézhet elő. Sixtus ráakarta kényszeríteni Bargetonnét, hogy olyan mértékben meghurcoltassa magát Lucienért, amely teljesen lehetetlenné teszi s olyan helyzetbe sodorja, hogy azt mondja rá: »elveszett ember«. Mindenütt úgy lépett fel, mint Bargetonné meghitt bizalmasa; de Lucient csak a Minage-utcában magasztalta, egyébként lerántotta, ahol csak lehetett. Egész észrevétlenül bejáratossá tette magát Naisnál, aki egyáltalában nem táplált már bizalmatlanságot öreg imádójával szemben; ez azonban sokkal gyanúsabb színben látta a két szerelmes érintke-

zését, akiknek viszonya azonban, mindkettőjük
őszinte kétségbeesésére, plátói maradt. Tény-
leg vannak olyan szerelmi viszonyok, amelyek
tetszés szerint terelődnek jó vagy rossz útra.
Két ember az érzelmek kölcsönös kieserélésének
taktikáját választja, beszél ahelyett, hogy cse-
lekednék, nyílt terepen veszi fel a harcot, ahe-
lyett, hogy az ostromot választaná. Megesik
így, hogy könnyen ráunnak egymásra, mert a
vágyaik beletompulnak abba, hogy állandóan
a semmibe kell meredniök. Arra is jut ilyen
esetben két szerelmesnek ideje, hogy egyes dol-
gokat fontolóra vegyenek és bíráló szemmel
nézzék egymást. Gyakran megtörténik így, hogy
lángoló szenvedélyek, amelyek lobogó zászlók-
kal, csillogó fegyverzettel, mindent lerombolai
kész izzással vonultak harcba, végül is győze-
lem nélkül, megsemményülve, lefegyverezve, a
hiába való láрма miatt bosszusan takarodnak
haza. Ez a végzet olykor az ifjuság gyámoltal-
anságában vagy az e téren még kezdő nők
húzódozásában leli magyarázatát, mert a köl-
csönös rászedésnek ez a módja sohasem ke-
ríti hálójába sem a tapasztaltakat, akik tisz-
tában vannak a gyakorlati dolgokkal, sem a
kitanult kacérokat, akik minden csinját-bínját
tudják annak, hogy kell bánni a szenvedé-
lyekkel.

A vidéki élet egyébként is különösképen el-
lensége a szerelem kielégítésének és kedvez
a nagy érzelmek értelmi térre átjárt szott meg-

hasonlásainak; emellett az akadályok is, amelyek a szerelmes szíveket úgy összeforrasztó, boidog találkozások elé gördítenek, könnyen szakadást idéznek elő az izzó szívek között. Ezt az életet olyan félelmes kémrendszer aknázza alá, annyira belátást enged a házak belsejébe, annyira lehetetlenné tesz minden meghittséget, amely kielégülést nyújthat, anélkül, hogy az erényt sértené, a legtisztább viszonyokat olyan esztelenül bűnös színben tünteti föl, hogy sok nőt ártatlansága ellenére is meghurcoltat. Nem egy közülök haragszik is érte, hogy nem élvezte ki minden gyönyörűségét egy olyan bűnnek, amelynek minden gonosz következményét viselnie kell. A társadalom tehát, amely ócsárol, vagy bírál, anélkül, hogy komoly vizsgálat alá venné a kézzelfogható tényeket, amelyek hosszú belső küzdelmeket döntenek el, első sorban hibás ezekben a botrányokban; de a legtöbb ember, aki guny tárgyává teszi azokat az állítólagos botrányokat, amelyeket ártatlanul rágalmozott nők rovására írnak, sohasem gondolt arra, vajjon miféle okok birták rá ezeket a nyílt elhatározásra. Bargetonnénak is abba a helyzetbe kellett kerülnie, amelybe belesodródott már annyi nő, aki csak azért vesztette el a fejét, hogy előbb ártatlanul megvádolták.

A szerelmi szenvedélyek kezdőfokán tapasztalatlan emberek az akadályoktól döbbennek vissza; és azok az akadályok, amelyek a mi két szerelmesünknek útjába állottak, igen hason-

lítottak azokhoz a bilincsekhez, amelyekkel a liiputiak Gullivert gluzsba kötötték. Egymásra torlódó semmiségek voltak ezek, amelyek lehetetlenné tettek minden szabad mozgást és a leghevesebb vágyakat tönkresilányították. Így például Bargetonnénak állandóan látogatásokat kellett fogadnia. Mert ha bezárta volna mások előtt az ajtaját olyankor, midőn Lucien nála volt, megszólta volna mindenki, hiszen akár mindjárt meg is szökhett volna vele. Azt tény, hogy ott fogadta őt a boudoirban, amelyet Lucien már úgy megszokott, hogy egész otthonosan érezte magát benne, de a boudoir ajtaját lelkiismeretesen nyitva hagyták. Az erény legszigorubb szabályai szerint ment itt minden, Bargeton ur a legjóhiszeműbb ostobasággal járt ki és be s egy percre észébe nem jutott volna, hogy a neje talán szeretne Luciennel egyedül lenni. De ha csak ő lett volna az egyetlen akadály, Nais nagyon könnyűszerrel elküldhette volna, vagy valami foglalkozást találhatott volna számára; azonban valósággal elárasztották a látogatások s ezeknek a száma annál inkább szaporodott, minél erősebben furkálta a kíváncsiság az embereket. A vidéki emberek természetükönél fogva rosszmájuaok és szeretnek elébe vágni a fejlődő szerelemnek. A szolgaszemélyzet hívás nélkül járt be a szobákba, még csak az ajtókon sem kopogtatott; régi megszokás volt ez náluk, amelyre egy olyan nő kapatta rá őket, akinek nem volt mit takargatnia. Ha

most változtattak volna valamit a háznál ezeken a régi szokásokon, nem annyi lett volna-e ez, mint beismerni szerelmüket, amelyben akkor csak úgy félig-meddig hitt még egész Angoulême. Bargetonné nem léphette át a küszöbét anélkül, hogy az egész város ne tudta volna, hová megy. Luciennal egyedül kimenni a városon kívül, döntő lépés lett volna; még sokkal kevésbbé lett volna veszedelmes, ha otthon zárkózott volna be vele. Ha Lucien éjjelen túl is ott maradt volna Bargetonnénál, anélkül, hogy társaság is lett volna náluk, másnap egyébről sem beszéltek volna már az emberek. Így hát a Bargetonné élete úgy otthon, mint házon kívül a teljes nyilvánosság előtt folyt le. Ezek a részletek jellemzők az egész vidéki életre; ott vagy bevalija valaki a ballépéseket, vagy el sem követheti.

Louise, mint minden nő, akit elragad a szenvedély, anélkül, hogy az élete dolgokban jártassága volna, egymásután ismerte fel helyzetének minden nehézségét; és ez visszariasztotta. Ez az aggodalom most befolyással volt azokra a szerelmi vitákra, amelyek oly gyakran teljesen igénybe veszik a legszebb órákat, mikor két szerelmes egyedül lehet. Bargetonnénak nem volt falusi birtoka, ahová szeretett költőjét magával vihetne volna, mint egynehány hölgy tette, aki valamely ügyesen kieszelt ürügy alatt falusi magányába temetkezett. Belefáradt ebbe a nyilvános életbe s a végsőkéig elgyötörve eltől a

zsarnokságtól, amelynek igája oly kemény volt, hogy amellet a kellemes oldalai számba sem jöttek, Escarbasra gondolt s az járt a fejében, hogy meglátogatta ott öreg édesapját, anyyira kihozták a sodrából ezek a nyomorúságos akadályok.

Chatelet nem hitt ennyi ártatlanságban. Leste a percet, amelyben Lucien Bargetonnéhoz ment s pár pillanat múlva maga is megjelent nála és ilyenkor mindig Chandour úrral kísértette el magát, ennek a klikknek legfecsegőbb emberével, akit mindig előre bocsátott a belépésnél, remélve, hogy egyszer, ha ilyen furszangoosan vadássza a véletlent, majd csak meglepheti őket. A szerepe és terveinek egész sikere annál nehezebb volt, mert ő maga semleges akart maradni, hogy szabadon irányíthassa minden szereplőjét a drámának, amelyet fölidézni készült. Ezért, hogy Lucient, akinek szemben állandóan hízelt és Bargetonnét, akinek éles szeme volt, óvatlanná tegye, a féltékeny Amelie mellé szegődött. Hogy Lucient és Louiset jobban kikémlelhesse, sikerült elérnie azt is, hogy pár nap óta nézeteltérés támadt közte és Chandour ur között a két szerelmezt illetően. Chatelet abban a véleményben volt, hogy Bargetonné mulat Lucien-on és sokkal büszkébb és előkelőbb származású annál, mint hogy egy patikus fiához lesüllyedjen. A kifőzött tervhez hozzá tartozott az is, hogy így a hitetlent játssza, mert úgy akarta, hogy őt a Bargetonné védő-

jének tartsák. Stanislas csak megmaradt amel-
lett, hogy Lucien nem tartozik a boldogtalan
szerelmesek közé. Amelie még jobban kiélesi-
tette a vitát s nagyon vágyott rá megtudni az
igazságot. Mindegyikük feltalálta az érveit. A
mint kis városokban történni szokott, a Chau-
dour ház néhány meghitt barátja éppen ilyen
megbeszélések alkalmával lépett be, mikor Cha-
telet és Stanislas nagy hévvel hozták föl a leg-
ragyogóbb érveket véleményük támogatására.
Igazán lehetetlen lett volna, hogy a két ellen-
fél ne keressen szövetséges társakat s meg ne
kérdesse a szomszédjától: Nos, és mi az ön
véleménye. Ezek a viták nagyon jók voltak
arra, hogy egy percre se veszítse senki szem-
elől Bargetonnét és Lucient.

Végre egy napon észrevette Chatelet, hogy
valahányszor Chaudour ur és ő Bargetonnét
meglátogatták és Lucien is ott volt, soha semmi
jel sem mutatott valamely gyanús körülményre;
a boudoir ajtaja nyitva volt, mindenki szaba-
don járt ki és be és semmi titokzatos körül-
ményből nem lehetett a szerelem izgató bűneire
következtetni. Stanislas, aki meglehetősen os-
toba volt, megígérte, hogy a legközelebbi na-
pon lábujjhegyen fog odalopózni, amire a
csalfa Amelie is erősen biztatta.

Ez a következő nap a Lucien életében éppen
egyike volt azoknak a válságos időpontoknak,
amelyben a fiatal emberek a hajukat tépik és
erősen megfogadják, hogy végét szakítják az

esztelen, hiábavaló sóhajtozásnak. Megszokta már a helyzetét és a költő, aki valaha egy székre is oly remegve ült volna le Angoulême királynőjének szentelt szalonjában, követelő szelremessé változott át. Hat hónap elég volt arra, hogy egyenrangúnak érezze magát Louiseval, most pedig azt akart lenni fölötte. Azzal az elhatározással jött el hazulról, hogy nagyon esztelenül fog viselkedni, hogy kockára teszi az életét, felhasználja a lángoló ékesszólás minden eszközét; azt fogja mondani, hogy végképp elvesztette a fejét, hogy képtelen egyetlen gondolatot termelni, vagy egyetlen sort leírni. Vannak nők, akik rettenetesen félnek a szilárd elhatározásoktól, ami becsületére válik finom érzéküknek; a csábításnak szívesen engednek, de konvencióknak nem. De általában senkinek sem kell a ráerőszakolt élvezet. Bargetonné a Lucien homlokán, a szemében, az egész arckifejezésében és fellépésében észrevette azt a nagy izgatottságot, amely rendesen szilárd elhatározásra kényszerít; föltette magában, hogy meggyőztie részint egy kis nő dacból, részint a szerelem nemesebb fölölgéséből. Mint minden szélsőségekre hajlamos nő, ő is túlbecsülte a saját személye értékét. A saját szemében Bargetonné valóságos királynő volt, egy Beatrice vagy Laura. Odaült, mint a középkorban szokás volt, a költői torna baldachinja alá és Luciennak csak pár győzelem árán volt szabad őt kiérdemelnie, először túl kellett szár-

naylúia Lamartinet, a »légies gyermeket«, Scott Valtert és Byront. Ez a nemes hölgy úgy tekintette a szerelmét, mint valami magasztos principiumot; a vágyaknak, amelyeket ő ébresztett Lucienban, arra kellett ezt ösztönözniök, hogy hírnevet szerezzen. Ez a női donquijote-természet olyan érzés, amely bizonyos, komoly szentesítést ad a szerelemnek, hasznossá, naggyá és becsületessé teszi azt. Baigetonné a fejébe vette, hogy hét vagy nyolc évig a Dulcinea szerepét játssza Lucien életében, mint a vidéki hölgyeknél szokás, azt akarta, hogy a jobbágyi alárendeltség egy nemével szolgálják meg a személyét s ez a jobbágyi hűség huzamosabban tartson, hogy közben ideje legyen a barátját kiismerni.

Midőn Lucien a harcot egy aféle túláradó hitelgésszel megnyitotta, amelyen az olyan nők, akik önmagukkal még szabadon rendelkeznek, jót szoktak nevetni s amely csak azokat az asszonyokat zavarja meg, akik már prédául dobták magukat egy érzésnek, Louise méltóságteljes arckifejezést öltött s belekezdett szokásos; csillogó szavakkal megspékelt szónoklatai egyikeibe.

— Hát így tartja meg, amit nekem ígért, Lucien, — mondotta belejezésül. Nem szabad ezt az édes szép jelent olyan lelkiismeretfurdalásokkal megzavarnia, amelyek később csak megmérgeznék az életemet. Ne tegye tönkre a jövőt és ezt büszkén mondom, ne rontsa el

a jelent. Hát nem a magáé az egész szívem? Mi kellene még azonkívül? Hát valóban az ér-
zékeitől engedné magát a szerelme befolyásol-
tatni, míg egy forrón szeretett nő legszebb joga
az, hogy nyugalmat parancsoljon magának?
Ugyan kinek tart engem? Nem vagyok már a
maga Beatricéje. Ha nem vagyok már több a
maga számára, mint nő, akkor egyáltalában még
nő sem akarok lenni.

— Annak a férfinak is ugyanezt mondaná,
akit nem szeretne?! — kiáltott indulatosan Lu-
cien.

— Ha nem érzi meg, mennyi őszinte szere-
lem van az én gondolataimban, nem is lesz
soha méltó hozzám.

— Ön kétségbe vonja a szerelmemet, hogy
adós maradhasson a válasszal, — szólt Lucien
és zokogva a Bargetonné lábához vetette magát.

A szegény fiu őszintén zokogott, mikor látta,
hogy ilyen hosszú időre bezárják előtte a pa-
radicsom kapuját. A költő könnyei voltak ezek,
azé a költőé, aki azt hitte, hogy rábeszélő
hatalma szenvedett kudarcot, a gyermek könnyei,
akinek nem akarják odaadni a játékszert, a
melyre vágyik.

— Soha sem szeretett engem, — kiáltott fel.

— Maga sem hiszi, amit most mond, — fe-
lelt Bargetonné, akinek hizelgett ez az erőszá-
kos ostrom.

— Bizonyítsa hát be, hogy az enyém, — szólt
Lucien, akinek haja kócosan a szemébe lógott.

Ebben a pillanatban lépett be heszfélenül Stanislas s látta, hogy Lucien félig a földön fekszik, a szeme könnyes és a feje a Louise térdén nyugszik. Stanislas, aki ezt a meglehetősen gyamus látványt egész kielégítőnek találta, hevesen odafordult Chatelethez, aki állva maradt a szalon ajtajában. Bargetonné hirtelen kirohant, de nem érte már utol a két kémet, akik, mint aki rosszkor érkezett, a leggyorsabban visszahúzódtak.

— Ki volt itt? — kérdezte a cselédségtől.

— Chandour és Chatelet ur, — válaszolt Gentil, Bargetonné öreg inasa.

Sápadtan és remegve ment vissza a boudoir-jába.

— Ha így látták magát, el vagyok veszve, — mondta Luciennak.

— Annál jobb, — kiáltott fel a költő.

Bargetonné mosolyogni kezdett az önzésnek erre a kitörésére, amelyben annyi szerelem égett. A vidéken az aféle kaland sokkal kellemetlenebbé válik aszerint, hogy adják tovább. Egy pillanat alatt tudta mindenki, hogy Lucient éppen akkor lepték meg, midőn a Bargetonné térdén hevert. Chandour ur boldog volt, hogy ez az eset most fontosságot kölcsönzött a személyének és sietett a nagy eseményt a clubban, majd házról-házra járva, elbeszélni. Chatelet sulyt helyezett arra, hogy mindenütt megjegyezze: ő nem látott semmit; de éppen ez a félrehúzódása sarkalta még szaporább szóra Stanislast s ösz-

tökélte arra, hogy a részleteket tulozza; és Stanislas, aki lassankint kezdte magáról felfedezni, milyen ötletes feje van, minden újabb előadás alkalmával újabb részleteket fűzött a dologhoz. Este az egész társaság Ameliehez tódult, mert estére már a legtulzottabb változatok keringtek az esetről az angoulêmei nemesi körökben, ahol mindenki a Stanislas példáját követte. Ugy a hölgyek, mint a férfiak türelmetlenül égtek a vágytól, hogy megtudják az igazságot. Az a pár hölgy, aki legjobban csapkodta össze a kezét, aki botrányt és erköcstelenséget kiabált, éppen Amelie, Zephirine, Foline és Lolotte volt, akik mindnyájan ludasok voltak többé-kevésbé egy kis tiltott gyönyörűségben. A szörnyű tárgyat minden hangnemben variálták.

— Oh jaj, — mondta az egyik — szegény Nais, hiszen tudjátok. En nem hiszek a dologban, emellett szól egész fedhetetlen életem, sokkal büszkébb annál, minthogy egyéb is legyen a Chardon ur számára, ne csak a pártfogója. De ha mégis így volna, úgy teljes szívemből sajnálom.

— Annál sajnálatraméltóbb, mert rettentő nevetségessé teszi magát, hiszen az anyja lehetne Lulu urnak, ahogy Jacques hívja. Mert ez a fűzfapoéta legfelsőbb huszonkét éves, míg Nais, magunk közt szólva, már tul van a negyvenen.

— En, — mondotta Chatelet — úgy találom, hogy az a helyzet, amelyben Rubempré ur volt, szintén csak a Nais ártatlanságát bizonyítja. Az

ember nem veti magát térdre, hogy még egyszer könyörögjön azért, amit már megkapott.

— Ahogy vesszük, — szólta Francis boldog pillantással, amely rosszaló tekintetet váltott ki Zephirinenél.

— De hát mondja már el nekünk, miben is áll ez a dolog, — kérdezték Stanislast titkos tanácsá alakulva a szalon egyik sarkában.

Stanislas végül egész kis történetet talált ki telve elkoptatott pajzánságokkal és az egészet olyan taglejtésekkel és mozdulatokkal kísérté, amelyek még rosszabb színben tüntették fel a dolgot.

— Hihetetlen, — mondták neki újra meg újra.

— Délben történt? — kérdezte az egyik hölgy.

— Mindenkiről föltelezttem volna, csak Naïs-ről nem.

— Mitévő lesz most?

Azután jött a magyarázatok és föltevések végtelen sora... Chatelet védelmébe vette Bargetonnét, de oly ügyetlenül védelmezte, hogy csak élesztette a megszólás tüzeit, ahelyett hogy ottolta volna: Lili, aki az angoulêmei Olímpos legszebb angyalának bukása miatt vigasztalhatatlannak mutatta magát, könyezve ment a püspöki palotába, hogy a hirt oda megvigye. Mikor az egész várost kétségbevonhatatlanul tele veték a hírrel, Chatelet boldogan ment Bargetonékhöz, ahol ez este, sajnos, csak egy viztasztalnál ültek. Diplomátikus ravaszsággal arra kérte

Naist, hogy vonuljon vele félre a boudoirjába egy kis beszélgetésre. Mind a ketten egy kis diványra ültek le.

— Kétségkívül tudja, — mondta fojtott hangon Chatelet, — mivel foglalkozik egész Angoulême.

— Nem, — felelte Bargetonné.

— Nos hát, — folytatta Chatelet — sokkal jobb barátja vagyok, sem hogy meghagyjam ebben a tudatlanságban. Lehetővé kell tennem az ön számára, hogy elhallgattassa azokat a rágalmakat, amelyeket nem találhatott ki más, mint Amelie, aki elég merész magát az ön vetélytársnőjének képzelni. Ma délelőlt láogatást akartam önnél tenni azzal a majom Stanilasszal. Ő egy lépéssel előbb jött, mint én és mikor ide belépett — ezzel a boudoir-ajtóra mutatott — állítólag olyan helyzetben találta önt Rubempré urral, amely nem engedte meg neki, hogy belépjen; egész megzavarodva húzódott vissza hozzám és magával vonszolt, anélkül hogy időt engedett volna rá, magamhoz térnem; és már Beaulieuben voltunk, mikor végre e b. s. élte nekem, mi volt az oka megfutamodásának. Ha tudtam volna, egy tapodtat sem mentem volna innen, míg ezt a kérdést önre nézve kedvezően nem tisztáztam; de mikor már egyszer eljöttünk, ismét visszatérni... az már nem bizonyított volna semmit. Most pedig, akár jól látott Stanislas, akár nincs igaza, nem szabad igazának lenni. Kedves Nais, ne hagyja az életét, a tisztességét, a jövőjét kockára tétetni egy tökfilkó-

tól; hallgattassa el azonnal. Nagyon jól tudja, milyen helyzetben vagyok én itt. Rá vagyok itt utalva mindenkire, de azért teljesen rendelkezésre állok önnek. Rendelkezzék az életem fölött az öné. Ha visszautasította is a vágyaimat, a szívem mindig önnél maradt és minden alkalommal be fogom önnek bizonyítani, mennyire szeretem. Igen, mint hű szolgája fogok örködni fölötte, anélkül, hogy yalaha jutalmát remélnék, egyesegyedül csak a gyönyörűség kedvéért, amelyet nekem szerez, hogy szolgálatot tehetek önnek, még ha nem is tud róla. Ma délelőtt is mindenütt azt mondtam, hogy én a szalonajtóban álltam, de nem láttam semmit. S ha megkérdezik, ki közölte önnel, mit beszélnek róla, csak nevezzen meg engem. A legboldogabb volnék, ha az ön hivatott védője lehetnék, de magunk közt szólva, egyedül Bargeton ur az, aki Stanislast felelősségre vonhatja. Lehet, hogy ez a kis Rubempré valami ostobaságot követett el, de egy hölgy becsülete nem lehet kiszolgáltatva minden jöttment bolondnak, aki a lábához veti magát. Ezt akartam mondani.

Nais egy biccentéssel mondott köszönetet Chaletnek és gondolatokba mélyedt. Egész a csömlőlésig jól volt lakva a vidéki étellel. Chalet első szavaira Páris felé fordult a figyelme. Bargetonné hallgatása zavarba hozta kitanult udvarlóját.

— Ismétlem, hogy csak rendelkezék velem,
— mondta neki.

— Köszönöm, — felelte az asszony.

— Mit szándékozik tenni?

— Majd meglátom.

Hosszu hallgatás.

— Hát annyira szereti azt a kis Rubemprét.

Bargetonné ajkáról gögös mosoly röppest el.

Össze fonta a karját és a boudoire függönyét nézte. Chatelet távozott, anélkül, hogy olvasott volna ebben a büszke női szivben. Midőn Lucien és a négy hűséges öreg ur eltávozott, akik idejöttek megszokott kártyapartijukhoz anélkül, hogy az állítólagos vádaktól fölizgattatták volna magukat, Bargetonné odafordult a férjéhez, aki éppen azon volt, hogy feködni térjen s már félig ki is nyitotta a száját, hogy jó éjt kívánjon a feleségének.

— Jöjjön csak egy kicsit, kedvesem, beszélni valóm van magával. — mondta némi ünnepélyességgel.

Bargeton ur követte a feleségét a boudoirba.

— Uram, — szolt a felesége — talán helytelenül cselekedtem, hogy Rubempré ur iránt tanúsított jóakaratu pártfogásomba olyan melegséget kevertem, amelyet úgy ő, mint az az ostoba népség, amely ebben a városban lakik, félre magyarázott. Ma reggel Lucien a lábamhoz borult és szerelmi vallomást tett nekem. Stanislas éppen akkor toppant be, mikor fölemeltem ezt a gyereket. Megfeledkezve arról a kötelességről, amelyet az udvariasság egy uriembernek egy

hölgyel szemben minden körülmények között parancsol, azt merre föltételezni, hogy kétes helyzetben talált engem ezzel a fiatalemberrel, akivel különben úgy bántam el, amint megérdemelte. Ha ez a hebehurgya gyerek tudná, micsoda rágalmakra adott alkalmat az ő meg gondolatlansága, ahogy én ismerem, menne, inzultálná Stanislast és kényszeritené, hogy verekedjék meg vele. Ez a lépése nem volna egyéb, mint szerelmének nyílt beismerése. Azt hiszem, fölösleges mondanom, hogy a felesége ártatlan, de rem gondolja, hogy van abban valami megbecsületlenítő magára is és rám is, ha Rubempré ur tolja föl magát védőmnnek. Menjen tehát tüstént Stanislashoz és kérjen tőle a legkomolyabban elégtételt azokért a megszégyenítő hírekért, amelyek felőlem terjesztett; ne felejtse el, hogy nem lehet a dolog fölött napirendre térni, ha csak számos és számbavehető tanu előtt mindent vissza nem von. Ha így jár el, minden tisztességes ember becsülését kiérdemli, úgy viselkedik, mint olyan ember, akinek helyén az esze s a szíve s számíthat az én becsülésemre is.

En Gentilt lovon Escarbasba küldöm s az apám lesz a segéded, tudom, hogy a koradacára van olyan ember a talpán, hogy elbánik azzal a fajankóval, aki be meri feketíteni egy Negrepelisse jó hirnevét. A fegyverválasztás joga a magáé lesz, verekedjenek meg pisztollyal, magabánulatosan lö.

— Megyek, — válaszolt Bargeton úr, azzal fogta a botját és a kalapját.

— Jól van, barátom, — mondta a felesége megindultan — így szeretem a férfiakat, maga tetető. talpig ur.

Csókra nyujtotta neki a homlokát, amelyet az öreg ur egész boldogan és büszkén csókolt meg. És ez a nő, aki aféle anyai érzéssel viseltetett ez iránt a nagy gyerek iránt, nem tudott elfojtani egy könnycseppet, mikor hallotta, hogy az ajtó becsapódik mögötte.

— Hogy szeret, — mondta magában. — Szegény ember úgy ragaszkodik az élethez, és még is meggondolás nélkül odaadná értem.

Bargeton urat egy csöppet sem nyugtalanította, hogy holnap meg kell verekednie egy emberrel s hidegvérrel bele kell néznie egy rá szegzett pisztoly szájába, nem csupán egyetlen dolog hozta őt zavarba és ettől reszketett egész idő alatt, míg Chaudourhoz utban volt.

— Mit mondjak neki — gondolta magában. — Na! a szájamba adhatta volna a mondókámat!

És agyongyötörte az agyát, hogy összehozzon pár olyan mondatot, amely nem hat majd nevetségesen.

De az olyan emberek, akik mint Bargeton ur, hallgatásba burkolódzva élnek, amit szellemük szűk korlátai és csekély jelentőségük pa-

rárcsólnak rájuk, az élet fontos körülményei közt, mindig megtalálják a kellő ünnepélyességet.

Miután keveset beszélnek, ritkán szalasztnak ki bolondságot a szájukon, továbbá, mert alaposan megrágnak azt, amit kimondanak, ez a rendkívül nagy bizalmatlanságuk önmaguk iránt azt eredményezi, hogy a mondókájukat pompásan betanulják és a legtökéletesebben fejezik ki magukat; csodával határos tünemény ez, hasonló ahhoz, amely Bálám szamarának a nyelvét megoldotta. Ilyenképen Bargeton ur is egész fölényesen viselkedett és igazolta azok véleményét, akik mindig Pithagoras iskolájához tartozó bölcsnek tartották. Este tizenegy órakor kopogtatott be Stanislashoz, ahol nagy társaságot talált. Hallgatagon lépett oda Ameliet üdvözlőn és az egész társaságon végighordozta semmitmondó mosolyát, amely a jelen körülmények között mélységes gunynak tünt föl. Nagy csönd támadt erre, mint a természet ölen közelgő vihar előtt. Chatelet, aki közben visszatért, jelentősegteljesen hordozta végig pillantását egy, másután először Bargeton uron, azután Stanislason, akihez a megsértett férj udvariasan odalépett.

Chatelet tisztában volt vele, mit jelent ez a látogatás olyan időben, midőn az öreg ur már mindég feküdni szokott: Nais nyilván ezt az erőtlent karta akarta mozgásba hozni; és mivel az Amelienél elért pozíciója megengedte neki, hogy

a ház ügyeibe avatkozzék, felemelkedett, félre hívta Bargeton urat és így szólt hozzá:

— Ön Stanislasszal akar beszélni?

— Igen, — felelt a derék férfin boldogan, hogy közvetítőre akadt, aki talán majd viszi helyette a szót.

— Akkor sétáljon be az Amelie hálósobájába, — mondta az adóügyi igazgató, akinek egész kapóra jött ez a párbaj, mert esetleg özvegyesgre juttathatta Bargetonnét, de egyuttal lehetetlené tette volna azt is, hogy Bargetonné Lucien-hoz, e párbaj okozójához, menjen nőül.

— Stanislas, — mondta Chatelet Chandour urnak — Bargeton kétségtelenül azért jött, hogy magyarázatot kérjen öntől azokért a beszédekért, amelyeket Naisról folytatott. Jöjjön a felesége szobájába és viselkedjenek mindaketten úgy, ahogy nemes emberhez illik. Ne csapjanak lármát, legyenek a legudvariasabbak s őrizték meg végig az angol hidegvér méltóságát.

A következő percben Stanislas és Chatelet már Bargetonnál voltak.

— Uram, — szólt a megsértett férj — ön azt állítja, hogy Bargetonné urnőt Rubempré urral kétes helyzetbe találta?

— Chardon urral, — jegyezte meg gunyosan Stanislas, aki gyöngé legénynek nézte Bargetont.

— Mindegy, — válaszolt a férj — ha nem hajlandó ezt a gyanúsítást az itt levő társaság jelenlétében visszavonni, úgy felszólítom, hogy

nevezze meg a segédjét. Az apósom, Negrepelisse ur reggel négy órakor fel fogja önt keresni, addig mind a ketten megtehetjük a szükséges intézkedéseket, mert a dolog elintézésének az az egyetlen módja, amelyet jeleztem. Én, mint sértett fél, a pisztolyt választom.

Utközben Bargeton ur alaposan megrágtá ezt a beszédet, amelynél hosszabbat nem tartott életében és minden szenvedelemtől menten, a világ legnyugodtabb ábrázatával mondta el. Stanislas elsápadt és azt kérdezte magában:

— Mit is láttam én tulajdonképen?

De ha választani kellett, vagy a megszegyenyítést, hogy meghazudtolja most a szavait az egész világ előtt, ennek a néma embernek a jelenlétében, aki, úgy látszik, nem értette a tréfát, vagy a félelmet, a szörnyű félelmet, amely izzó marokkal szoritotta össze a torkát, úgy inkább a távolabbi veszedelmet választotta.

— Helyes. Holnap, — mondta Bargeton urnak, remélve, hogy majd valahogy rendbe jön a dolog.

A három férfi visszatért a társasághoz, ahol mindenki vizsgaszemmel fürkészte az arcukat: Chatelet mosolygott, Bargeton ur olyan nyugodt volt, mintha csak otthon lett volna; de Stanislas halászápadt volt. Ez a tekintet néhány asszony előtt elárulta, miről folyt odabenn a szó. »Párbajozni fognak«, — ez járt szájról-szájra. A társaság fele azt gondolta, hogy Stanislasnak nincs igaza, a sápadtsága és az egész

magaviselete arra engedett következtetni, hogy hazudott; a társaság másik fele a Bargeton ur magatartását csodálta. Chatelet adta a fontoskodót és titokzatost, hogy az arcokat vizsgálja, azután távozott.

— Vannak pisztolyai? — sugta Chatelet az egész testében remegő Stanislas fülébe.

Amelie megértett mindent és rosszul lett, a nők siettek betuszkolni a hálósobájába. Rettenetes láрма támadt. Mindenki egyszerre beszélt. A férfiak a szalonban maradtak és egyhangulag kijelentették, hogy Bargeton urnak igaza van.

— Hitte volna-e, hogy ennek a jámbor embernek ilyen fellépése legyen, — szólt Saintot ur.

— Ugy tudom, — jegyezte meg könnyörtelenül Jacques — hogy ifju korában egyike volt a legkitünőbb céllövőknek. Az apám sokat mesélt a Bargeton ur fegyvertényeiről.

— Bah, majd husz lépésre állítják fel őket egymástól és elhibázzák egymást, ha lovassági pisztolyokat használnak, — mondta Francis Chateletnek.

Mikor mindenki eltávozott, Chatelet megnyugtatta Stanislast és feleségét s kijelentette nekik, hogy nem lesz semmi baj, egy párbajban, amelyben egy hatvan éves ember áll szemben egy harminchat évessel, az utóbbi van fölényben.

Másnap reggel, midőn Lucien éppen reggelinél ült Dáviddal, aki az apja nélkül tért vissza Marsacból, Chardonné az izgalomtól csaknem magánkivül lépett be.

— Lucien, tudod-e mi ujság, már az egész piac tele van vele. Bargeton ur majd hogy agyon nem lőtte Chandour urat ma reggel öt órakor a Tulloy ur rétjén, akinek a nevére most szójátékokat faragnak; Chandour ur állítólag azt beszélte tegnap, hogy tetten ért téged Bargetonnéval.

— Az nem igaz, Bargetonné ártatlan! — kiáltott Lucien.

— Egy falusi ember, aki a dolog részleteit elbeszélte, a kocsijáról mindent látott. Negrepellise ur hajnali három órakor jött át, hogy segédkezzék Bargeton urnak; Chandour urnak meg is mondta, hogyha a vejét valami baj érné, ő áll boszut érte. Egy huszártiszt adta kölcsön a pisztolyait, amelyeket Negrepellise ur több ízben kipróbált. Chatelet ur ellenezte, hogy a pisztolyokat kipróbálják, de az a tiszt, akit a döntésre felkértek, azt mondta, ha nem akarnak gyerekjátékot csinálni, akkor olyan fegyvereket kell használniok, amelyek érnek valamit. A segédek huszonöt lépésre állították fel egymástól a két ellenfelet. Bargeton ur, aki úgy állt ott, mintha sétára indulna, elsőnek lőtt és a golyója a Chandour ur nyakába fúródott, aki összeesett s nem is tudott már visszalépni. A kórházi sebész kijelentette, hogy Chan-

dour urnak egész életében görbe marad a nyaka. Azért jöttem, hogy közöljem veled a párbaj eredményét és figyelmeztesselek, hogy ne menj most Bargetonnéhoz és ne igen mutogasd magad Angeulémében, mert Chandour ur barátai kihívóan viselkedhetnének veled szemben.

E pillanatban a szedőgyerektől vezetve Gentil lépett be, Bargetonné inasa és egy levelet nyújtott át Louisetól Luciennak.

»Barátom, ön bizonyára értesült a Chandour ur és férjem közt lefolyt párbaj eredményéről. Ma nem fogadunk senkit. Viselkedjék okosan és ne mutassa magát, kérem önt erre azoknak az érzelmeknek a nevében, amelyekkel irántam viseltetik. Nem gondolja, hogy ezt a szomorú napot legjobban azazal üthetjük el, ha eljön és meghallgatja Beatricéjét, akinek életében mérhetetlen változást idézett elő ez az esemény s akinek ezer mondanivalója van a maga számára.«

— Szeréncsére, — szólt Dávid — az esküvőm napját holnaputánra tettem, úgy legalább megvan az okod rá, hogy ritkábban menj Bargetonnéhoz.

— Kedves Dávid, Bargetonné arra kér, hogy látogassam meg ma; azt hiszem, engedelmeskednem kell neki, ő bizonyára jobban tudja, mint mi, hogyan kell viselkednünk a jelen körülmények között.

— Hát itt rendben van-e már minden? — kérdezte Chardonné.

— Nézze meg, — kiáltott Dávid boldogan, hogy megmutathatja, milyen átalakuláson ment át az egész első emelet, ahol minden új és ragyogó volt.

Itt mindenben a kezdődő fiatal háztartások korszakának édes levegője érzett, amelyben a menyasszonyi fátyol és a narancsvirágok koronázzák az élet bensőséges összhangját, ahol a szerelem tavaszának fénye tükröződik a tárgyakon, ahol minden fehér, takaros és virágos.

— Éva úgy fog lakni, mint egy hercegnő, — mondta az anya — de nagyon sok pénzt kifizétél, te pazarló!

Dávid csak mosolygott, de nem szólt egy szót sem, mert Chardonné egy titkos seb elevenére tapintott, amely kegyetlenül gyötörte a szegény szerelmest; a tervei megvalósítása annyira túllépte az előirányzott költségeket, hogy a pájtát lehetetlen volt emeletre huzatni. Így az anyósának még jóideig nem bocsáthatta rendelkezésére a neki szánt lakást. Nagylelkű embereknek a legnagyobb fájdalom az, ha nem válthatják be azokat az ígéreteiket, amelyek tulajdonképpen a gyöngédség apró hiúságai. Dávid gondosan eltitkolta zavarát, hogy kimélje a Lucien érzékenységét, akit könnyen megszegyeníthetett volna az a sok áldozat, amelyet érte hoztak.

— Ami azt illeti, Éva és barátai is derekasan dolgoztak, — mondta Chardonné. — A kelengye s a háztartáshoz szükséges fehérnemű teljesen készen van. Ezek a leánykák úgy szeretik Évát, hogy a matrácokat tudván kívül fehér barchettal huzzák be és rózsaszín zsinórral szegték körül. Olyan csinos minden, hogy az embernek kedve támad férjhez menni.

Anyja és leánya minden megtakarított pénzüket elköltötték, hogy ellássák a Dávid háztartását olyan dolgokkal, amelyekre legényemberek sohasem gondolnak. Miután tudták, milyen fényűzést fejt ki Dávid, mert szó volt egy porcellán szervizről is, amelyet Limogesban rendelt meg, megkísérelték, hogy az általuk hozott dolgok összhangban legyenek azokkal, amelyeket Dávid vásárolt. A szeretetnek és nagylelkűségnek ez a kis versenye azt eredményezte, hogy a fiatal pár házassága első idejében bizonyos nélkülözéseknek lehetett kitéve, bár körülte minden külső jele még volt annak a polgári jólétnek, amely egy időre elmaradt városkában, amilyen akkor Angoulême volt, fényűzés számba ment.

Lucien, mihelyt látta, hogy az anyja és Dávid átmennek a hálószobába, amelynek fehér és kék festését és csinos berendezését ő már jól ismerte, azonnal kisuttyant, hogy Bargetonnéhoz menjen. Naist reggelinél találta férjével, akinek a reggeli séta étvágyat csinált s aki jóízűen evett s kisebb gondja is nagyobb

volt, minthogy a történetekkel törődjék. Negrepellisse ur, az öreg falusi nemes, tiszteletet parancsoló alak, a régi francia nemesség maradványa, szintén ott volt a leányánál. Midőn Gentil Rubempré urat jelentette, a hófehér hajú aggastyán olyan ember kémlelő pillantásával mérte végig Lucient, mint aki gyorsan ismerni akarja azt a férfit, akit a leánya kitűntetett. Lucien rendkívüli szépsége olyan villámcsapás-szerűen érintette, hogy nem tudott visszatarítani egy helyeslő pillantást, de, úgy látszott, hogy inkább futó szeretkezésnek, mindössze egy szeszélynek tartja leányának a fiatalemberhez való viszonyát, mint tartós szenvedélynek. A reggélit befejezték. Louise felállhatott, magára hagyhatta apját és Bargeton urat, miközben intett Luciennak, hogy kövesse.

— Barátom, — szólt és a hangjában a szomorúság mellett öröm is csengett, — Párisba megyek s az apám magával viszi Escarbasba Bargetont, aki ott marad az én távollétem alatt. D'Espardné, született Blamont-Chauvry leány, akihez az Espardok, a Negrepellisse család idősebb ága révén vagyunk rokonságban, jelenleg igen befolyásos nő ugy a maga, mint a rokonsága révén. Ha úgy esnék, hogy szívesen tartja a rokonságot, nagyon körülte volnék; a befolyásával könnyen szerezhetne valami állást Bargetonnak. A fáradozásaimmal talán sikerül elérnem azt, hogy az udvar annak a kívánságának ad kifejezést, hogy szívesen látná, ha

Bargeton lenne Charente képviselőjévé, ami nagy segítségünkre volna abban, hogy a férjem itt felléphessen. A képviselői állás nagyon megkönnyítené Párisban a további lépéseimet. Drága gyermekem, te sugalmaztad nekem, hogy ilyen változást idézzek elő az életemben. A ma reggeli párbaj arra kényszerít, hogy jóidőre bezárjam a házam kapuját, mert akadhatnak olyanok, akik a Chandourék pártjára állnak velünk szemben. A mi helyzetünkben és egy ilyen kis városban mindig jó az, ha az ember eltűnik és időt enged a gyűlölködésnek arra, hogy kifújja magát. De vagy sikerül a tervem és akkor sose látom többé Angoulême-t, vagy nem sikerül, akkor pedig Párisban várom be azt a pillanatot, mikortól fogva lehetővé válik, hogy a nyarat Escarbasban, a telet pedig Párisban töltsöm. Ez az egyetlen életlehetőség egy előkelő hölgy számára, én nagyon is soká késlekedtem vele. Egy nap elég lesz az összes előkészületekre; én holnap este utazom és te el fogsz kísérni, nemde? Majd előre még. Mansle és Ruffec között felveszlek a kocsimra és azután hamarosan Párisba érünk. Bizony, drágám, kiváló emberek számára csak ott nyílik meg az élet. Hiába, csak a hozzá hasonlók között érezheti jól magát mindenki, különben pusztá szenvedés az élet. Egyébként Páris az egész szellemi világ középpontja, ott nyílik tér a sikereid számára, győzd le gyorsan a távolságot, amely elválaszt tőle. Ne engedd, hogy

az eszméid a vidéken megaszalódjanak, siess és keress érintkezést azokkal a nagyemberekkel, akik a XIX. század eszméinek hordozói lesznek. Keress közeledést az udvarhoz és a hatalomhoz. Sem a hirneves emberek, sem a méltóságok nem jönnek hozzád, hogy felkutatásnak egy tehetséget, amely a kisvárosban tesped. Vagy mondj nekem csak egy nagy alkotást, amely vidéken születet. Nézd inkább, mint vonzotta ellenállhatatlanul magához a tinom és szegény Rousseaut ez a szellemi napfény, amelyben megéri a dicsőség, mert a nemcs verseny izgalmaiban forróra hevülnek a lelkek. Hát nem kell-e sietned, hogy elfoglald a helyet abban a költőplejádban, amely minden korban megszületik? Te nem is tudod, milyen hasznos az egy ifju tehetségre, ha az előkelő társaság fényében sütkérezhet. Majd ki-
eszközlöm, hogy fogadjanak Espardnénál; egyáltalán nem könnyű dolog bejutni a szalonjába, ahol találkozni fogsz az összes kiváló személyiségekkel, miniszterekkel, követekkel, a Ház ünnepelt szónokaival, a legbefolyásosabb főurakkal, gazdag és híres emberekkel. Nagyon ügyetlennek kellene lenned, ha ilyen szép, fiatal, tehetséggel tele ember létedre nem kétenéd föl az érdeklődésüket. A nagy tehetségek nem kicsinyesek, szívesen vesznek pártfogásukba. S ha látják, milyen magas helyekre vagy bejáratos, a műveid rendkívül mértékben nyernék értékükben. A művészek részére a legna-

gyobb feladat annak a kérdésnek a megoldása, hogy tudják magukat megláttatni. Itt ezer alkalom kínálkozik majd arra, hogy a szerencsédet megalapítsd, kilátásod van egy csomó színekurára s esetleg ösztöndíjra is, a király magánpénztárából. A Bourbonok olyan szívesen pártfogolják az irodalmat és a művészteket. Légy tehát egyidejűleg vallásos és royalista költő. Ez a dicsőségen kívül vagyont is szerez számodra. Vagy talán az ellenzékiekedés és a liberalizmus az, amely állásokhoz, gazdag jutalmakhoz és vagyonhoz juttatja az írókat? Lépj tehát a helyes utra és menj abba a táborba, amelyben minden szellemes embernek ott a helye. Most tudod a titkomat, hallgass róla a legmélységesebben s készülj, hogy elkísérhess. Vagy nem akarsz? — tette hozzá, mert csodálatos volt neki szerelmesének hallgatag viselkedése.

Lucient egész elkápráztatta a Párisra nyílt hirtelen kilátás. Mikor ezeket a csábító szavakat hallotta, olyan volt neki, mintha eddig csak a féleszével gondolkodott volna és úgy tűnt fel előtte, mintha most fedezné csak föl a másik felét, annyira kitágult az észme-köre; s úgy látta magát itt Angoulême-ban, mint valami békát, amely eddig egy kő alatt élt a mocsár fenekén. Páris és a város minden ragyogása, Páris, amely a vidéki ember képzeletében úgy tükröződik, mint valami bűvös Eldorádó, feltündökölt előtte aranyköntösében, fe-

fehér gyémánt diadémmal és hívón tárta ki két karját minden tehetség elé. A híres emberek testvérként fogják őt keblükre ölelni. Ott csupa öröm és napsütés várja a zsenit. Ott nincsenek irigy kurtanemesek, akik sértő szavakat ejtenek el, hogy megalázzák az író, költő nyoma sincs a bamba közönynek a költészettel szemben. Ott sarjadnak ki a költői alkotások, ott fizetnek érték becsületesen s ott kerülnek a nagy nyilvánosság elé. A kiadóknak alig kell elolvasniuk a »IX. Károly újászá«-nak első pár oldalát, már nyitják ki a pénzszekevényük ajtaját és megkérdezik: »Mennyit parancsol?« S arra is rájött, hogy egyáltalán utazás után, amelynek körülményei olyan közel hozzák őket egymáshoz, mint két házaselet, Bargetonné egészen az övé lesz és aztán együtt fognak élni.

Erre a kérdésre: »Vagy te nem akarod?« egy forró könyecsepp volt a válasza, karjával átölelte a Louise derekát, a szívéhez szorította őt s elhalmozta a nyakát a heves csókok árával. Azután hirtelen, mintha valamely visszatekintés villámcsapása érte volna, abbahagyta és így kiáltott fel:

— Szent Isten! holnapután lesa a hugom esküvője!

Ez a felkiáltás volt a jószívű és tiszta gyermek utolsó lélekzete benne. Azokra az erős kötelékekre, amelyek az ifjú szíveket a családdal, mint az első baráttal s az ősi, legkedve-

legesebb érzésekkel összefűzik, félelmes megpróbáltatás várt.

— Úgyan! — kiáltott fel a gögös Negrepelisse leány, — mi köze van a nővére esküvőjének szerelmünk e nagy lépéséhez? Olyan nagyon a szíven fekszik, hogy ott feszelegjen ezen a polgári és közműves lakzin, hogy nem tudja értem áldozatul hozni ezeket a fenkölt örömeket? Gyönyörű áldozat, — tette hozzá megvetően. — Ma reggel én párbajba küldtem a férjemet maga miatt. Menjen, uram, hagyjon magamra, csalódtam önben.

Csaknem ájultan dőlt a pamlagra. Lucien odaróskadt hozzá, a bocsánatát kérte és szidta a családját, Dávidot és a testvérét.

— Ugy bízom benned, — mondta Bargetonné. — Cante-Croix bálványozta az anyját, de csak azért, hogy egyetlen levélkére kapjon tőlem, amelyben ennyit írtam neki: »Meg vagyok elégedve«, a harc tüzeiben halt meg! Ön pedig, mikor arról van szó, hogy velem utazhatik, nem tud lemondani egy nászlakomáról.

Lucien meg akarta magát ölni és a kétségbeesése oly mély volt és oly őszinte, hogy Louise megbocsátott neki. De éreztette vele, hogy ezt a hibáját még jóvá kell tennie.

— Menj hát most, — mondta neki végül — légy titoktartó s intézd úgy, hogy holnap éjfélkor Mansle mögött száz lépésnyire találkozhassunk.

Lucien úgy érezte, hogy kiszalad a lába alól a föld. Elindult, hogy fölkeresse Dávidot. A reményei úgy üzték, akár Orestest a furiák, mert egyszerre száz nehézség tornyosult elébe, amely mind ebben az egy rettenetes kérdésben volt összefoglalható: »Hol veszek pénzt?« Anyyira félt a Dávid éles szemétől, hogy bezárkózott csinos dolgozószobájába, mert szeretett volna kissé felocsudni abból a kábultságból, amelybe új helyzete sodorta. El kellett tehát hagynia ezt a lakást, amelyet oly nagy költséggel rendeztek be számára s haszontalanná tennie minden áldozatot. Lucien arra gondolt, hogy talán az anyja lakhatnék ott s Dávid így megtakaríthatná azt a költséges építkezést, amellyel az udvar átalakítását tervezte. Ez az utazás rendet teremt a családi viszonyokban, ezer okot talált, amely mind a távozása mellett szólt, mert nincs nagyobb jezsuita vágy nál. Mindjárt el is szaladt Houmeauba a testvéréhez, hogy közölje vele, milyen fordulatot vett a sorsa s hogy megtanácskozzák a dolgot. Mikor a Postel boltja elé ért, az jutott eszébe, hogyha másként nem megy, az apja utódától kéri kölcsön azt az összeget, amelyből Párisban egy évig megélhet.

— Ha Louiseval együtt élek, naponta egy tallér egész vagyon lesz számomra s ez nem tesz ki többet ezer francnál egy évben, — mondotta magában. — Hat hónap múlva pedig gazdag ember leszek.

Éva és az anyja a legmélyebb titoktartás terhe alatt hallgatták meg Lucien bizalmas közléseit. Mind a ketten sirtak, mialatt a becsvágyó fiu beszélt és mikor Lucien tudni szeretette volna, mi bántja őket, elmondták neki, hogy a házi és asztalnemű, Éva kelengyéje és egy sereg mindenféle szükséges tárgy, amelyre Dávid nem gondolt, mindenüket fölemésztette, amijök csak volt és boldogok, hogy így történt, mert a nyomdászra olyan értékkel bír mindez, mintha Évával tizezer franc hozományt kapott volna. Lucien most közölte velök a kölcsön eszméjét és Chardonné magára vállalta, hogy elmegy Postel urhoz, hogy ezer francot kérjen tőle egy évi lejáratra.

— De Lucien, — kérdezte Éva elszorult szívvel, — te nem akarsz jelen lenni az esküvőmn. Oh, jöjj vissza, kérlek, szívesen várok pár napig, Bargetonné bizonyára beleegyezik, hogy tíz-tizenöt nap múlva visszajöjj, ha már elkísérted. Csak ideajándékozhat téged egy hétre nekünk, akik számára fölneveltünk. Nem lesz áldás a házasságunkon, ha te nélküled kötjük meg... De elég lesz-e neked ezer franc? — szakította félbe magát. — Igaz, hogy a ruhád fölségesen áll, de csak egy van. Csak két tinom inged van, a többi hat durva vászon. Batiszt nyakkendőd sincs több háromnál, a másik három közönséges jaconett és a zsebkendőid sem valami szépek. Párisban nem lesz ott a testvéred, hogy mindig kimossa napjára a fehér-

nemüdet, mikor kell, de még is emlégeted még. Aztán csak egy nankin nadrágod van, az, amely az idén készült, a tavalyi már nagyon szűk neked, Párisban újra be kell ruházkodnod és a párisi árak egy kicsit különböznek az angoulêmeieiktől. Csak két felvehető fehér mellényed van, a többi már foltos. Nézd, én azt ajánlom, jobb lesz, ha kétezer francot viszel magaddal.

Dávid, aki ebben a pillanatban lépett be, úgy látszik, meghallotta a végső szavakat, mert némán fürkészni kezdte a két testvér arcát.

— Ne titkoljatok el előttem semmit, — mondotta.

— Képzeld csak, — tört ki Évából — el akar utazni Bargetonnéval.

— Postel ur, — szólt Chardonné, aki belépésekor nem vette észre Dávidot, — megígérte, hogy kölcsönöz ezer francot, de csak hat hónapra s azonkívül még váltót is követel tőled, amelyet a sógorodnak is alá kell írnia, mert te nem nyújtasz semmi garanciát.

Most hirtelen megfordult az anya, megpillantotta a vejét és a négy ember mély hallgatásba merült. A Chardon család érezte, mennyire kihasználja Dávidot. Olyan szegyénteljes volt ez a helyzet. A nyomdász szeméből könny szivárgott elő.

— Szóval te nem leszel itt az esküvőmön, — kérdezte. — Nem maradsz velünk. Én pedig elpazaroltam érted mindent, amim csak volt.

Bizony, Lucien, éppen egy szegényes kis ná-
ajándékot hoztam az Éva számára, nem tud-
tam, — mondta, miközben a könyvét fölszár-
gatta s egy kis ékszertokot huzott elő a zse-
béből — hogy ilyen hamar bánni fogom, hogy
vásároltam.

Azzal egynéhány szattyánbőrrel bevont tokot
tett le az asztalra az anyósa elé.

— Mért gondolsz annyit rám, — mondta Éva
angyali mosollyal, amely meghazudtolta a szá-
vait.

— Kedves mama, — szólt a nyomdász, —
megmondhatja Postel urnak, beleegyezem, hogy
a váltót aláírjam, mert látom az arcodon, Lu-
cien, hogy végkép el vagy az utazásra hatá-
rozva.

Lucien bágyadtan és szomorúan bólintott s
rövid hallgatás után így szólt:

— Ne ítéljetelek el, drága angyalkáim.

Átölelte Dávidot és Évát, magához szorította
és összecsókolta őket s így szólt:

— Várjátok meg, hová fejlődik a idolog és
majd meglátjátok, mennyire szeretlek benne-
ket. Hát mondd, Dávid, mire lettek volna jól
magasröptű gondolataink, ha még az alól sem
mentenének föl, hogy eltekintsünk azoktól az
apró szertartásoktól, amelyekkel a törvények
érzelmeinket guzsba kötik. A távolság nem aka-
dály, a lelkem itt lesz köztetek és gondolatban
százszor is találkozunk. Tudjátok, hogy én rám
nagy hivatás vár. Vagy azt hiszitek, hogy a

kiadók helyembe jönnek, hogy megszerezzék tőlem »IX. Károly ijását« és a »Margarétám«-at. Előbb vagy utóbb ugyanis meg kellett volna tennem ezt a lépést, amelyet most teszek. De találhattam volna-e ehhez kedvezőbb feltételeket valaha. Nem attól függ-e egész szerencsém, ha mindjárt az első fellépésemnél bekerülök az Espard marquisé szalonjába?

— Igaza van, — szolt Éva. — Nem te magad mondtad-e nekem, hogy mielőbb Párisba kell mennie?

Dávid kézen fogta Évát és bevezette abba a szűk szobácskába, amelyben hét év óta hált és a fülébe sugta:

— Kétezer francra van szüksége, ugy-e, azt mondtad, kedvesem. Postel pedig csak ezret ad kölcsön.

Éva szorongó pillantást vetett jegyeire, amely minden gondját hiven kifejezte.

— Hallgass rám, imádott Évám, az életünk rosszul fog kezdődni. Igen, a kiadásaim mindent felemésztettek, amim csak volt. Még kétezer francom maradt és ennek a fele föltétlenül szükséges arra, hogy a nyomdát üzembe tartsuk. Ezer francot a bátyádnak adni annyi, mint a falatot elvonni a szánktól, mint veszélyeztetni nyugodt megélhetésünket. Ha csak magam volnék, tudnám, mit tegyek, de ketten vagyunk. Határozz.

Éva önfelédten dobta magát a szerelmese kar-

jába gyöngéden megcsókolta és könyek közt sugta a fülébe:

— Tiégy úgy, mintha magad volnál, majd dolgozni fogok, hogy újra előteremtsem azt az összeget.

Hiába váltottak olyan forró csókot, amilyet alig váltottak valaha szerelmesek, Éva mégis egész le volt verve, midőn Dávid magára hagyta, hogy Luciennal beszéljen.

— Ne emészd magad, — mondta neki — meglesz a kétezer francod.

— Menjetez el Postelhez, — szolt Chardonné, — mert mind a kettőtöknek alá kell írnotok a váltót.

Midőn a két barát visszatért, térden állva találták Évát és az anyját, imádkoztak. Ha tudták is, mennyi reményt kell valóra váltania ennek az utazásnak, mégis érezték ebben a pillanatban, mennyit vesztenek ezzel a válással; úgy találták, hogy a jövő boldogságát nagyon drágán vásárolják meg, ha nélkülözniök kell azt, akinek távolléte egész meg fogja őket törni s akinek sorsáért ezer gond emésztí majd őket.

— Ha el tudod valaha felejteni ezt a jelenetet, a leghitványabb ember vagy, — sugta Dávid a Lucien fülébe.

A nyomdász úgy találta, hogy szükség van ezekre a kemény szavakra; Bargetonné befolyása nem kevésbbé aggasztotta, mint Lucien jellemének áldatlan állhatatlansága, amely jó és rossz utra egyformán térithette a fiatal embert.

Eva hamar összecsomagolta a Lucien pödgyszát. Az irodalomnak ez a Cortez Ferdinándja nem vitt sok mindent magával. A legjobb kabátját, a legjobb mellényét s két legjobb inge közül az egyiket magán hagyta. Az egész fehérneműje; híres öltözeke, a mindenféle apróság s a kéziratai olyan kis csomagban elérték, hogy Dávid azt indítványozta, küldjék el előre, hogy ne kerüljön a Bargetonné szemé elé, gyorspostával, egyik üzletbarátjának, egy papirkereskedőnek, akinek megírják, hogy adja majd át Luciennak.

Akármilyen elővigyázati rendszabályokat alkalmazott is Bargetonné, hogy utazását titokban tartsa, Chatelet mégis tudomást szerzett róla és szeretne volna tudni, vajjon egyedül teszi-e meg az utat, vagy a Lucien társaságában; elküldötte tehát az inasát Ruffecbe azzal a megbizással, hogy jól megfigyeljen minden kocsit, amely a postánál lovakat vált.

— Ha magával viszi a költőjét, — gondolta magában — akkor a kezem közt van.

Lucien másnap reggel napkeltekor utazott el. Dávid kísérte, aki egy bricskát és egy lovat kerített azzal az ürüggyel, hogy üzleti dolgokat kell az apjával lebonyolítania, ami a jelen körülmények között valószínűnek látszott. A két jóbarát Marsacba ment s a nap egy részét ott töltötték az öreg medvénél; este aztán tovább utaztak Manslen tul, hogy bevárják Bargetonnét. Mikor Lucien a vén, hatvan

éves bárkát megpillantotta, amelyet annyiszor látott a színen, olyan megindultságot érzett, mint ritkán életében. A Dávid karjába vetette magát, aki így szólt hozzá:

— Adja Isten, hogy mindez a javadra váljék.

A nyomdász aztán felszállt rozoga bricskájába és nehéz szívvél kocsizott haza, mert rettentő előérzettel sejtette meg, milyen sors vár Párisban Lucienra.

A TÁLTOS KÖNYVEI:

Szabó Dezső: »Az elsodort falu«, I/II., II. kiadás (13—17 ezer). Címclapját *Vaszary Gábor* rajzolta, ezenfelül terjedelmes előszóval bővült, amelyben a szerző mély önmeglátással felel kritikuszainak. E regény első kiadása egy évvel ezelőtt jelent meg és minden reklám nélkül tört utat magának, sőt ma is a közérdeklődés központjában áll. Ára 80 korona.

— »A forradalmas Ady«, Ára 3 kor.

— »Mesék a kacagó emberről«, Ára 15 kor.

Krudy Gyula: »Szinbád ifjusága és szomorúsága«, A két, finom rajzokkal diszitett kötet ára 25 korona.

Babits Mihály: »Pávatollak«, Babits Mihály versei nem fordítási jellegűek, de bravuros és nagyértékű átültetések. Az idegen költők Babits tökéletes technikájú, mesteri hangszerelésű magyar nyelvén szólnak az olvasóhoz. A könyv ára 20 korona.

— »Karácsonyi Madonna«, »Herkules mitológiájából a középkoron át Kazinczy »literátor« tájadalmas sorsáig, szerelméig és a modern problémákig egy egész sor gazdag artisztikummal gyönyörködtető művészi írás ez a könyv, amely rövid idő alatt rendkívül népszerű lett. Ára 30 korona.

- *Juhász Gyula*: »Késő szüret«. Versek. 10 K.
— »Ez az én vérem«. Versek. 10 K. Mély mű-
vészet, csiszolt, tökéletes formák gyönyörköd-
tetik az olvasót mindkét versében.

Végvárit nem kell már bemutatni a magyar közönségnek. Rövid pár hónap alatt szívébe fogadta az ő verseit minden Erdélyért siró magyar. A kötet jövedelme a Területvédő Liga célját szolgálja. Ára 6 korona.

Török Gyula példátlan karriert futott meg a magyar írók között. Mikor tíz évi hasztalan vergődés után végre a Táltos kiadta az első regényét, a »Porban«-t, pár hét alatt az ő nevét visszhangozta kritika és közönség, vidék és főváros egyaránt.

»A zöldköves gyűrű« az író második nagyműve. Egy nemesi család regénye ez a hatalmas kötet, amelyben az író örök emléket állít a nagyszerű szerelemnek és a magasztos szeretetnek.
Ára 30 korona.

»A fehér virág« a legüdébb, legbájosabb novella-kötet, amit az utóbbi évtizedek produkáltak.
Ára 15 korona.

Papp Viktor: »Arcképek a zenevilágból« címen sorba veszi az összes élő zeneszerzőket és előadóművészeket, a közönség körülrajongott kedvenceit és tömör, plasztikus formában rajzolja meg a művészi és egyéni arcképüket oly elevenességgel, hogy szinte megjelennek előttünk.
A könyv ára 25 korona.

Siklóssy László: Műkinéseiink vándorútja Bába-be.

Ára 30 korona.

-- *Aprógyűjtés*. Ára 10 korona.

Voltaire: Három mese. Ára 7 korona.

Nirschy Emilia: A klasszikus tánc. Ára 30 K.

Lendvai István a mai magyar költészet egyik legérdekesebb reprezentása, harcos és fájdalom magyarságának kemény zengését izzó versekbe tüzdeli »Fáklyafüst« és »Köszöntő« című köteteiben. Szenzációs hatású verseit különösen a magyar ifjúság fogadta rajongó szeretetével.

A »Fáklyafüst« ára 7 korona.

A »Köszöntő« ára 7 korona.

Kortsák Jenő: »Tüzzrózsák«. Elbeszélések. Ára 15 korona.

— »A Kobál-ház lakói«, Regény. Ára 18 kor.

Hevesi Sándor: »Az igazi Shakespeare«. Ára 24 korona.

Kárpáti Aurél: »Három régi esztendő«, Regény. Ára 12 korona.

Kárpáti-Vajda: »Kőmives Kelemen«, Színmű. 12 korona.

Nagy Lajos: »Fiatalemberek«, Novellák. Ára 20 korona.

Ritook Emma: »Sötét hónapok«, Hazafias versek. Ára 7 korona.

Abrahám Ernő: »Hollók fája«, Illusztrált mese-könyv. Ára 30 korona.

Cholnoky László: »Bertalan éjszakája«, Novel-
lák. Ára 15 korona.

Kepes Ferenc: »Schmidt Jenő élete és tanítása«,
Ára 20 korona.

Kozma Nándor: »Hadimilliomosok«, Ára 15 kor.

Bacsó Béla: »A Stefcsik-ház«, Regény. Ára 12
korona.

Móricz Zsigmond: »Vidéki hírek« című elbeszé-
lései a kitűnő írónak legbájosabb írásai. De-
rűs szemmel a lelkünkbe emelt magyarokról
szóló színmagyar képek ezek, amelyekből szé-
les, magabizó erővel csendül ki a magyar faj
kicsattanó életereje, egészsége és mosolygása.
A könyvet Haranghy Jenő pompás rajzai díszítik.
Ára 18 korona.

Tömörkény István poethumus könyve, »Népek
az ország használatában« címmel jelent meg.
Soha biztosabb és szeretőbb szemmel író nem
nézte, megelevenítőbb erővel nem rajzolta meg
az Alföld magyarjait. A magyar fajta ősi legy-
szerűsége, a föld szeretetéből áramló mélysége
lehel felénk a karakterisztikus rajzokból, ame-
lyekben Tömörkény a világháború alföldi ma-
gyarjait őrizte meg nekünk. — A könyv ára
15 korona.

Szemere György: »Füllentő Gergely«, Ifjúsági
könyv, sok képpel. Ára 30 kora

Wallasz Jenő: »A párt asszonya«, Politikai re-
gény, Ára 15 korona.

Bevilaqua Béla: »A valóság problémái«. Ára 10 korona.

Braun Róbert: »Magyarország földarabolása és a nemzetiségi kérdés«. Ára 6 korona.

Somlay Károly: »Nyári menyasszony«. Novellák. Ára 10 korona.

Wigand (Toroczkai) Ede: Illusztrált könyvei. Az öt könyv füzve 180 korona.

Tersánszky J. Jenő: »A kék gondviselés«. Regény. Ára 15 korona.

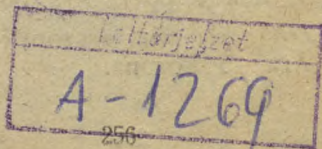
Vajda László: »Haláltánc«. Versek. Ára 7 kor.

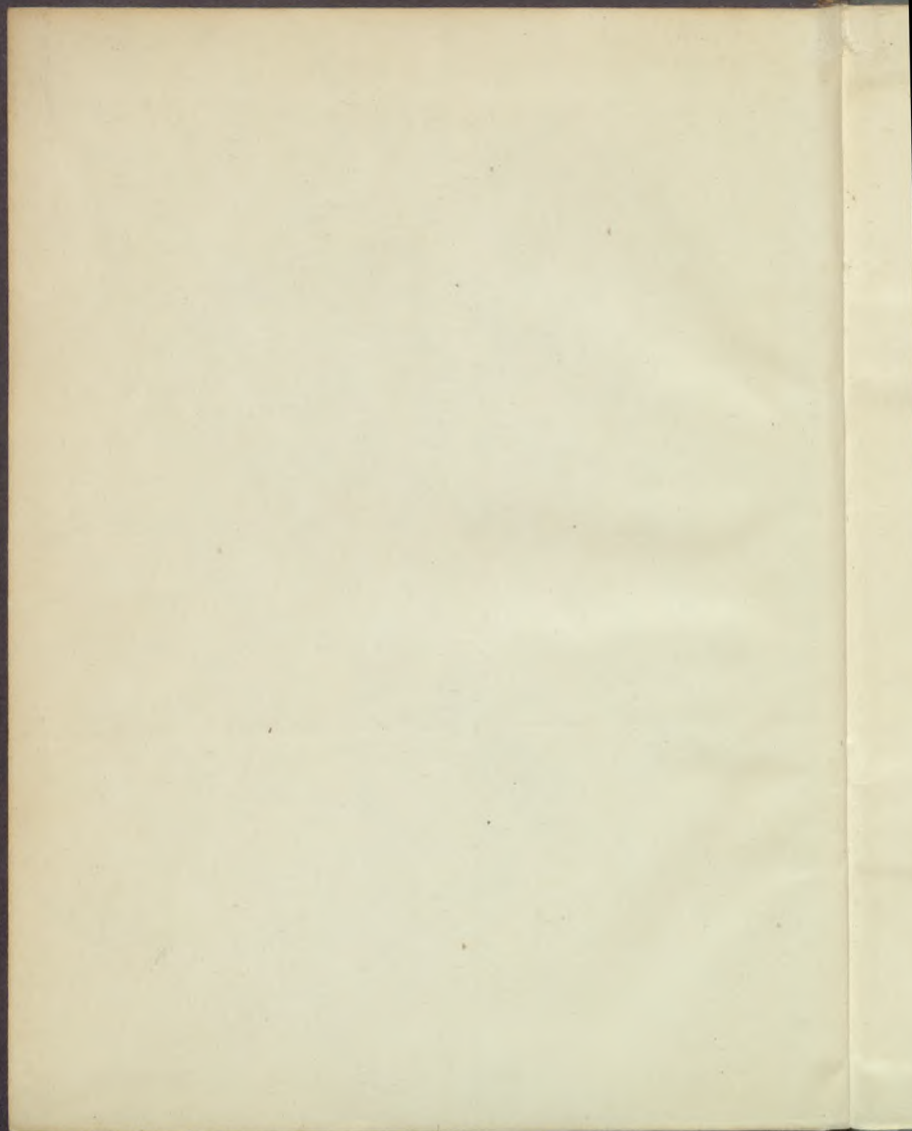
Komjáthy Jenő: »Eloa«. Versek. Ára 5 korona.

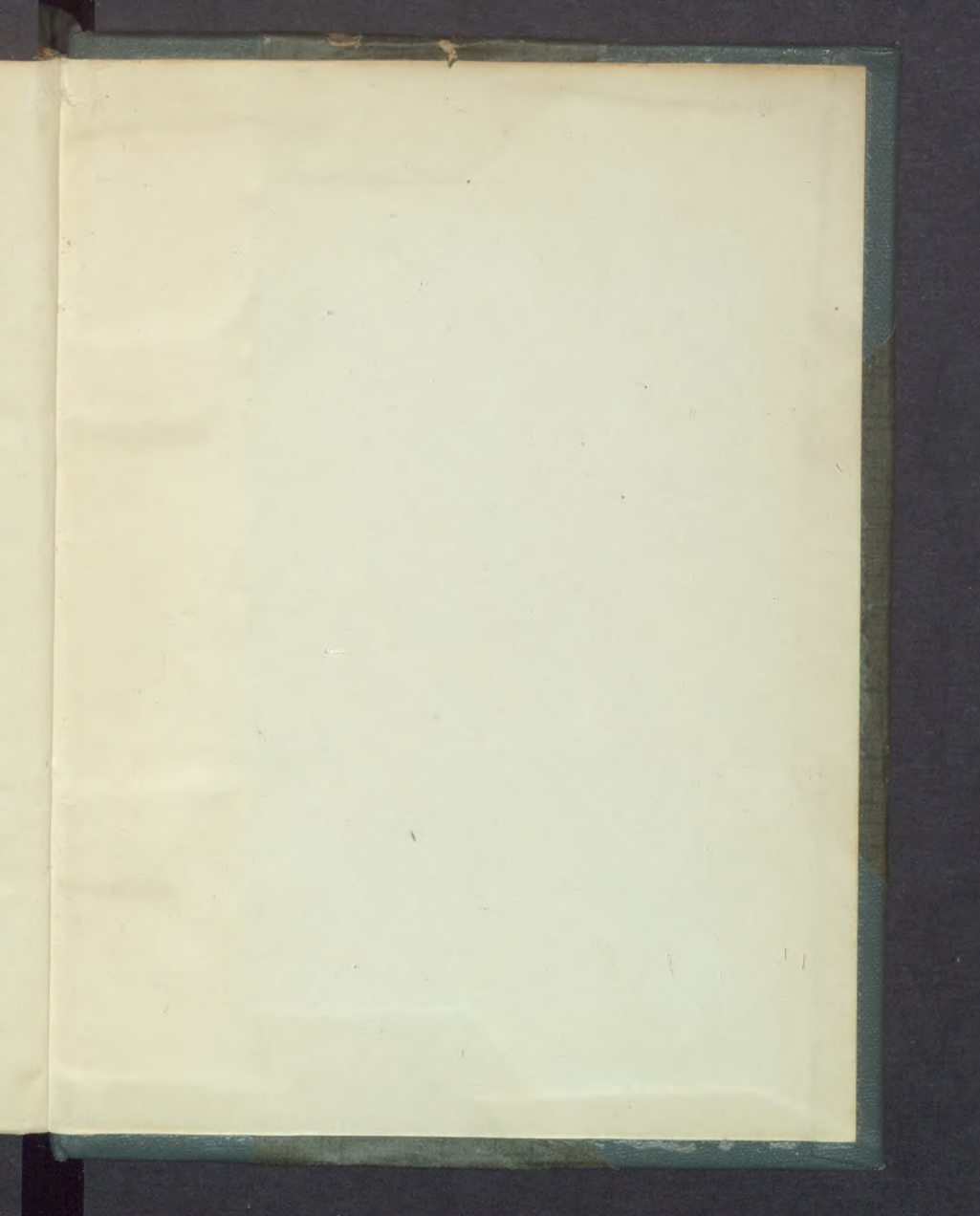
Steier Lajos: »Csehek és tótok«. Ára 6 kor.

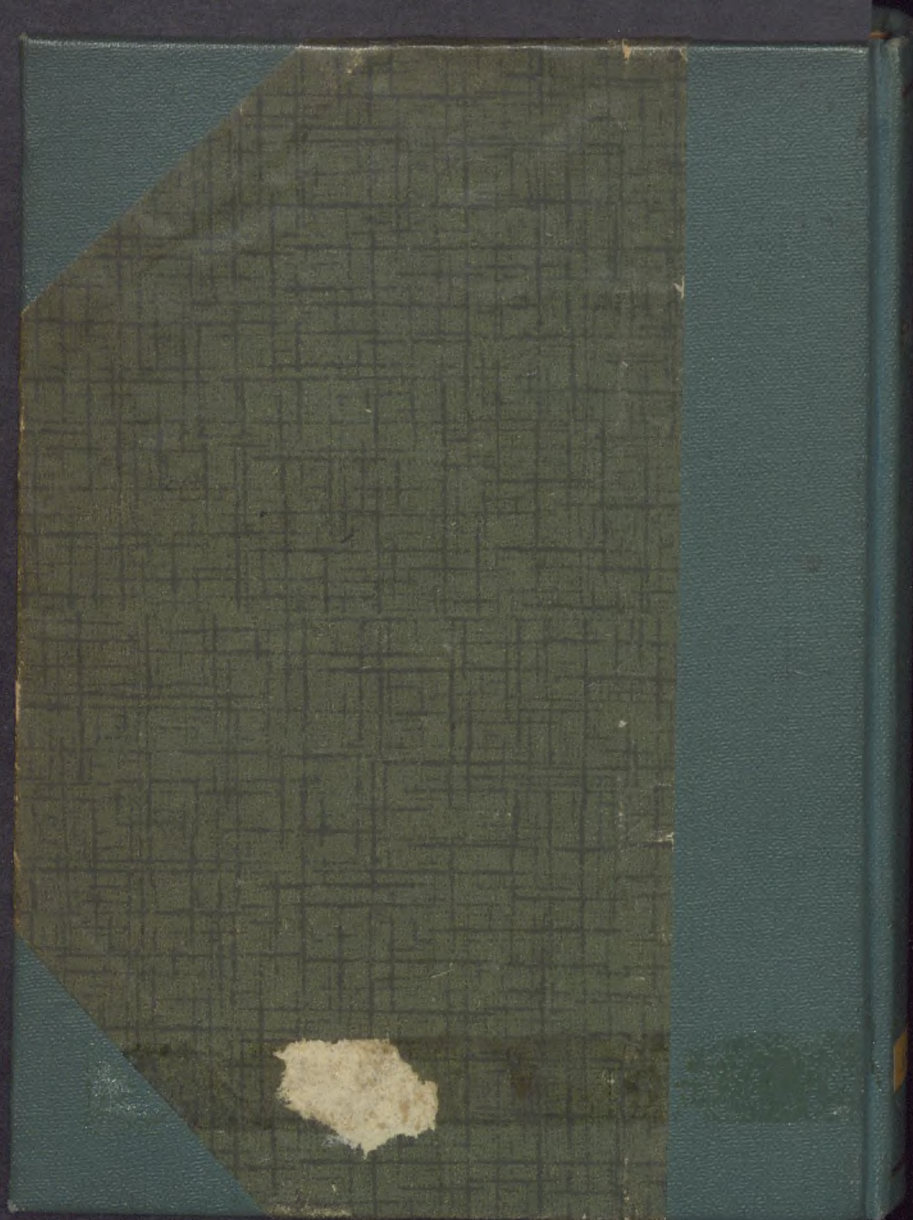
Buza Barna: »Magyarország igaza«. Ára 3 kor.

Jordán K.: »Az arányos választórendszer bírálatá. Ára 6 korona.

BALZAC

Szétfoszlott
álmok

A-1269